

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

№2(266) 2022

<https://doi.org/10.15407/bv2022.02>

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор
Любов Андріївна ДУБРОВІНА

Редакційна колегія

К. Лобузін (заступник головного редактора)

О. Клименко (відповідальний секретар)

Т. Антонюк

В. Бабік (*Польща*)

О. Вакульчук

О. Василенко

О. Воскобойнікова-Гузєва

С. Гарагуля

Т. Гранчак

Т. Добко

В. Добровольська

Г. Елбешгаузен (*Данія*)

О. Заваліна (*США*)

Т. Коваль

Л. Ковальська

Г. Ковальчук

Н. Кушнарєнко

Г. Липак

Е. Мацевічіуте (*Швеція*)

Ж. Мина

О. Онищенко

А. Ржеуський

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 4 номери на рік

Адреса редакції:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського,
проспект Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvisnyk@nbuv.gov.ua

Передплатний індекс 74049

Електронна версія журналу:

<http://nbuv.gov.ua/j-tit/bv>

Вебсайт журналу: <http://bv.nbuv.gov.ua/uk/>

Видання індексується наукометричними базами
даних Google Scholar, Index Copernicus;
включено до міжнародного каталогу журналів
DOAJ, загальнодержавної бази даних
«Наукова періодика України», загальнодержавної
реферативної бази даних «Україніка наукова»
Журнал включено до Переліку наукових фахових
видань України у галузях
історичні науки (наказ МОН України
№ 1188 від 24 вересня 2020 р.)

та соціальні комунікації (наказ МОН України
№ 1188 від 24 вересня 2020 р.)

(Категорія «Б»)

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine

Editor-in-Chief
L. DUBROVINA

Editorial Board

K. Lobuzina (Deputy Editors-in-Chief)

O. Klymenko (Executive Secretary)

T. Antoniuk

W. Babik (*Poland*)

O. Vakulchuk

O. Vasylenko

O. Voskoboinikova-Huzieva

S. Harahulia

T. Hrachak

T. Dobko

V. Dobrovolska

H. Elbeshausen (*Denmark*)

O. Zavalina (*USA*)

T. Koval

L. Kovalska

H. Kovalchuk

N. Kushnarenko

H. Lypak

E. Maceviciute (*Sweden*)

Zh. Myna

O. Onyshchenko

A. Rzheuskyi

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010

Journal is published quarterly

Editorial office address:

Vernadsky National Library of Ukraine,
3, Holosiivskiy avenue, Kyiv, 03039, Ukraine
Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvisnyk@nbuv.gov.ua

Subscription Index 74049

Digital copies of the journal:

<http://nbuv.gov.ua/j-tit/bv>

Journal website: <http://bv.nbuv.gov.ua/en/>

The journal is indexed in the bibliometric databases
Google Scholar, Index Copernicus

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського НАН України, 2022

Зміст

ПРАВОВІ ЗАСАДИ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- Удовик В., Литвинова Л., Пonomаренко З.**
Питання про повторне використання творів
образотворчого мистецтва статусу
суспільного надбання галерей, бібліотек,
архівів і музеїв (GLAM) в аспектах
європейської реформи авторського права 3
- Лопата О.** Забезпечення безпеки
даних користувачів бібліотек
у контексті нових правових стандартів
Європейського Союзу 18

БІБЛІОТЕКИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

- Ржеуський А., Кунанець Н.** Бібліотечно-
інформаційне обслуговування користувачів
в умовах карантину на прикладі бібліотек
педагогічних закладів вищої освіти 35

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ І ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ

- Косенко О.** Вітчизняна медична періодика
1920–1930-х років у фондах
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського 46
- Вакульчук О.** Багатотиражні газети України
1950–1990-х років: особливості
функціонування, зміст 60

ЗАРУБІЖНИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ ДОСВІД

- Галицька С.** Бібліотечні класифікації
в інформаційно-пошукових системах:
досвід бібліотек університетів Німеччини 70
- Дем'янюк Л.** Національна бібліотека та архів
Ісламської Республіки Іран:
створення і запуск інноваційної
платформи «Libtech» 84

ПОВІДОМЛЕННЯ

- Гладченко С., Кольчак М., Дивна С.,
Пігулевська І., Маслій І., Лісниченко О.,
Козачинська Т.** Видання з військової історії
України у фондах Загальної бібліотеки
Військової академії (м. Одеса) 94

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

- Хемчян І., Гончаренко О.**
Медійна та інформаційна грамотність –
головна компетенція сучасного
бібліотекаря 104

- НАУКА ТА БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ: міжнародна підтримка 108**

Contents

LEGAL GROUNDS FOR LIBRARY WORK

- Udovyk V., Lytvynova L., Ponomarenko Z.**
Questions on the reuse of works
of the fine arts of the status of public property
of galleries, libraries, archives and museums
of (GLAM) in aspects
of European Copyright Reform 3
- Lopata O.** Ensuring the security
of library users' data in the context
of new legal standards
of the European Union 18

LIBRARIES IN DIGITAL ENVIRONMENT

- Rzheuskyi A., Kunanets N.,**
Library and Information Service of Users
in Quarantine Conditions on the Example
of Libraries of Pedagogical Institutions 35

LIBRARY FUNDS AND USER SERVICES

- Kosenko O.** Domestic Medical Periodic Period
of the 1920-1930-s in the Funds
of the V. I. Vernadskyi National Library
of Ukraine 46
- Vakulchuk O.** Mass-circulation press of Ukraine
in 1950s – at the beginning of the 1990s
peculiarities of functioning and content 60

INTERNATIONAL LIBRARY EXPERIENCE

- Halytska S.** Library classifications in information
retrieval systems: experience of libraries
of German universities 70
- Demianiuk L.** The National library and archives
of the Islamic Republic of Iran:
development and launch
of the innovation platform «Libtech» 84

REPORTS

- Gladchenko S., Kolchak M., Divna S.,
Pigulevska I., Maslii I., Lisnichenko O.,
Kozachynska T.** Publications on the military
history of Ukraine in the funds of the General
Library of the Military Academy (Odesa) 94

CRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

- Khemchian I., Honcharenko O.**
Media and information literacy
is the main competence
of a modern librarian 104

- LIBRARY AFFAIR AND SCIENCE
IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW
IN UKRAINE: International Support 108**

ПРАВОВІ ЗАСАДИ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.02.003>

УДК 347.78

Володимир Удовик,

<https://orcid.org/0000-0001-7749-8095>,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

директор Фонду Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

e-mail: udovyk@nbuv.gov.ua

Лариса Литвинова,

<https://orcid.org/0000-0002-5802-3681>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка сектору з охорони інтелектуальної власності відділу науково-методичної роботи,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

e-mail: nbvtender@ukr.net

Зінаїда Пономаренко,

<https://orcid.org/0000-0002-1782-8985>,

молодша наукова співробітниця сектору з охорони інтелектуальної власності

відділу науково-методичної роботи,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

e-mail: zinaida8591@ukr.net

Питання про повторне використання творів образотворчого мистецтва статусу суспільного надбання галерей, бібліотек, архівів і музеїв (GLAM) в аспектах європейської реформи авторського права

Мета роботи – вивчення законодавчого процесу і розкриття особливостей юридичної концепції нормативної бази Європейського Союзу, зокрема Директиви DSM, ст. 14, що стосується творів із категорії суспільного надбання у контексті питання збереження та використання культурної спадщини в секторі GLAM на фоні сучасної технологічної демократизації та відкритості. **Методи дослідження.** Для досягнення поставленої мети застосовувався комплекс загально-наукових підходів – теоретичних (аналіз, узагальнення, синтез) та емпіричних (огляд електронних джерел, вивчення результатів діяльності) методів дослідження. **Наукова новизна** полягає у визначенні ефективних підходів до імплементації положень Директиви DSM щодо захисту та доступу до суспільного надбання в установах культурної спадщини у національні законодавства країн Європейського Союзу, шляхів створення узгодженого режиму правового сприяння щодо збереження та доступу до цих творів, підвищення рівня правової безпеки для сектору GLAM при виконанні своїх функцій. **Висновки.** Директива DSM, зокрема її ст. 14, яка покликана встановити ефективні заходи для доступу та повторного використання суспільного надбання, не гарантує права користувачів на вільне використання будь-яких матеріалів, отриманих у результаті точного відтворення творів або інших об'єктів, що охороняються, оскільки вона застосовується тільки до творів образотворчого

мистецтва і вимагає, щоб ці твори більше не охоронялися авторським правом і були виведені із суспільного надбання. Реалізація цих правил не дозволяє сектору GLAM встановлювати додаткові режими прав на відтворення колекцій суспільного надбання, але не обмежує отримання установами доходів за рахунок комерційного використання.

К л ю ч о в і с л о в а: суспільне надбання, культурна спадщина, сектор GLAM, Директива (ЄС) 2019/790 про авторське право і суміжні права на єдиному цифровому ринку.

Актуальність теми дослідження. Впродовж усієї датованої історії людства галереї, музеї, бібліотеки та архіви (нині об'єднані під загальним терміном GLAM) у різних їх формах чи масштабах були основними зберігачами культурного спадку та наукового доробку поколінь і сьогодні залишаються такими. Ці складники визначають цивілізаційну зрілість суспільства, яка реалізується через його турботу про збереження та примноження накопиченого багатства, про передачу його наступним поколінням. Тільки сприймаючи і вибираючи цю інформацію, відчувачи зв'язок минулого, сьогодення та майбутнього, людство зможе осмислити неоднозначні виклики сучасного, знайти свій шлях у завтрашній день і продовжити удосконалюватись, прогресувати в матеріальному світі та рости духовно.

GLAM за визначенням повинні бути відкриті суспільству у головних своїх функціях. Так, сьогодні способи запису інформації набули великої кількості нових форм, які полегшують їх зберігання та передачу. І оскільки інститути GLAM не мають ніяким чином протистояти технічному прогресу, перед ними постає найголовніше завдання – через відтворення об'єктів свого зберігання в Інтернеті, переміщення в цифровий і мережевий простір – стрімке входження в інфосферу, де діють зовсім інші закономірності. Принципова відкритість та інклюзивність цієї інфосфери надає закладам культурної спадщини, таким як GLAM безпрецедентні можливості для охоплення нових користувачів.

Враховуючи велике значення сектору GLAM у підтримці суспільного надбання від імені громадян, вони повинні дотримуватися визначених загальних принципів. Ці принципи необхідні для збереження чіткого розуміння суспільного надбання і забезпечення продовження його функціонування в технологічному середовищі мережевого інформаційного суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій. Ще у 2002 р. ЄС почав втілювати політику відкритої культури [23]. З тих пір Європейська Комісія постійно підтримувала тезу про те, що матеріали, які є суспільним надбанням, повинні залишатися в суспільному надбанні після оцифрування на підставі різних офіційних документів та ініціатив. До таких заходів належать: фінансування Європейською Комісією і координування Фондом відкритих знань OpenGLAM [1]; ініціатива Європейської Комісії «Електронні бібліотеки» (2005); запуск Europeana (2008); Рекомендації комісії ЄС від 27 жовтня 2011 р. щодо оцифрування і онлайн-доступу культурних матеріалів і збереження в цифровому вигляді (2011/711/EU) [6]. Крім того, комісія ЄС у 2019 р. вирішила прийняти Creative Commons як відкриту ліцензію відповідно до політики повторного використання Європейської Комісії. Зокрема, для всього контенту було прийнято міжнародну публічну ліцен-

зію Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) та Creative Commons (CC0 1.0) для необроблених даних, метаданих або інших документів порівняльного характеру, які поширюються відповідно до положень акту про передачу загального суспільного надбання [5].

Незважаючи на послідовну відкриту позицію Європейської Комісії, в звітах, які держави-члени ЄС подають кожні два роки про виконання Рекомендацій 2011 р., відзначалися численні перешкоди для публікації матеріалів, підкреслювалось, що відкриті колекції, як і раніше, є швидше винятком, ніж правилом. «Нав'язливе нанесення водяних знаків на матеріали, які є суспільним надбанням, часто залишається проблемою так само, як і заходи захисту з низькою роздільною здатністю або візуальні ефекти, а також заборона на відтворення або використання таких матеріалів з іншою некомерційною метою (наприклад, на підставі правил захисту культурної спадщини)» [7].

Ці звіти та інші офіційні програмні документи незмінно підкреслюють необхідність більшої правової визначеності щодо прав інтелектуальної власності на оцифровані матеріали, включаючи метадані та права фотографів, які мають першорядне значення для гармонізації умов доступу до матеріалів, що є суспільним надбанням.

Крім того, поширилась практика вимоги авторських прав на неоригінальні репродукції творів, що є суспільним надбанням. Упродовж деякого часу були відсутні обов'язкові юридичні повноваження щодо того, чи є репродукції творів суспільного надбання, такі як фотографії картин суспільного надбання, досить оригінальними для надання їм власного авторського права. Через це установи GLAM змогли побудувати бізнес-моделі, засновані на заяві про авторські права на репродукції, що є суспільним надбанням, і стягування з користувачів плати за використання зображення. А це призводить до виключення доступу суспільства до творів мистецтва, які не захищені авторським правом, і суперечить логіці закінчення терміну дії авторських прав і переходу творів у суспільне надбання. На практиці це призвело до того, що іспанські музеї заявили про авторські права на картини голландських майстрів, які померли 350 років тому, а німецькі музеї подали до суду на Wikipedia за розміщення репродукцій творів суспільного надбання в рамках Wikimedia Commons. У 2018 р. суд вищої інстанції Німеччини (Bundesgerichtshof, BGH) ухвалив, що фотографії картин або інших двовимірних творів регулярно (regelmäßig) підлягають охороні як прості фотографії відповідно до ст. 72 Закону Німеччини про авторське право (UrhG), тобто незалежно від того, чи захищено сфотографований твір авторським правом, чи він уже став суспільним надбанням. Ст. 72 німецького закону про авторське право визнає право, пов'язане з авторським правом, на неоригінальні «прості» фотографії [15]. Це суміжне право не гармонізоване законодавством ЄС, але прямо дозволене відповідно до статті 6 Директиви 2006/116/ЄС («Держави-члени можуть передбачити охорону інших фотографій») [9]. Оскільки достовірні фотографічні репродукції картин із суспільного надбання не відповідають стандарту ЄС щодо захисту авторських прав і BGH визнав захист суміжних прав відповідно до німецького законодавства [3].

Хоча на перший погляд здається нелогічним, що установи культурної спадщини повинні мати можливість контролювати права на твори мистецтва давно померлих художників, такі претензії мають під собою основу у чинному законодавстві. Загалом для того, щоб твір було захищено авторським правом, він має бути «власним інтелектуальним твором автора». Однак є ще одна категорія авторсько-подібних прав (так званих «суміжних прав»), які існують у низці держав-членів ЄС. Ці схеми надають виняткові права творцям фоторобіт, які відповідають критерію оригінальності, необхідному для отримання захисту авторських прав. Суміжні права виникають навіть тоді, коли репродукція є не що інше, як точна фотографічна копія твору. У випадках, коли авторське право захищає оригінальні твори мистецтва, ці суміжні права захищають прості копії.

Оскільки установи сектору GLAM почали розміщувати твори зі своїх колекцій в Інтернеті, практика використання суміжних прав для обмеження повторного використання неоригінальних репродукцій творів, які є суспільним надбанням, стала суперечливою. І Маніфест суспільного надбання (<https://publicdomainmanifesto.org/manifesto/#en>), і Європейська хартія суспільного надбання (<http://www.publicdomaincharter.eu/>) визнали, що для забезпечення здорового та процвітаючого суспільного надбання оцифрування твору, який є суспільним надбанням, не повинно повертати цей твір до статусу захищеного та непридатного для повторного використання. Існує небезпека підризу суспільного надбання, центрального принципу авторського права. Суспільне надбання має бути доступне кожному для використання в будь-яких цілях: для створення нових культурних цінностей, нових знань тощо. У той час, як переважна більшість установ сектору GLAM завжди діяли в дусі розширення суспільного надбання і робили репродукції творів суспільного надбання доступними без будь-яких обмежень на повторне використання, невелика кількість установ держав-членів ЄС, де дозволяють охорону оригінальних репродукцій творів, що є суспільним надбанням, продовжують претендувати на права таких репродукцій.

Із погляду користувачів, які намагалися визначити статус авторських прав на репродукції творів, які є суспільним надбанням, зрозуміти такий правовий стан речей було важко. Якщо твори одного і того ж автора можуть охоронятися правами, подібними до авторського права, в одній державі-члені ЄС, але можуть перебувати в суспільному надбанні в іншій, правова визначеність при використанні репродукцій в Інтернеті та за кордоном відсутня. Таким чином, узгодження статусу авторського права на ці репродукції в кожній країні ЄС було необхідно для захисту права користувачів використовувати твори образотворчого мистецтва, які стали суспільним надбанням.

Мега дослідження – вивчення законодавчого процесу і розкриття особливостей юридичної концепції нормативної бази Європейського Союзу, зокрема Директиви DSM, ст. 14, що стосується творів із категорії суспільного надбання у контексті питання збереження та використання культурної спадщини в секторі GLAM на фоні сучасної технологічної демократизації та відкритості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Директивою (ЄС) 2019/790 Європейського парламенту і Ради від 17 квітня 2019 р. про авторське право і суміжні права на єдиному цифровому ринку (Директива DSM) було запропоновано ст. 14 як поправку до законодавчого процесу з метою покращення збереження культурної спадщини, спираючись на правову концепцію суспільного надбання. Її мета полягає в гарантуванні, що твори образотворчого мистецтва, які перебувають у суспільному надбанні в аналоговій формі, залишаються у суспільному надбанні і у цифровій формі, не надаючи авторсько-правову охорону точним відтворенням таких творів. Відтворення образотворчих творів, які перебувають у суспільному надбанні, відповідно до ст. 14 Директиви DSM, може бути захищене авторським правом лише у тому випадку, якщо вони самі відповідають порогу оригінальності. Обґрунтування цього положення пояснюється в п. 53 Преамбули Директиви DSM, оскільки «закінчення терміну охорони твору тягне за собою перехід цього твору в суспільне надбання» та «поширення точних репродукцій творів, що знаходяться в суспільному надбанні, сприяє доступу та популяризації культури, а також доступу до культурної спадщини», тоді як у цифровому середовищі «охорона таких репродукцій авторським правом або суміжними правами несумісна із закінченням терміну дії авторсько-правової охорони творів» [12]. Фактично ст. 14 Директиви DSM скасовує рішення Німеччини, в якому визнаються заходи захисту суміжних прав, і виключає визнання аналогічних прав у засобах масової інформації для відтворення іншими державами-членами ЄС.

Ця стаття визначає, що «після закінчення терміну охорони твору образотворчого мистецтва будь-який матеріал, отриманий у результаті відтворення цього твору, не підлягає авторському праву або суміжним правам», крім випадків, коли матеріал, отриманий у результаті цього акту відтворення, «є оригінальним у тому сенсі, що він є власним інтелектуальним твором автора» [12]. Таке формулювання ст. 14 є дещо незграбним оскільки, з одного боку, в суворих умовах авторського права, просте відтворення не визнається власним інтелектуальним твором автора, а з іншого боку, як тільки створено власний інтелектуальний твір автора, охорона авторського права надається відповідно до самого формулювання цієї статті.

Зрозуміло, мається на увазі, що після закінчення терміну дії авторських прав на твір образотворчого мистецтва його можна не тільки відтворювати або використовувати без згоди автора, оскільки цей твір перебуває у суспільному надбанні, але, крім того, жодні виняткові права не поширюються на будь-яку копію твору, що перебуває у суспільному надбанні, за винятком випадків, коли відтворення є власним інтелектуальним твором його автора.

За визначенням CJEU (Court of Justice of the European Union – Суд Європейського Союзу), «для того, щоб інтелектуальний твір вважався авторським, він має відображати особистість автора, що має місце у тому випадку, якщо автор зміг висловити свої творчі здібності у створенні твору шляхом вільного та творчого вибору» [4]. Крім того, в п. 53 Преамбули Директиви DSM вказується, що «точне відтворення» творів образотворчого мистецтва не слід розглядати як власний інтелектуальний продукт авторів такого відтворення.

Директива DSM не визначає, що таке твір образотворчого мистецтва. Це викликає сумніви щодо застосування ст. 14 до відтворення творів дизайну, архітектури та карт, які також віднесені до творів образотворчого мистецтва в законодавствах деяких держав-членів ЄС. Визначення творів образотворчого мистецтва згадується в Директиві 2012/28/ЄС щодо деяких дозволених видів використання сирітських творів [11]. Зокрема, п. 3 Додатку до цієї Директиви покликається на джерела для перевірки статусу твору як сирітського та вказує, що твори образотворчого мистецтва включають «образотворче мистецтво, фотографію, ілюстрацію, дизайн, архітектуру, ескізи останніх творів та інші подібні твори, які містяться у книгах, газетах та журналах чи інших творах». Обов'язкового автономного переліку категорій, які слід розглядати як «твори» або «твори образотворчого мистецтва» не містять жодна Директива ЄС. Замість використання терміна «образотворче мистецтво» у ст. 2 (1) Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Бернська конвенція) перераховано різні об'єкти, які належать до цієї категорії (малюнки, твори живопису, архітектури, скульптури, гравюри і літографії). Крім того, «фотографічні твори» наводяться в Бернській конвенції як окрема категорія творів, як і «твори прикладного мистецтва», «карти», «замальовки» та «тривимірні твори, що належать до архітектури». У будь-якому разі, Бернська конвенція вказує, що термін «твори образотворчого мистецтва» не слід тлумачити надто вузько. Більше того, розуміння «творів образотворчого мистецтва» у вузькому сенсі виключає фотографічні твори, технічні креслення та карти, захищені авторським правом, зі сфери застосування ст. 14. Наслідком такого вузького розуміння поняття «твори образотворчого мистецтва» буде те, що виняткові суміжні права відповідно до національного законодавства, як і раніше, можуть поширюватися на точні репродукції фотографій, що є суспільним надбанням, старих карт тощо. Однак такий результат не відповідав би меті статті 14, як пояснюється в п. 53 Преамбули Директиви DSM, в якій наголошується на популяризації культури, а також на доступі до культурної спадщини.

У законодавстві ЄС про авторське право на відтворення передбачає «виключне право дозволяти або забороняти пряме чи непряме, тимчасове чи постійне відтворення будь-якими засобами та у будь-якій формі, повністю чи частково» (ст. 2 Директиви 2001/29/ЄС про гармонізацію деяких аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві – Директиви InfoSoc) [9]. У той же час ст. 1(4) Узгодженої заяви щодо Договору ВОІВ з авторського права, ухваленої Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р., вказується, що «право на відтворення, викладене у статті 9 Бернської конвенції, та винятки, дозволені відповідно до неї, повністю застосовуються у цифровому середовищі, зокрема, до використання творів у цифровій формі» [21]. Вищезгадані статті гармонізували право на відтворення, включаючи цифрову практику. У ст. 14 Директиви DSM прямо підкреслюється значення цифрового середовища для акту відтворення, оскільки вона стосується будь-якого матеріалу, отриманого в результаті акту відтворення, що, мабуть, передбачає подальше розширення та посилення відкритого доступу до результатів відтворення.

Якщо звернутися до п. 53 Преамбули Директиви DSM, стає зрозумілим, що відтворення твору має бути «точним». Тобто, ст. 14 Директиви DSM також застосовуватиметься до точних (іншими словами, нетворчих) відтворень фотографічних творів, що є суспільним надбанням, дизайнерських творів (творів прикладного мистецтва) та карт, за умови, що їхня мета – просто точно відтворити початковий об'єкт, про який йде мова, а не перетворити його будь-яким творчим способом.

Ще одне питання полягає в тому, які права (авторське право чи суміжні права) стосуються ст. 14 Директиви DSM. Оскільки, відповідно до ст. 14 Директиви DSM, авторське право виникає щодо відтворення творів суспільного надбання, яке є власним інтелектуальним твором автора, то, якщо держава-член ЄС не надає відповідно до свого національного законодавства авторсько-правову охорону творам, які не є інтелектуальним твором їхніх авторів, ст. 14 Директиви DSM переважно, якщо не виключно, зачіпає суміжні права. Найважливішим із таких суміжних прав є суміжне право на неоригінальні фотографії і, зрештою, на неоригінальні кадри з фільмів, що передбачено національним законодавством деяких держав-членів ЄС (наприклад, у § 72 Закону про авторське право Німеччини). Крім того, згідно з формулюванням, ст. 14 Директиви DSM може також застосовуватися до інших суміжних прав, наданих національним законодавством, навіть якщо ці права (ще) не гармонізовані законодавством ЄС, наприклад, права на неоригінальні аудіовізуальні записи. Тому такі права, коли вони існують у національному законодавстві, не повинні застосовуватися до точного відтворення.

Європейська Комісія у своєму пресрелізі до Директиви DSM зазначила, що «коли твір мистецтва більше не захищено авторським правом, наприклад, стара картина, він стає суспільним надбанням. У такій ситуації кожен повинен мати право створювати, використовувати та ділитися копіями цієї роботи. <...> Завдяки цьому положенню всі користувачі зможуть поширювати в Інтернеті з повною юридичною визначеністю копії творів мистецтва, які знаходяться у відкритому доступі. Наприклад, будь-хто зможе копіювати, використовувати та ділитися в Інтернеті фотографіями картин, скульптур і творів мистецтва суспільного надбання, коли знайде їх в Інтернеті та повторно використовувати, у тому числі з комерційною метою або завантажувати у Вікіпедію» [22].

Ст. 14 Директиви DSM підвищує рівень правової безпеки для установ GLAM, коли вони у своїй діяльності для збереження культурної спадщини використовують твори образотворчого мистецтва, які є суспільним надбанням, оскільки точні репродукції таких творів іноді користуються захистом суміжних прав, навіть якщо вони відповідають необхідному визначеному авторським правом порогу оригінальності. Ст. 14 дозволяє бібліотекам та іншим установам культурної спадщини робити образотворчі твори зі своїх колекцій (які знаходяться у суспільному надбанні) доступними в Інтернеті та цифровому форматі, не побоюючись, що такі твори доведеться видалити. Це – перший крок на шляху до створення нормативного режиму, який ефективно забезпечить збереження європейського суспільного надбання. За своїм характером Директива DSM

вимагає транспонування (формального переносу до національного законодавства) та імплементації (фактичної реалізації, тобто фактичного та належного застосування розглянутого законодавства) у правових системах окремих держав-членів ЄС. Крайній термін транспонування для держав-членів ЄС було встановлено на 7 червня 2021 (ст. 29 Директиви DSM), при цьому тільки три держави-члени ЄС змогли повністю транспонувати Директиву DSM вчасно (Нідерланди, Угорщина та Німеччина) [13].

Незважаючи на те, що ст. 14 є одним із найбільш недвозначних положень Директиви DSM, у GLAM все ще є деяка свобода дій, щоб спробувати забезпечити найкраще виконання цього положення. Хоча ст. 14 Директиви DSM прямо застосовується тільки до творів образотворчого мистецтва, ніщо не заважає державам-членам застосовувати більш широке положення, що охоплює будь-які типи творів. В іншому випадку матеріали, отримані в результаті відтворення книги, малюнка, нот, рукопису, карти або інших важливих творів суспільного надбання не підпадають під дію ст. 14 Директиви DSM. Це також стосується не всіх творів образотворчого мистецтва – тільки тих, на які закінчився термін дії авторських прав. Це означає, що на репродукції творів мистецтва, які охороняються авторськими правами, ст. 14 Директиви DSM не поширюється. Загалом, ст. 14 Директиви DSM сформульована досить широко – вона передбачає неминучу зміну технологій та засобів масової інформації. Це сильна сторона, враховуючи, що ця стаття застосовується до «будь-якого матеріалу, отриманого в результаті акту відтворення». Наприклад, це можуть бути метадані, програмний код, необроблені дані 3D-сканування або цифрової фотографії, а також будь-які матеріали, створені за допомогою технологій майбутнього незалежно від формату. Таке перенесення ст. 14 в широкому сенсі ще більше поліпшить збереження культурної спадщини, оскільки проблема присвоєння творів, що є суспільним надбанням, і захисту неоригінальних репродукцій, безумовно, не обмежується тільки образотворчими творами.

Реалізація ст. 14 Директиви DSM означатиме, що держави-члени ЄС повинні або видалити або обмежити чинні положення про суміжні права у своїх національних законах про авторське право. Як саме вони цього досягнуть, залежатиме від кожної держави-члена ЄС. Це може бути відносно проста операція: перенести цю статтю дослівно та поширювати це положення на всі твори, які є суспільним надбанням, але є низка питань, які потребують особливої уваги. Зокрема, національні закони можуть по-різному регулювати поняття «твір образотворчого мистецтва» у різних державах-членах ЄС, що може викликати проблеми при транскордонному обміні. Є і такі держави-члени ЄС, які взагалі не вживатимуть жодних дій. Наприклад, імплементаційний закон Нідерландів не транспонує ст. 14 Директиви DSM, а у пояснювальній записці йдеться: «Стаття 14 повністю відповідає чинному законодавству і, отже, не вимагає транспонування». В ірландському тексті транспонування не згадується положення про суспільне надбання Директиви DSM, оскільки Закон Ірландії про авторське право не визнає захисту суміжних прав [14].

Під час неофіційних слухань XIV Постійного комітету з політики Європейського Союзу з квітня по червень 2020 р. установи культурної спадщини та асоціації громадянського суспільства Італії вимагали широкої та гармонізованої імплементації всіх обов'язкових винятків, передбачених Директивою DSM (наприклад, інтелектуальний аналіз тексту та даних, цифрова та транскордонна навчальна діяльність, твори, що вийшли з обігу), а також ефективної реалізації принципу захисту суспільного надбання, як зазначено у ст. 14. Після слухань було запропоновано низку поправок до ст. 9 Європейського закону про делегування (що стосується реалізації Директиви DSM)¹, але зрештою більшість із них було відкликано, і лише деякі було замінено необов'язковими пропозиціями. Ст. 9 Імплементційного закону містить принципи перенесення лише статей 3, 5, 8, 10, 15, 16, 17, 20 та 22 Директиви DSM [18]. Як наслідок, Імплементційний закон не включає транспонування ст. 14 про охорону суспільного надбання – незважаючи на те, що італійське законодавство передбачає низку норм різного характеру щодо обмеження використання зображень, що відтворюють культурну спадщину у суспільному надбанні, як у вигляді суміжних прав (Закон Італії про авторське право L. n. 633/1941, ст. 87–88) [17], так і у вигляді інших видів обмежень (Італійський кодекс культурної спадщини 42/2004, ст. 108) [8].

У Словенії процес реалізації Директиви DSM розпочався у березні 2020 р., коли Міністерство економічного розвитку та технологій закликло зацікавлені сторони надати письмові матеріали про те, як найкраще реалізувати Директиву DSM, які потім було опубліковано в Інтернеті [20]. У цьому процесі брали участь багато громадських інституцій Словенії: науково-дослідні інститути, освітні установи, GLAM. У своїх коментарях заклади культурної спадщини наголосили на важливості ст. 14 для захисту суспільного надбання та закликали до реалізації, яка охоплює всі види творів, а не лише творів образотворчого мистецтва. Зацікавлені сторони досі не заперечували таку позицію щодо реалізації ст. 14, що може свідчити про те, що у Словенії існує високий рівень поінформованості про важливість творів суспільного надбання для збереження культурної спадщини та те, що широке застосування ст. 14 бажане та необхідне для того, щоб установи сектору GLAM могли належним чином виконувати свої функції щодо збереження культурної спадщини. Хоча ще потрібно побачити, який шлях обере словенський законодавець, щоб забезпечити широкий і надійний захист зацікавлених сторін, при реалізації ст. 14 Директиви DSM [19].

Серед держав-членів ЄС, які повинні виконувати ст. 14 Директиви DSM, зустрічаємо два різні підходи до реалізації цього положення.

Так, у проєкті уряду Німеччини ст. 14 Директиви DSM реалізована як окреме положення (§ 68 UrhG-E), що містить формулювання дуже схоже на формулювання самої ст. 14 [16].

Чеська пропозиція щодо реалізації йде іншим шляхом для досягнення ефекту

¹ Європейський закон про делегування повноважень є законодавчим актом, який уповноважує та спрямовує уряд Італії на перенесення директив ЄС та рамкових рішень до національного законодавства Італії.

ст. 14. Вона додає репродукції «творів образотворчого мистецтва, термін охорони яких минув» до списку виключених об'єктів у визначенні твору, що міститься у ст. 2 чеського Закону про авторське право [2].

Обидва підходи здаються ідеальними для досягнення мети положення про суспільне надбання. Проте досі жодна держава-член ЄС не запропонувала законодавчого акту, яке поширювало б це положення на репродукції творів, відмінних від творів образотворчого мистецтва.

Оскільки ст. 14 Директиви DSM стосується саме установ GLAM, ніщо не заважає бібліотекам та іншим інститутам пам'яті брати участь у реалізації цієї Директиви, забезпечуючи включення до закону таких моментів:

1. Якщо країна за відправну точку бере текст самої Директиви DSM, то до національного законодавства має бути включено текст, максимально наближений до мови оригіналу, із зазначенням того, що точні репродукції образотворчого мистецтва, які знаходяться в суспільному надбанні, самі по собі не повинні охоронятися авторським правом. Оскільки немає визначення того, як створюється репродукція – за допомогою фотографії, оцифрування, 3D-сканування або іншим чином – важливо, щоб саме законодавство дотримувалось загальної термінології та не визначало конкретні методи чи формати відтворення, оскільки вони з часом змінюватимуться. Це дуже важливо для забезпечення того, щоб такі репродукції не стали об'єктом авторського права чи суміжних прав. Інакше ст. 14 Директиви DSM стала б непридатною для використання.

2. Якщо в країні відсутнє встановлене законом визначення оригінальності або встановлено на низькому порозі, має сенс спробувати скористатися цим законодавчим положенням, щоб переконати такі держави-члени включити гармонізоване визначення оригінальності ЄС як «власний інтелектуальний твір автора» у свої національні закони про авторське право щодо всіх творів, які охороняються авторським правом відповідно до рішення СЄУ від 2019 р. [4].

3. Якщо в країні у законодавстві немає визначення суспільного надбання, при реалізації Директиви DSM, з'являється можливість домагатися ухвалення у національному законодавстві визнання суспільного надбання та його охорони.

4. Ідеальним сценарієм охорони суспільного надбання було б не обмежувати національні реформи тим, що передбачено ст. 14 Директиви DSM, та гарантувати у кожній державі-члені ЄС право на вільне використання будь-яких точних відтворень усіх типів творів та інших об'єктів інтелектуальної власності, незалежно від того, чи захищені вони авторським правом чи ні.

Незалежно від того, як відбуватиметься перенесення ст. 14 Директиви DSM до національного законодавства, відкритий доступ все ж таки неминучий для культурного сектору. Установи сектору GLAM мають вже зараз почати переглядати політику прав інтелектуальної власності. Якщо національне законодавство містить неясності, установи можуть пом'якшити правову невизначеність, задалегідь прийнявши CC0 Public Domain Dedication, наслідуючи приклад Європейської Комісії щодо політики повторного використання [5]. Крім того, як додаток до CC0 організація Creative Commons також має інструмент під назвою Public Domain Mark,

який може маркувати твори, термін дії авторських прав яких минув у всьому світі. CC0 та Public Domain Mark – інструменти суспільного надбання, які можна сплутати один з одним. CC0, як і ліцензії Creative Commons, – це чинний інструмент, підкріплений юридичним документом. Власники авторських прав можуть використовувати його для відмови від своїх авторських та суміжних прав на твір, фактично поміщаючи цей твір у суспільне надбання. Якщо юридично відмовитися від авторських прав неможливо, інструмент за замовчуванням використовує ліцензію CC BY без вказівки авторства або будь-яких інших умов (CC BY – найліберальніша ліцензія у спектрі ліцензій Creative Commons). Public Domain Mark не є юридично діючим інструментом, а просто стандартною міткою, яку можна розмістити на творі, щоб вказати, що термін дії авторських прав на нього минув чи твір іншим чином перебуває у суспільному надбанні в усьому світі.

Тому доцільно використовувати ліцензію CC0 для цифрових репродукцій творів, які є суспільним надбанням, коли користувачі мають підстави побоюватися, що саме відтворення захищене авторським правом. У всякому разі, це ясно сигналізує користувачам, що установа активно відмовляється від будь-яких авторських прав, які вони можуть мати на цифрову репродукцію, виконуючи свою місію із забезпечення ширшого доступу громадськості до творів культурної спадщини. З точки зору установи, вони не дають жодних гарантій щодо самої роботи, яка є суспільним надбанням, але усувають у користувача будь-які сумніви щодо будь-якого елемента оригінальності, який може бути присутнім у цифровому відтворенні.

Для сприяння інноваціям та транскордонному обміну культурною спадщиною, що є суспільним надбанням, ст. 14 Директиви DSM стане важливим каталізатором для прийняття політики відкритого доступу сектору GLAM і допоможе тим, хто вже працює в цьому напрямі, отримати більшу підтримку при розміщенні цифрових колекцій в Інтернеті.

Висновки. Директива DSM покликана встановити ефективні заходи для доступу до культурної спадщини, що є суспільним надбанням, та її повторного використання, що сприятиме збереженню таких творів. Охорона суспільного надбання, запроваджена ст. 14, не гарантує права користувачів на вільне використання будь-яких матеріалів, отриманих у результаті точного відтворення творів або інших об'єктів, що охороняються, оскільки вона застосовується тільки до творів образотворчого мистецтва і вимагає, щоб ці твори більше не охоронялися авторським правом. Фактично, ст. 14 покликана гарантувати, що цифрові репродукції творів, які є суспільним надбанням, не можуть бути захищені винятковими правами і, як наслідок, виведені із суспільного надбання. Реалізація цих правил не дозволяє установам встановлювати додаткові режими прав на відтворення колекцій суспільного надбання, водночас, та сама стаття не обмежує отримання установами доходів за рахунок комерційного використання таких колекцій [22]. Зокрема, у п. 53 Преамбули Директиви DSM підкреслюється, що «все це не повинно перешкоджати продажу установами культурної спадщини репродукцій, таких як листівки», що передбачає вплив на учасників та пов'язані з ними варіанти використання.

Ст. 14 Директиви DSM можна назвати першою кодифікацією поняття суспільного надбання в законодавстві про авторське право і офіційною гармонізацією порога оригінальності для всіх матеріалів, які є «власним інтелектуальним твором автора» відповідно до встановленої європейської судової практики. Проте її контекст має роз'яснювальний характер, оскільки не запроваджує примусових заходів, які б запобігли претензіям на виняткові права на твори, що належать до суспільного надбання. У ширшому контексті, крім новаторського доповнення до тексту Директиви DSM, ст. 14 є першим кроком усунення транскордонної правової невизначеності в ЄС, що забезпечить популяризацію культури та європейської культурної спадщини.

І хоча це – важливий крок уперед у захисті суспільного надбання від присвоєння, обмеження категорією «твори образотворчого мистецтва» не має жодного сенсу. Обґрунтування неоригінальності відтворення твору, що є суспільним надбанням, не повинно охоронятися винятковими правами, однаково застосовується до інших творів. Тому державам-членам ЄС, які запроваджують ст. 14 Директиви DSM у своє національне законодавство, доцільно застосовувати її таким чином, щоб неоригінальні репродукції всіх видів творів, що перебувають у суспільному надбанні, не підпадали під дію авторського права чи суміжних прав.

Рівною мірою це стосується й бібліотечних фондів, коли це пов'язано з цифровим відтворенням оригінальних гравюр, плакатів, малюнків, картин, рукописних картографічних джерел та інших графічних та образотворчих матеріалів, що зберігаються в бібліотечних фондах як окремо, так і у складі образотворчих та книжкових колекцій музейного зберігання.

Список бібліографічних посилань

1. Литвинова Л. А. Відкритий доступ до цифрової культурної спадщини в галереях, бібліотеках, архівах і музеях: ініціатива OPENGLAM. *Королєнківські читання 2021. Бібліотеки, архіви, музеї у структурі сучасного соціуму: стратегії цифрової модернізації* : матеріали XXIV Всеукр. дистанційної наук.-практ. конф. (Харків, 21–22 жовтня 2021 р.). URL: https://padlet.com/nmr_hdnb/pfdltqtnw2q0.
2. Autorský zákon. Předpis č. 121/2000 Sb. URL: <https://www.podnikatel.cz/zakony/zakon-c-121-2000-sb-autorsky-zakon/f2021134/#aktualni-zneni>.
3. Bundesgerichtshof zur Veröffentlichung von Fotografien gemeinfreier Kunstwerke. URL: <https://www.bundesgerichtshof.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2018/2018195.html>.
4. CJEU judgment Funke Medien NRW GmbH vs Federal Republic of Germany, Case C-469/17 (29.07.2019). URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=99569D12B176F81DA51DE0135D8E9EFA?text=&docid=216545&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=243045>.
5. Commission Decision adopting Creative Commons as an open licence under the European Commission's reuse policy. C (2019) 1655 final. Brussels, 22.2.2019. URL: [file:///C:/Users/840g2/Dropbox/%D0%9C%D0%BE%D0%B9%20%D0%9F%D0%9A%20\(DESKTOP-KU6GKUL\)/Downloads/C\(2019\)1655_0.pdf](file:///C:/Users/840g2/Dropbox/%D0%9C%D0%BE%D0%B9%20%D0%9F%D0%9A%20(DESKTOP-KU6GKUL)/Downloads/C(2019)1655_0.pdf).
6. Commission Recommendation of 27 October 2011 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation (2011/711/EU). URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:283:0039:0045:EN:PDF>.
7. Cultural heritage: digitisation, online accessibility and digital preservation. Report on the implementation of commission recommendation 2011/711/EU 2013–2015. URL: https://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2016-43/2013-2015_progress_report_18528.pdf.

8. Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42. Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2004-01-22;42!vig=2021-04-20>.
9. Directive 2001/29/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0029>.
10. Directive 2006/116/ EU of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights (codified version). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006L0116>.
11. Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0028&from=EN>.
12. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN#d1e822-92-1https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN).
13. DSM Directive Implementation Tracker. URL: <https://www.notion.so/DSM-Directive-Implementation-Tracker-361cfae48e814440b353b32692bba879>.
14. European Union (Copyright and Related Rights in the Digital Single Market). Regulations 2021. S. I. N. 567/2021. URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2021/si/567/made/en/pdf>.
15. Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/urhg/index.html>.
16. Gesetz zur Anpassung des Urheberrechts an die Erfordernisse des digitalen Binnenmarktes. vom 31.05.2021. URL: https://dejure.org/BGBI/2021/BGBI_I_S_1204.
17. Legge 22 aprile 1941, n. 633. Protezione del diritto d'autore e di altri diritti connessi al suo esercizio. (041U0633). URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1941-04-22;633!vig=>.
18. Legge 22 aprile 2021, n. 53. Delega al Governo per il recepimento delle direttive europee e l'attuazione di altri atti dell'Unione europea – Legge di delegazione europea 2019–2020. (21G00063). *Gazzetta Ufficiale*. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2021/04/23/21G00063/sg>.
19. Posvet o prenosu evropskih direktiv s področja avtorskega prava. URL: <https://www.gov.si/novice/2022-01-07-posvet-o-prenosu-evropskih-direktiv-s-podrocja-avtorskega-prava/>.
20. Prenos direktiv s področja avtorskega prava. URL: <https://www.gov.si/novice/2020-06-05-prenos-direktiv-s-podrocja-avtorskega-prava/>.
21. Proposal for a Council decision on the approval, on behalf of the European Community, of the WIPO Copyright Treaty and the WIPO Performances and Phonograms Treaty. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51998PC0249&rid=3>.
22. Questions and Answers – European Parliament's vote in favour of modernised rules fit for digital age, 26 March 2019. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_19_1849.
23. The DigiCULT report technological landscapes for tomorrow's cultural economy : unlocking the value of cultural heritage : full report. URL: <https://pejufyqucilediaq.tytan-team.com/the-digicult-report-book-26062wc.php>.

References

1. Lytvynova, L. A. (2021, October 21–22). Vidkrytyi dostup do tsyfrovoi kulturnoi spadshchyny v halereiakh, bibliotekakh, arkhivakh i muzeiakh: initsiatyva OPENGLAM [Open access to digital cultural heritage in galleries, libraries, archives and museums: the OPENGLAM initiative]. In *Korolenkivski chytannia 2021. Biblioteki, arkhivy, muzei u strukturi suchasnoho sotsiumu: stratehii tsyfrovoi modernizatsii: materialy XXIV Vseukrayinskoj dystantsiinoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Korolenkivski chytannia 2021. Libraries, archives, museums in the structure of modern society: strategies of digital modernization. Proceedings of the XXIV All-Ukrainian remote scientific-practical conference]. Retrieved from https://padlet.com/nmr_hdnb/pfdltqtnw2q0. [In Ukrainian].
2. (2000). Autorský zákon. Předpis č. 121/2000 Sb. Retrieved from <https://www.podnikatel.cz/zakony/zakon-c-121-2000-sb-autorsky-zakon/f2021134/#aktualni-zneni>. [In Czech].

3. (2018). Bundesgerichtshof zur Veröffentlichung von Fotografien gemeinfreier Kunstwerke. Retrieved from <https://www.bundesgerichtshof.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2018/2018195.html>. [In German].
4. (2019). CJEU judgment Funke Medien NRW GmbH vs Federal Republic of Germany, Case C-469/17 (29.07.2019). Retrieved from <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=99569D12B176F81DA51DE0135D8E9EFA?text=&docid=216545&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=243045>. [In English].
5. (2019). Commission Decision adopting Creative Commons as an open licence under the European Commission's reuse policy. 1655 final. Brussels, 22.2.2019. Retrieved from file:///C:/Users/840g2/Dropbox/%D0%9C%D0%BE%D0%B9%20%D0%9F%D0%9A%20(DESKTOP-KU6GKUL)/Downloads/C(2019)1655_0.pdf. [In English].
6. (2011). Commission Recommendation of 27 October 2011 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation (2011/711/EU). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:283:0039:0045:EN:PDF>. [In English].
7. Cultural heritage: digitisation, online accessibility and digital preservation. report on the implementation of commission recommendation 2011/711/EU 2013–2015. Retrieved from https://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2016-43/2013-2015_progress_report_18528.pdf. [In English].
8. (2004). Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42. Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002, n. 137. Retrieved from <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2004-01-22;42!vig=2021-04-20>. [In Italian].
9. (2001). Directive 2001/29/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0029>. [In English].
10. (2006). Directive 2006/116/ EU of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights (codified version). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006L0116>. [In English].
11. (2012). Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0028&from=EN>. [In English].
12. (2019). Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN#d1e822-92-1https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN>. [In English].
13. DSM Directive Implementation Tracker. Retrieved from <https://www.notion.so/DSM-Directive-Implementation-Tracker-361cfae48e814440b353b32692bba879>. [In English].
14. (2021). European Union (Copyright and Related Rights in the Digital Single Market) Regulations 2021. S. I. N. 567/2021. Retrieved from <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2021/si/567/made/en/pdf>. [In English].
15. Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte. Retrieved from : <https://www.gesetze-im-internet.de/urhg/index.html>. [In German].
16. Gesetz zur Anpassung des Urheberrechts an die Erfordernisse des digitalen Binnenmarktes. vom 31.05.2021. Retrieved from https://dejure.org/BGBI/2021/BGBl_I_S_1204. [In German].
17. Legge 22 aprile 1941, n. 633. Protezione del diritto d'autore e di altri diritti connessi al suo esercizio. (041U0633). URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1941-04-22;633!vig=>. [In Italian].
18. (2021). Delega al Governo per il recepimento delle direttive europee e l'attuazione di altri atti dell'Unione europea – Legge di delegazione europea 2019–2020. (21G00063). Legge 22 aprile 2021, n. 53. *Gazzetta Ufficiale*. Retrieved from <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2021/04/23/21G00063/sq>. [In Italian].
19. Posvet o prenosu evropskih direktiv s področja avtorskega prava. Retrieved from <https://www.gov.si/novice/2022-01-07-posvet-o-prenosu-evropskih-direktiv-s-podrocja-avtorskega-prava/>. [In Slovenian].
20. Prenos direktiv s področja avtorskega prava. Retrieved from <https://www.gov.si/novice/2020-06-05-prenos-direktiv-s-podrocja-avtorskega-prava/>. [In Slovenian].

21. Proposal for a Council decision on the approval, on behalf of the European Community, of the WIPO Copyright Treaty and the WIPO Performances and Phonograms Treaty. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51998PC0249&rid=3>. [In English].

22. Questions and Answers – European Parliament’s vote in favour of modernised rules fit for digital age, 26 March 2019. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_19_1849. [In English].

23. The DigiCULT report technological landscapes for tomorrow’s cultural economy: unlocking the value of cultural heritage: full report. Retrieved from <https://pejufyqucilediaq.tytan-team.com/the-digicult-report-book-26062wc.php>. [In English].

Volodymyr Udovik,

<https://orcid.org/0000-0001-7749-8095>,
Candidate in Historical Sciences, Senior Researcher,
Director of the Fond of the Presidents of Ukraine,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine),

Larysa Lytvynova,

<https://orcid.org/0000-0002-5802-3681>
Candidate of Science in Social Communications,
Head of the Intellectual Property Protection Sector,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Zinaida Ponomarenko,

<https://orcid.org/0000-0002-1782-8985>
Junior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

QUESTIONS ON THE REUSE OF WORKS OF THE FINE ARTS OF THE STATUS OF PUBLIC PROPERTY OF GALLERIES, LIBRARIES, ARCHIVES AND MUSEUMS (GLAM) IN ASPECTS OF EUROPEAN COPYRIGHT REFORM

The goal of the work is to study the legislative process and reveal the features of the legal concept of the European Union regulatory framework regarding public domain works in the context of the preservation and use of cultural heritage in the GLAM sector against the backdrop of modern technological democratization and openness. **Research methods.** To achieve the set goals, a set of general scientific approaches was used – theoretical (analysis, generalization, synthesis) and empirical (review of electronic sources, study of the results of activities) research methods. **The scientific novelty** lies in the identification of effective approaches to the implementation of the provisions of the DSM Directive on the protection and access to the public domain in cultural heritage institutions in the national legislation of the countries of the European Union, ways to create an agreed regime of legal assistance for the preservation and access to these works, increase the level of legal security for the sector GLAM in the performance of its functions. **Conclusions.** The DSM Directive and its Article 14, which is intended to establish effective measures for access and re-use of the public domain, does not guarantee the right of users to freely use any material resulting from the faithful reproduction of works or other protected objects, since it applies only to works of fine art and requires so that these works are no longer protected by copyright and taken out of the public domain. The implementation of these rules does not allow the GLAM sector to establish additional modes of reproduction rights for public domain collections, but does not restrict institutions from generating revenue through commercial use.

K e y w o r d s: public property, cultural heritage, establish GLAM – Galleries, Libraries, Archives и Museums, Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the digital single market.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: udovik@ukr.net
e-mail: nbvtender@ukr.net
e-mail: zinaida8591@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 04.04.2022

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.02.018>

УДК: 1:340.1:316.324.8

Олена Лопата,

<https://orcid.org/0000-0002-1386-3409>,

молодша наукова співробітниця,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна,

e-mail: lopata@nbuv.gov.ua;

Забезпечення безпеки даних користувачів бібліотек у контексті нових правових стандартів Європейського Союзу

Мета дослідження – визначити та охарактеризувати ключові засади нового міжнародного та національного порядку безпеки даних й узагальнити їх правові приписи щодо створення цілісної системи захисту особистих даних у бібліотечній сфері. **Методологія** дослідження ґрунтується на системному та структурному підходах, методах порівняльного, логічного та джерелознавчого аналізу, із залученням міждисциплінарного підходу. **Наукова новизна**. Розглянуто низку актуальних кінцевих документів Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо підготовки адаптивної нормативно-правової бази у сфері захисту персональних даних та її реалізації у державах-членах ЄС. Проаналізовано основні Закони, що регулюють відповідні відносини в Україні. Узагальнено нові правила захисту особистих даних громадян ЄС. Вирізнено й охарактеризовано сім основних «принципів» обробки персональних даних, а саме: законність, справедливість та прозорість; обмеження цілей; мінімізація даних; точність; обмеження зберігання; цілісність та конфіденційність; підзвітність. Сформульовано три основні принципи та ключові завдання організації системи інформаційної безпеки та захисту особистих даних. Поручено нагальні питання практичної діяльності книгозбірень у галузі захисту персональних даних. **Висновки**. Узагальнюючи нормативно-правові ініціативи Європейського Парламенту та Ради ЄС, законодавчі акти та постанови України, положення «Пакету захисту даних» та Конвенції РЄ № 108 – організацію системи безпеки даних, на сьогодні потрібно розглядати та вибудовувати, спираючись на сутнісні зв'язки, чинні інформаційні нормативно-правові акти та кожного конкретного суб'єкта. НБУВ бере ефективну участь у реалізації означених положень у практичній роботі книгозбірень.

Ключові слова: трансформація, персональні дані, безпека даних, захист даних, обробка інформації, система захисту персональних даних, правові стандарти.

Актуальність. Одним із визначальних досягнень демократичних перетворень у багатьох країнах світу стала гарантованість права на інформацію, її відкритість, доступність, свобода обміну, правомірність одержання, використання, поширення та зберігання тощо. Влада провідних європейських країн, здійснюючи державну політику в реляційній сфері, запроваджує правові механізми забезпечення доступу до інформації, що нині є основним нематеріальним продуктом та визначальним знанневим ресурсом будь-якого цивілізованого суспільства [1; 8; 9; 12; 17; 24]. Політика держав у сфері захисту інформації реалізується у багатьох напрямках. Особливе місце відводиться інформаційній безпе-

ці та захисту даних. За умов російської агресії, повномасштабної війни та воєнного стану в Україні ці питання, як неодноразово підкреслював у своїх щоденних зверненнях до українського народу Президент держави – В. О. Зеленський, є одними з найактуальніших та такими, що потребують невідкладного вирішення.

Історико-бібліотечознавчий аналіз свідчить, що Національні закони з питань регулювання автоматизованої обробки та захисту особистих відомостей, про які раніше вже йшла мова [8; 9], у країнах Західної Європи та США почали розроблятися із кінця 60-х років минулого сторіччя [1; 12; 17].

Необхідність врегулювання суспільних відносин у цій сфері насамперед була пов'язана з об'єктивною потребою усунення порушень та передумов недотримання права людини на її персональні дані; розвитком е-комерції (е-бізнесу, е-торгівлі та ін.) та гармонізації відносин із захисту особистих даних відповідно до приписів континентального права та європейських правових стандартів тощо [1, с. 37].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у більшості країн-членів Європейського Союзу (далі ЄС) було прийнято базові закони про захист персональних даних та створено передумови для узгодження національних законодавств у цій царині [3; 10; 23; 25; 28; 29; 30; 31]. Водночас, незважаючи на розбіжності правових систем, в основу законодавства про захист даних покладено ідентичні принципи, викладені у спільних правових стандартах. Захист персональних даних як у країнах ЄС, так і Великобританії та США – суспільних інституціях із різними громадянськими та політичними та відносинами – розглядається як невід'ємний складник демократичної правової держави. Більшість законів європейських країн у цій царині мають типову назву – закон про захист даних. В англо-американській традиції «право на приватність» (*privacy*) розглядається як моральний принцип поваги до особистої свободи. Аналіз цієї проблематики здійснювався такими видатним вченими, як А. Міллер, Р. Холлборг, І. Вельдером, Д. Лоу, М. Блан-Монмейєр, Ж. Дурі-Боне та іншими.

В Україні питання інформаційної безпеки та захисту даних (В. Мусіяка, О. А. Баранов, В. М. Брижко, Ю. К. Базанов, К. С. Мельник, В. А. Проценко, В. Пилипчук, Ю. С. Максименко, В. С. Ковальський) найбільш активно всебічно досліджувалися та широко обговорювалися у 1996–2013 рр. (напередодні прийняття відповідних регулятивних Законів та типових Правил) [7]. У зв'язку із запровадженням нових правових стандартів ЄС щодо захисту персональних даних та можливого прискореного надання Україні статусу членства в Європейському Союзі ця проблематика й надалі буде актуалізуватися.

Метою цієї статті є визначення та розгляд ключових засад нового міжнародного та національного порядку безпеки даних й узагальнення їх правових приписів щодо створення цілісної системи захисту персональних даних у бібліотечній сфері.

У зв'язку з численністю документів, що суттєво відрізняються між собою у опрацюванні, визначальними **методами** цього дослідження обрано джерелознавчий та порівняльний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Найбільші за два десятиріччя зміни у сфері захисту персональних даних у законодавстві Європейського Союзу відбулися

25 травня 2018 р. – цього дня набрали чинності нові принципи та правила обробки персональних даних (далі ПД) громадян ЄС. Зазначені норми раніше були ухвалені Постановою Європейського Парламенту та Ради ЄС (2016) й отримали назву «**Пакет захисту даних**» (із трьох документів), який окреслив основні засади підготовки адаптивної нормативно-правової бази та її реалізації у державах-членах ЄС й був рекомендований до впровадження іншим країнам, що співпрацюють з ЄС. Європейський Парламент та Рада ЄС, як зазначалося у травні 2016 р., схвалили нові правила та порядок захисту персональних даних, передбачаючи умови створення сильної та більш координованої структури захисту персональних даних у Союзі. «Пакет захисту даних» долучає такі документи [20]:

- **Регламент (ЄС) 2016/679** Європейського Парламенту та Ради «Про захист осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та про вільне переміщення таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний Регламент щодо захисту даних)» від 27.04.2016 р.;

- **Директиву (ЄС) 2016/680** Європейського Парламенту та Ради «Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних компетентними органами влади з метою запобігання, розслідування, виявлення чи судового переслідування кримінальних правопорушень, або виконання кримінальних покарань та про вільне переміщення таких даних, і скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ЖНА» від 27.04.2016 р. (далі Директива) [2];

- **Директиву (ЄС) 2016/681** Європейського Парламенту і Ради від 27.04.2016 р. «Про використання даних записів реєстрації пасажирів (PRN) для профілактики, виявлення, розслідування і судового переслідування злочинів терористичного характеру і тяжкого злочину».

Головним документом сучасних правових стандартів визнано **Регламент (ЄС) 2016/679 від 27.04.16 р.** (далі Регламент) – «Загальні положення про захист даних» (*General Data Protection Regulation*) [18]. Регламент ЄС має на меті не лише удосконалення захисту та безперешкодний обіг відомостей, що стосуються фізичних осіб в межах Союзу, а й гарантування еквівалентного рівня інформаційної безпеки всіх громадян ЄС. Основною його вимогою є узгодження законів про недоторканість даних на території ЄС та змін у засадах «усіх організацій у всьому регіоні» щодо вирішення проблеми забезпечення обов'язкової конфіденційності персональних даних. Доти організаціям та іншим суб'єктам, які працюють з персональними даними, необхідно було враховувати правила щодо захисту даних 28 різних держав-членів ЄС.

«Пакет захисту даних» (далі Документи) встановлює більш жорсткі організаційні, юридичні та чисто технічні вимоги до їх захисту, а також передбачає впровадження єдиної правової політики у цій сфері не тільки для держав-членів ЄС, але й для інших країн, які мають політичні, економічні та соціальні зв'язки з ЄС.

Екстериторіальні приписи правил ЄС – досить ґрунтовні та складні. Проте в них є й важлива перевага: будь-яким інституціям, серед них – і книгозбірням простіше дотримуватись єдиного комплексу правил та настанов, ніж враховувати національні особливості щодо захисту, поширення та опрацювання ПД кожної

окремої країни ЄС, як це було до запровадження Документів. Реформа спрямована й на стимулювання розробки та впровадження *паритетної моделі захисту персональних даних* шляхом скорочення витрат та управлінського апарату для установ, які працюють в ЄС (чи співпрацюють з ЄС).

Нові приписи Європейського Парламенту та Ради ЄС підлягають обов'язковому опрацюванню й впровадженню у національне законодавство та державоустрій у контексті реалізації договору про асоціацію між Україною та ЄС. Зазначене, власне, зумовлює й визначає потребу та напрями удосконалення системи захисту ПД в Україні.

Основними Законами, що на цей час регулюють відповідні відносини у державі, є закони України: «Про захист персональних даних» [14], «Про інформацію» [15], та «Про доступ до публічної інформації» [13] (далі: Закони), упорядковані та затверджені 13 січня 2011 р. Положення цих Законів системно узгоджені між собою й характеризують загальний порядок та умови опрацювання персональних даних.

Так, Закон України «Про інформацію» з'ясовує основні принципи, суб'єкти та об'єкти інформаційних відносин в Україні, поняття інформації, її види. Закон України «Про захист персональних даних» встановлює вимоги до обробки та захисту персональних даних, зокрема і в електронному середовищі. Зазначені вимоги відображають положення, запроваджені Конвенцією Ради Європи № 108 «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» (відома як Конвенція РЄ № 108 згідно з порядком у серії Європейських договорів) [10] та розвинуті у Директиві Європейського Парламенту та Ради 95/46/ЄС «Про захист осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і вільним обігом цих даних» [3], й інших рекомендаційних документах керівних органів Євросоюзу [30; 23; 25].

Закон «Про доступ до публічної інформації» затверджує систему здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень та інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, й інформації, що становить суспільний інтерес [13]. Тобто регламентує загальний порядок, за яким можна отримати потрібну (затребувану) інформацію.

Норми Законів поширюються на органи державної влади, інші державні органи, других суб'єктів, а також на юридичних осіб, котрі фінансуються із державного та місцевих бюджетів, осіб, які виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, зокрема надання освітніх, соціальних або державних послуг й суб'єктів господарювання, які володіють інформацією, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією), також і в частині оприлюднення та надання інформації за запитом [13].

Цілком закономірно, що під вимоги цих Законів потрапляють і наукові бібліотеки, зокрема, національні книгозбірні – як основні зберігачі інтелектуального та культурного надбання нації та хранителі приватної інформації, що стосується її користувачів.

Закон «Про доступ до публічної інформації» зобов'язує всіх розпорядників інформації надавати й оприлюднювати публічну інформацію, відображену та задокументовану будь-якими засобами та на будь-яких носіях, що була отримана або створена у процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень та інших розпорядників інформації [13].

Об'єктами адміністративно-правового захисту інформації визначено будь-які види інформації, з приводу якої суб'єкти права вступають у певні правові відносини та здійснюють свої права та обов'язки [15, ст. 650].

Усі види такої інформації, згідно з чинним українським законодавством, мають певний порядок доступу, що надає їй відповідний правовий статус. Так, відповідно до Ст. 20 Закону України «Про інформацію» за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію й інформацію з обмеженим доступом [15].

Саме остання має спеціальний режим адміністрування (особливо в період запровадження надзвичайного та воєнного станів, проведення військових операцій тощо), що покликаний захищати відомості (дані), вільний обсяг яких може порушити права та інтереси держави, суспільства, окремої особи. Характерною ознакою надання інформації обмеженого доступу є законодавчо визначена процедура її охорони як із боку держави, так і іншого власника інформації (суб'єкта), у нашому випадку – бібліотеки. Що стосується публічної інформації з обмеженим доступом, то нею згідно із Законом «Про доступ до публічної інформації» [13, ст. 21] є:

- конфіденційна інформація;
- таємна інформація;
- службова інформація.

Відповідно до ч. 2. ст. 21 Закону України «Про інформацію», конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (волею, згодою) певної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених Законом.

Особи, які вважають, що їхні права та законні інтереси порушені розпорядниками інформації, мають право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації до суду, яке здійснюється відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України, а також на відшкодування матеріальної та моральної шкоди у порядку, визначеному законом.

Зважаючи на норми цих Законів, було ухвалено «**Типовий порядок обробки персональних даних у базах персональних даних**», затверджений наказом Міністерства юстиції України від 30.12.2011 р. № 3659/5, що на сьогодні втратив чинність на підставі Наказу Міністерства юстиції № 2523/5 від 28.11.2013 р. [22]. Орієнтовним рекомендованим документом із опрацювання персональних даних донині був «**Типовий порядок обробки персональних даних**», затверджений Наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини В. В. Лутковською від 08.01.2014 р. № 1/02-14 [21].

Проаналізувавши положення названих документів, українське право слід вважати прогресивним у контексті приписів Регламенту (зокрема, щодо принципів обробки інформації, порядку отримання згоди особи, переліку категорій ПД із особливим статусом тощо). Утім, законодавство України на сьогодні не повністю відповідає усім регламентним нормам, приміром – тим, що передбачають обов'язкове існування у державі системно-незалежної організаційної структури забезпечення захисту ПД. Це зобов'язує провідні національні інституції самостійно вибудовувати систему безпеки ПД відповідно до приписів Законів України [6; 11; 13; 14; 15] та Європейського права, а у разі бібліотечної діяльності – й з урахуванням стандартів: ISO, IFLA, ALA та AALL [26; 27; 32].

Об'єктивна необхідність удосконалення захисту особистих відомостей у бібліотечній справі визначається й розповсюдженим явищем неправомірних та несанкціонованих дій із персональними даними, які продовжують мати місце на міжнародному та національному рівнях. Сучасне поширення використання новітніх інформаційних технологій (Інтернет речей, Хмарних технологій, Великих Даних тощо), їх поєднання та накопичення, за впровадження у країні надзвичайного та воєнного станів вирішення проблеми безпеки даних значно ускладнили.

Це вимагає додаткових ресурсів та ухвалення оптимальних рішень щодо підвищення ефективності захисту персональних даних (особистих відомостей) і вироблення дієвих форм його забезпечення відповідно до сучасних європейських норм та континентального права.

Ратифіковані Європейським Парламентом та Радою ЄС правила захисту персональних даних громадян ЄС анонсують такі **нововведення**.

За Регламентом створюється Рада Європи із захисту даних як окремий орган ЄС. Склад Ради формується із представників контролюючих (наглядових) рад кожної держави-члена ЄС, Європейського супервайзера (інспектора) із захисту даних та представника Європейської Комісії, яка й призначає голову Ради.

Згідно з положеннями Конвенції № 108 Ради Європи [4;10] та «Пакету захисту даних», у всіх країнах-членах ЄС та державах, пов'язаних економічними відносинами з країнами-членами ЄС, мають бути створені спеціальні державні інституції із нагляду та контролю за дотриманням прав у сфері захисту даних. Національні наглядові органи повинні стимулювати розробку кодексів поведінки у сфері захисту персональних даних і вироблення механізмів удосконалення захисту даних з урахуванням специфіки сфер діяльності та конкретних потреб державних установ, корпорацій, підприємств тощо, а також здійснювати моніторинг їх виконання.

Відповідно до положень вказаних Документів Ради Європи та Європейського Союзу, **персональні дані** за будь-яких умов **не повинні** потрапляти до загальнодоступних інформаційних ресурсів. У контексті зазначеного вважається за необхідне звернути увагу на проблему впровадження у державне законодавство права приватної власності на особисті персональні дані.

Згідно Регламенту (містить 172 пункти Преамбули та долучає 99 статей) й Директив Європейського Союзу передбачено **виконання вимог щодо оброблення персональних даних**:

- **«законність, справедливість і прозорість»** – ПД мають оброблятися, використовуватися й поширюватися законно, справедливо та відкрито стосовно суб'єкта даних;

- **«обмеження цілей»** – ПД повинні збиратися для певної, конкретної та законної мети й не підлягати додатковій обробці, яка несумісна з цією метою; подальша обробка з метою архівації згідно з суспільними інтересами, для наукових, дослідницьких, історичних та статистичних цілей не повинна вважатися несумісною з початковою метою;

- **«мінімізація даних»** – встановлює обмеження тими ПД, які відповідають і є необхідні для досягнення мети обробки даних. Не можна збирати ПД у більшому обсязі, ніж це було визначено для цілей опрацювання;

- **«точності»** – регулює відповідність ПД відомостям про суб'єкта даних. ПД мають бути точними та, за необхідності, актуалізованими (слід уживати усіх обґрунтованих заходів, щоб забезпечити невідкладне видалення або виправлення неточних чи застарілих персональних даних, з урахуванням мети опрацювання даних);

- **«обмеження зберігання»** – ПД повинні зберігатися у формі, що дозволяє ідентифікацію суб'єкта даних (користувача) не довше, ніж це необхідно для мети обробки персональних даних. Персональні дані припустимо зберігати упродовж тривалішого періоду за умови, що їх обробка здійснюється винятково з метою збереження «згідно із суспільними інтересами»; для цілей архівації, а також наукового чи історичного дослідження або статистики – за умови впровадження відповідних технічних та організаційних заходів і гарантування прав та свобод суб'єкта даних. Регламент також уточнює, що установи мають проводити регулярні перевірки з метою очищення носіїв інформації;

- **«цілісність та конфіденційність»** – ПД повинні оброблюватися у спосіб, що забезпечує відповідний рівень безпеки персональних даних, зокрема захист від несанкціонованої або незаконної обробки й випадкової втрати, знищення або пошкодження з використанням відповідних технічних або організаційних заходів;

- **«підзвітність»** – характеризує діяльність із призначення в організаціях посадових осіб, які відповідають за захист персональних даних; ведення обліку, записів і перевірки дій та нормативної документації з виконання приписів та порядку Регламенту [20, с. 132–133].

Як свідчить аналіз вступних та заключних приписів Регламенту, задекларовані принципи є обов'язковими та універсальними для усього Європейського Союзу.

У Преамбулі Документів наголошується, що розгляд будь-якого складного питання може бути успішним лише за наявності системи понять, завдяки яким розкриваються сутнісні елементи цього явища. Відповідно до приписів п. 7.4.2.7 (третьої) редакцію міжнародного стандарту ISO 704:2009, у якому сформульовано вимогу мовної правильності терміна (*linguistic correctness*), Регламентом конкретизовано термін «персональні дані», введено поняття «контролер», «обробник» («оператор»), встановлено «право на видалення» («право бути забутим») тощо.

Якщо раніше ПД уважалися тільки документи, що зберігають імена, адреси тощо, то сьогодні це визначення значно розширено. Дані, пов'язані з IP-адресами,

е-поштою та cookie-файли, які містять приватні відомості стосовно користувача також охоплюються положеннями Регламенту. До категорії «особливих» або «чутливих» відомостей про особу віднесені генетичні та/або біометричні дані. Характерним є те, що ПД вважаються тільки ті дані, за якими особу ймовірно ідентифікувати.

Під «захистом даних» (*data protection*) розуміються будь-які правові, організаційні та технічні засоби захисту інформації персонального змісту, а для комплексного захисту даних на міжнародному рівні застосовується термін «безпека даних» (*data security*). «Втручання у персональні дані» означає порушення режиму безпеки, що тягне за собою випадкове або незаконне знищення, втрату, зміну, несанкціоноване розкриття або надання доступу до персональних даних, які передаються, зберігаються чи іншим чином зазнають оброблення [20; с. 132].

Регламент значно розширює права громадян (суб'єкта даних, фізичної особи) стосовно контролю за своїми ПД та встановлює суттєві вимоги до форми отримання згоди на обробку даних. Згода особи на обробку її ПД повинна бути визначена у формі однозначно чіткого твердження на відповідний дозвіл. Суб'єкт має право на виправлення ПД. Більш того, суб'єкт має право вимагати припинення обробки своїх даних.

Зокрема, Регламент закріплює за суб'єктом ПД «право бути забутим» (*right to be forgotten*). Конкретизовано можливість видалення даних та з'ясовано умови використання «права бути забутим», тобто права на видалення персональних даних та припинення їх опрацювання. Крім того, передбачено право на обмеження обсягів обробки ПД.

Пошукові системи та соціальні мережі повинні видаляти фотознімки, світлинки, відбитки, зображення, відтворення та інші відомості, які стосуються суб'єкта даних на його вимогу. Обробка фотокарток не має розглядатися як обробка особливих категорій персональних даних. Характерно, що згідно з чинним українського законодавством зйомка у публічних місцях донині була дозволена, але на території ЄС уже діяли вказані норми.

Фізичні особи мають бути обізнані про небезпеки, правила, гарантії та права стосовно оброблення своїх ПД і реалізації своїх прав щодо подібного опрацювання. Значну увагу у тексті Регламенту приділено питанню «безпеки персональних даних» та «оцінці впливу захисту даних».

Згідно Регламенту, немає конкретних вимог щодо ступеню, порядку та способу захисту даних – кожен суб'єкт обробки (організація, підприємство, компанія тощо, у нашому випадку – книгозбірня) може обирати правові механізми та засоби самостійно залежно від наявних загроз та ризиків і їх класифікації (*classification*). Визначальне правило – технічні та організаційні заходи гарантування рівня безпеки мають бути співвідносні наявним ризикам й узгоджуватися з чинними правовими приписами та стандартами.

У чинних в Україні стандартах – «ISO/IEC 20001. Інформаційні технології. Методи захисту. Системи менеджменту інформаційної безпеки» [19] й «ISO/IEC 38500:2016 (ISO/IEC 38500:2015, IDT) [5], «Інформаційні технології. Управління

ІТ в організації» передбачено можливі шляхи реалізації загроз та регламентовані терміни, пов'язані з інформаційною безпекою та захистом даних, які безпосередньо стосуються систематизації загроз. Відповідно до зазначених документів, загрози можуть здійснюватись: технічними каналами, каналами спеціального впливу, несанкціонованим доступом. Тому, на нашу думку, цілком логічним для бібліотеки є класифікація загроз: загрози витоку інформації, загрози порушення цілісності інформації, загрози блокування інформації.

Сьогодні визначені типові алгоритми локалізації загроз й етапи формування системи захисту даних, які застосовуються при створенні цілісної системи безпеки даних у будь-якій країні. Цілісна система інформаційної безпеки, згідно з Документами, повинна охоплювати як профілактичну, так і внутрішню оперативну роботу. Профілактична робота передбачає використання технічних методів і способів контролю. Внутрішня оперативна робота – це процес ідентифікації джерел загроз та виявлення інформації небезпечного характеру.

Згідно з Регламентом, у практичній діяльності організації щодо захисту ПД головними є суб'єкт даних, контролер та процесор (оператор, обробник). Суб'єкт даних – це фізична особа, ПД якої обробляються. Контролер – фізична чи юридична особа, т. з. «власник» бази даних. Контролери визначають необхідні дії з ПД та відповідають за їх обробку. Процесор – фізична чи юридична особа, виконавець обробки за дорученням контролера. Контролер та обробник можуть бути однією особою.

Будь-яка організація може призначити співробітника (Уповноважену особу) із захисту даних для управління процесами обробки та контролю за дотриманням вимог Регламенту. Ця вимога обов'язкова для: всіх державних органів; організацій, чий види діяльності передбачають масштабний і систематичний моніторинг окремих осіб; організацій та установ, чий типи функціонування передбачають обробку спеціальних категорій даних.

Суб'єкти ПД мають право звертатися до посадової особи, котра відповідає за захист даних, з усіх питань, пов'язаних з обробкою їх ПД та реалізацією їхніх прав відповідно до Регламенту.

Регламентом посилюється відповідальність за порушення його принципів як до організацій в ЄС, так і до зарубіжних інституцій, якщо вони обробляють ПД фізичних осіб, що перебувають в ЄС – розмір штрафу встановлено до 20 млн Євро або 4% від загального річного обігу установи за попередній фінансовий рік залежно від того, яка сума є більшою.

Важливим є й те, що реалізація положень нового порядку захисту даних потребує нових підходів та докорінних змін практичної діяльності не тільки у державах-членах ЄС, але й у всіх інших країнах-партнерах держав ЄС, у багатьох з яких рівень захисту ПД і раніше не завжди відповідав основним принципам європейських правових стандартів.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) як провідна державна інституція бере оперативну участь у запровадженні нових європейських стандартів безпеки даних – технічних та організаційних – у практичній роботі.

На базі НБУВ реалізовано нову технологію запису у середовищі АБІС «ІРБІС» та розроблено першорядні регламентуючі документи – «Анкету для реєстрації користувачів НБУВ» (далі Анкета) й «Інструкцію щодо захисту та збереження персональних даних користувачів НБУВ» (далі Інструкція). Вироблено єдину фактографічну основу для запису до бібліотеки громадян України та інших держав (визначальне положення Документів).

Одним із завдань, що вирішувалось у процесі організації автоматизованого робочого місця пункту запису читачів (далі АРМ ПЗЧ), було розроблення технічних засобів для гарантування цілісності та конфіденційності облікової бази читачів НБУВ. Із цією метою Відділом програмно-технічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ (далі ВПТЗКМ НБУВ) та Відділом комплексного бібліотечного обслуговування НБУВ (далі ВКБО НБУВ) було передбачено заходи для: забезпечення достовірності даних; управління доступом до інформації; керування паралельним виконанням різних дій з опрацювання інформації; відновлення облікової бази після будь-яких апаратних чи/та програмних збоїв.

Усі ПД отримуються безпосередньо у читача (згідно Регламенту: суб'єкта даних). Одночасно збережено картку реєстрації користувача НБУВ, контрольні листки та ручну реєстрацію відвідувачів бібліотеки, що дозволяє уникнути похибки стосовно особистих відомостей читача, кількості візитів та загального числа користувачів НБУВ.

Картка реєстрації користувача НБУВ містить певні особисті дані: ПІБ, рік народження, серія та номер паспорта, освіта, науковий ступінь, місце праці чи навчання, посада, місце реєстрації, телефон та підпис.

Відповідно до європейських стандартів паспортні дані, зображення обличчя та власний підпис є обов'язковою інформацією для ідентифікації особи. Інша інформація у картці реєстрації є факультативною (допоміжною) та надається особою на власний розсуд. Персональні дані щодо національності та місця народження користувача, його політичних, релігійних, конфесійних переконань, а також відомості, що стосуються здоров'я або особистого життя (одна з фундаментальних вимог розглянутих Документів та Конвенції РЄ № 108) – читачами НБУВ не надаються й не підлягають автоматизованій обробці.

Опрацювання та збереження ПД читачів НБУВ відбувається лише за їхньої згоди, що зафіксовано у «Загальних правилах користування Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського». При записі до НБУВ особа своїм підписом у реєстраційній картці надає дозвіл на використання персональних даних із метою її ідентифікації як користувача Бібліотеки.

Персональні дані, надані користувачем та занесені до БД «Читачі НБУВ», є різновидом конфіденційної інформації, тобто інформації з обмеженим доступом, що вимагає відповідної організації роботи з нею, а саме: вона не може бути порушена («принцип цілісності»), оприлюднена без згоди сторін та має бути надійно захищеною.

Забезпечення цілісності та конфіденційності БД «Читачі НБУВ» регульовано з управлінням доступу до інформації. Оброблення ПД здійснюється тільки

визначеними працівниками (згідно з Регламентом: процесором, оператором, обробником) – співробітниками Сектору запису читачів та контролю відвідувань НБУВ. Посадові особи НБУВ, котрі мають доступ до ПД, зобов'язуються використовувати інформацію щодо особистих відомостей користувачів НБУВ винятково для цілей, пов'язаних із виконанням своїх службових обов'язків. Використання ПД читачів НБУВ дозволене в історичних, статистичних та науково-дослідних цілях, виконується тільки у знеособленому вигляді.

Відповідно до підсумкових приписів законодавства ЄС, наказом генерального директора НБУВ призначається співробітник із захисту даних (згідно Регламенту: Уповноважена особа) – головний бібліотекар Сектору запису читачів та контролю відвідувань НБУВ, для управління процесами обробки ПД і контролю за дотриманням вимог Інструкції. Користувачі НБУВ (згідно Регламенту: суб'єкти даних) можуть звертатися до нього з усіх питань, пов'язаних з обробкою їхніх особистих даних та реалізацією їхніх прав згідно з положеннями Інструкції, а також приписами й нормами українського та європейського законодавств.

Співробітники НБУВ, які працюють із персональними даними, інформуються головним бібліотекарем Сектору запису читачів та контролю відвідувань НБУВ і беруть зобов'язання про нерозголошення особистих даних, які їм було довірено або які стали відомі у зв'язку з виконанням посадових обов'язків.

Персональні дані, які надходять до БД «Читачі НБУВ», обробляються із застосуванням комплексної системи захисту інформації та згідно з положеннями регулятивних Законів України, правових приписів та стандартів ЄС.

Отже, **цілісна система захисту ПД у бібліотечній галузі** має базуватися на таких основних принципах:

- захист особистих даних від несанкціонованого доступу та незаконної обробки;
- зменшення обсягів особистих відомостей та даних, що зберігаються;
- виконання контролюючих та превентивних заходів;
- виправлення та/чи видалення даних;
- вироблення плану реагування на загрози з використанням відповідних організаційних та технічних заходів (особливо важливо – за надзвичайного чи воєнного станів).

Висновки. Дотримуючись прикінцевих законодавчих актів та постанов України, приписів Конвенції РЄ № 108, положень «Пакету захисту даних», зважаючи на особливості надзвичайного та воєнного стану, що були запроваджені у країні – організацію системи безпеки даних на сьогодні потрібно розглядати та вибудовувати, виходячи з сутнісних зв'язків, чинних інформаційних нормативно-правових актів та загроз щодо кожного конкретного суб'єкта.

Рівень та побудова захисту особистих даних користувачів мають бути еквівалентними в усіх книгозбірнях. Інакше відмінності в організації системи безпеки даних, зокрема того, що стосується обробки, використання та зберігання особистих відомостей можуть стати на заваді вільному обігу ПД та бути перешкодою для здійснення міжбібліотечної інтеграції. Ці обставини вимагають більш

узгодженої структури загальнобібліотечної організації захисту ПД за умов жорсткого контролю дотримання приписів європейських та українських правових стандартів, що своєю чергою підтримуватиме розвиток цифрових ресурсів та послуг у межах внутрішнього забезпечення й сприятиме співпраці з іншими бібліотечними установами держав ЄС.

Читачі повинні мати можливість контролю застосування своїх ПД та гарантій щодо надання на це визначеної ними особисто відповідної згоди. Цьому може сприяти запровадження у практику бібліотечної роботи універсально-загального європейського критерію – «право власності особистості (користувача) на свої персональні дані», монополія, на яку обмежується винятково в інтересах національної безпеки, суспільної необхідності та прав людини. А це вимагає вироблення відповідної нормативно-методичної бази й єдиної структурно-регулятивної системи захисту ПД користувачів бібліотек.

Важливо організувати наукову розробку актуальних проблем захисту ПД, зокрема щодо: приведення понятійного апарату у відповідність до визначень та формулювань «Пакету захисту даних»; теоретико-правових проблем захисту приватності та права приватної власності користувача на свої ПД як складники загальної системи безпеки даних; правового обмеження дій бібліотечних установ щодо «вимагання» у користувачів їхньої згоди на обробку та надання третім особам їх ПД; закріплення права користувачів контролювати та відкликати, уточнювати чи видаляти свої ПД у будь-яких бібліотечних системах та базах даних.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського бере ефективну безпосередню участь у реалізації означених завдань та принципів. Технологічні та організаційні рішення, інструктивні матеріали, отримані у процесі розробки засобів для гарантування безпеки, забезпечення цілісності та конфіденційності облікової бази читачів НБУВ, можуть бути застосовані у процесі розробки й налагодження системи захисту ПД у інших книгозбірнях й сферах діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Брижко В. М. Захист персональних даних: реалії та практика сучасності. *Інформація і право*. 2013. № 3. С. 31–48.

2. Директива (ЄС) 2016/680 Європейського Парламенту та Ради «Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних компетентними органами влади з метою запобігання, розслідування, виявлення чи судового переслідування кримінальних правопорушень, або виконання кримінальних покарань та про вільне переміщення таких даних, і скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ІНА» від 27.04.2016 р. *Сучасні правові стандарти Європейського Союзу у сфері захисту персональних даних: збірник документів / неофіційний пер. з англ. І. Майстренко; за ред. В. Брижко; передмова В. Пилипчука*. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. С. 108–159.

3. Директива 95/46/ЄС Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу від 24 жовтня 1995 року «Про захист осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і вільним обігом цих даних». *Інформація і право*. 2013. № 3. С. 152–171.

4. Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи № 108 від 8 листопада 2001 року «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та трансграничних потоків даних» (Additional Protocol to the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal data regarding supervisory authorities and transborder data flows). *Інформація і право*. 2013. № 3. С. 150–151.

5. *ДСТУ ISO/IEC 38500:2016 (ISO/IEC 38500:2015, IDT) Інформаційні технології. Управління IT в організації* : веб-сайт. URL: <http://document.ua/informaciini-tehnologiyi-upravlinnja-it-v-organizaciyi-nor31760.html>.

6. Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні (Рекомендації парламентських слухань): Постанова Верховної Ради України від 03.07.14 р. № 1565-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 33. Ст. 1163.

7. *Защита персональных данных* / А. Баранов, В. Брыжко, Ю. Базанов. Национальное агенство по информатизации при Президенте Украины. Киев : ВАТ КП ОТИ, 1998. 128 с.

8. Коваль Т. М., Лопата О. М. Нормативно-правова база та система стандартів ЄС та IFLA щодо збереження персональних даних користувачів бібліотек. *Бібліотека. Наука. Комунікація: 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 лист. 2018 р.). Київ, 2018. С. 48–55.

9. Коваль Т. М., Лопата О. М. Особливості механізму захисту персональних даних користувачів бібліотек в законодавстві ЄС та системі стандартів IFLA. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 56. С. 135–157.

10. Конвенція Ради Європи від 28 січня 1981 року № 108 «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» (Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data. Amendment to Convention ETS No. 108 allowing the European Communities to accede). *Інформація і право*. 2013. № 3. С. 143–149.

11. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 32.

12. Мельник К. С. Теоретико-правовий зміст терміну «персональні дані». *Інформація і право*. 2013. № 3. С. 49–63.

13. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.11 р. №2939-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 32. Ст. 314.

14. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.10 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 34. Ст. 481.

15. Про інформацію: Закон України від 02.10.92 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 48. Ст. 650.

16. Про ратифікацію Адміністративних домовленостей щодо охорони інформації з обмеженим доступом між урядом України та Організацією Північноатлантичного договору: Закон України від 24.05.17 р. № 2068-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 26. Ст. 299.

17. Проценко В. А. Особливості механізмів захисту персональних даних в законодавстві ЄС. *Правова інформатика*. 2012. № 2. С. 45–50.

18. Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради «Про захист осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та про вільне переміщення таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний Регламент щодо захисту даних)» від 27.04.16 р. *Сучасні правові стандарти Європейського Союзу у сфері захисту персональних даних: збірник документів / неофіційний пер. з англ. І. Майстренко; за ред. В. Брижко; передмова В. Пилипчука*. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. С. 7–107.

19. *Стандарт ISO/IEC 27001: 2013 «Інформаційні технології. Методи захисту. Системи менеджменту інформаційної безпеки»* : веб-сайт. URL: https://www.assistem.kiev.ua/doc/dstu_ISO-IEC_27001_2015.pdf.

20. *Сучасні правові стандарти Європейського Союзу у сфері захисту персональних даних: збірник документів / неофіційний пер. з англ. І. Майстренко; за ред. В. Брижко; передмова В. Пилипчука*. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 180 с.

21. Типовий порядок обробки персональних даних, затверджений Наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини В. В. Лутковською від 08.01.2014 № 1/02-14 : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1_02715-14#Text.

22. Типовий порядок обробки персональних даних у базах персональних даних, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 30.12.2011 № 3659/5 : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-12#Text>.

23. 2001/497/EC: Commission Decision of 15 June 2001 on standard contractual clauses for the transfer of personal data to third countries, under Directive 95/46/EC : веб-сайт. URL: <http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001D0497:EN:NOT>.

24. Ayala Daniel. Security and Privacy for Libraries in 2017: веб-сайт. URL: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=9&sid=19da8a90-0ab8-4f83-8a4e-0605a2a76986%40sessionmgr102>.

25. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications) : веб-сайт. URL: <https://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002L0058:EN:NOT>.

26. IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers : веб-сайт. URL: <http://www.ifla.org/news/ifla-code-if-ethics-for-librarian-and-other-information-workers-full-version>.

27. IFLA Trend Report : веб-сайт. URL: <https://trends.ifla.org/2013-timeline>.

28. Protection of personal data : веб-сайт. URL: https://www.europa.eu/legislation_summaries/information_society/data_protection/114012_en.htm.

29. Recommendation 4/99 on the inclusion of the fundamental right to data protection in the European catalogue of fundamental rights adopted on 7 September 1999/ The Working Party on the Protection of Individuals with regard to Processing of Personal Data. Brussels, 1999 : веб-сайт. URL: <http://www.ec.europa.eu/justice/policies/privacy/doc/wpdocs/1999/wp26en.pdf>.

30. Regulation (EC) No 45/2001 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2000 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data by the Community institutions and bodies and on the free movement of such data : веб-сайт. URL: <http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001R0045:EN:NOT>. – 37.

31. Right to Privacy in the Digital Age : веб-сайт. URL: <https://www.ohchr.org/en/issues/digitalage/pages/digitalageindex.aspx>.

32. Statement on Privacy in the Library Environment : веб-сайт. URL: <https://www.ifla.org/node/9803>.

References

1. Bryzhko, V. M. (2013). Zakhyst personalnykh danykh: realiyi ta praktyka suchasnosti [Personal data protection: realities and contemporary practice]. *Informatsiia i pravo*, 3, 31-48. [In Ukrainian].

2. Yevropeyskyi Parlament (2016). Dyrektyva (EC) 2016/680 Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 27 kvitnia 2016 roku "Pro zakhyst fizychnykh osib u zviazku z obrobkoiu personalnykh danykh kompetentnyimi organamy vlady z metoiu zapobihannia, rozsliduvannia, vyjavlennia chy sudovoho peresliduvannia kryminalnykh pravoporushen, abo vykonannia kryminalnykh pokaran ta pro vilne peremishchennia takykh danykh, i skasuvannia Ramkovogo rishennia Rady 2008/977/JHA" [On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and the free movement of such data and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA: Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council, of 27 April 2016]. In *Suchasni pravovi standarty Yevropeiskoho Soiuzu u sferi zakhystu personalnykh danykh: zbirnyk dokumentiv* [The Current Legal Standards of the European Union in the Field of Personal Data Protection: collection of documents] (Editor Bryzhko, V., translator Maistrenko, I., introduction Pylypchuk, V., pp. 108-159). Kyiv, Ukraine: TOV "Vydavnychiy dim "ArtEk". [In Ukrainian].

3. Yevropeyskyi Parlament (1995). Dyrektyva 95/46/leS Yevropeiskoho Parlamentu i Rady Yevropeiskoho Soiuzu vid 24 zhovtnia 1995 roku "Pro zakhyst osib u zviazku z obrobkoiu personalnykh danykh i vilnym obihom tsykh danykh" [Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data]. *Informatsiia i pravo*, 2013, 3, 152-171. [In Ukrainian].

4. Rady Yevropy (2001). Dodatkovyi protokol do Konventsii Rady Yevropy No 108 vid 8 lystopada 2001 roku «Pro zakhyst osib u zviazku z avtomatyzovanoiu obrobkoiu personalnykh danykh shchodo orhaniv nahliadu ta transkordonykh potokiv danykh» [Additional Protocol to the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data regarding supervisory authorities and transborder data flows]. *Informatsiia i pravo*, 2013, 3, 150-151. [In Ukrainian].

5. (2016). *DSTU ISO/IEC 38500:2016 (ISO/IEC 38500:2015, IDT) Informatsiini tekhnologii. Upravlinnia IT v organizatsii* [web-site]. [Information Technology. IT management in the organization]. Retrieved from http://document.ua/informaciini-tehnologiyi_upravlinnja-it-v-organizaciyi-nor31760.html. [In Ukrainian].
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2014, Lypen 3). Zakonodavche zabezpechennia rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini (Rekomendatsii parlamentskykh slukhan): Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy No 1565-VII [web-site]. [On the Zakonodavche zabezpechennia rozvytku informatsiinogo suspilstva v Ukrainy: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 33, Art. 1163. [In Ukrainian].
7. Baranov, A., Bryzhko, V., & Bazanov, Yu. (Eds). (1998). *Zashchita personalnykh danykh* [Personal Data Protection]. Kyiv, Ukraine: VAT KP OTI. [In Ukrainian].
8. Koval, T. M., & Lopata, O. M. (2018, November). Normatyvno-pravova baza ta systema standartov YeS ta IFLA shchodo zberezhennia personalnykh danykh korystuvachiv bibliotek [Regulatory framework and system of EU and IFLA standards to preserve personal data library users]. In *Library. Science. Communication. Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 48-55), Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
9. Koval, T. M., & Lopata, O. M. (2019). Osoblyvosti mekhanizmu zakhystu personalnykh danykh korystuvachiv bibliotek v zakonodavstvi YeS ta systemi standartiv IFLA [Singularities of the mechanism to protection of patron data library visitors in the legislation of EU and system of standards IFLA]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo*, 56, 135-157. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
10. Rada Yevropy (1981). Konventsiiia Rady Yevropy vid 28 sichnia 1981 roku No 108 «Pro zakhyst osib u Zviazku z avtomatyzovanoiu obrobkoiu personalnykh danykh» [Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data. Amendment to Convention ETS No 108 allowing the European Communities to accede]. *Informatsiia i pravo*, 2013, 3, 143-149. [In Ukrainian].
11. Verkhovna Rada Ukrainy (1996, Cherven 28). Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy No 254k/96-VR [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine No 254 k/96 – BP]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, Art. 32. [In Ukrainian].
12. Melnyk K. S. (2013). Teoretyko-pravovyi zmist terminu «personalni dani» [Theoretical and legal content of the term "personal data"]. *Informatsiia i pravo*, 3, (pp. 49-63). [In Ukrainian].
13. Verkhovna Rada Ukrainy (2011, Sichen 13). Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy No 2939-VI [About access to public information: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 32, Art. 314. [In Ukrainian].
14. Verkhovna Rada Ukrainy (2010, Lypen 13). Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy No 2939-VI [On the protection of personal data: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 34, Art. 481. [In Ukrainian].
15. Verkhovna Rada Ukrainy (1992, Zhovten 2). Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy No 2657-XII [About the information: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 48, Art. 650. [In Ukrainian].
16. Verkhovna Rada Ukrainy (2017, Traven 24). Pro ratyfikatsiiu Administratyvnykh domovlenosti shchodo okhorony informatsii z obmezhnym dostupom mizh uriadom Ukrainy ta Orhanizatsieiu Pivnichnoatlantychnoho dohovoru: Zakon Ukrainy No 2068-VIII [On the Ratification of the Administrative Arrangements for the Protection of Restricted Information Between the Government of Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 26, Art. 299. [In Ukrainian].
17. Protsenko V. A. (2012). Osoblyvosti mekhanizmiv zakhystu personalnykh danykh v zakonodavstvi YeS [Peculiarities of mechanisms for protection of personal data in the EU legislation EU]. *Pravova informatyka*, 2, 45-50. [In Ukrainian].
18. Yevropeyskyi Parlament (2016). Reglament (EC) 2016/679 Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 27 kvitnia 2016 roku "Pro zakhyst osib u zviazku z obrobkoiu personalnykh danykh ta pro vilne peremischennia tsykh danykh, a takozh pro skasuvannia Dyrektyvy 95/46/leS (Zagalnyi Reglament shchodo zakhystu danykh)" [On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection

Regulation); Regalement (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council, of 27 April 2016]. In *Suchasni pravovi standarty Yevropeiskoho Soiuzu u sferi zakhystu personalnykh danykh: zbirnyk dokumentiv* [The Current Legal Standards of the European Union in the Field of Personal Data Protection: collection of documents] (Editor Bryzhko, V., translator Maistrenko, I., introduction Pylypchuk, V., pp. 7-107). Kyiv, Ukraine: TOV "Vydavnychiy dim "ArtEk". [In Ukrainian].

19. (2013). *Standart ISO/IEC 27001: 2013 "Informatsiini tekhnologii. Metody zakhystu. Systemy menedzhmentu informatsiinoi bezpeky"* [web-site]. [Information Technology. Methods of protection. Information security management system]. Retrieved from https://www.assistem.kiev.ua/doc/dstu_ISO-IEC_27001_2015.pdf. [In Ukrainian].

20. Maistrenko, I., Bryzhko, V., & Pylypchuk, V. (Translator, Editor & Introduction). (2018). *Suchasni pravovi standarty Yevropeiskoho Soiuzu u sferi zakhystu personalnykh danykh: zbirnyk dokumentiv* [The Current Legal Standards of the European Union in the Field of Personal Data Protection: collection of documents]. Kyiv, Ukraine: TOV "Vydavnychiy dim "ArtEk", Ukraine. [In Ukrainian].

21. (2014). *Typovyi poriadok obrobky personalnykh danykh, zatverdzhenyi Nakazom Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny V. V. Lutkovskoiu vid 8 sichnia 2014 r. No 1/02-14.* [web-site]. [Standard procedure for processing personal data, approved by the Order of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights V. V. Lutkovska dated 08.01.2014 № 1 / 02-14]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1_02715-14#Text. [In Ukrainian].

22. (2011). *Typovyi poriadok obrobky personalnykh danykh u bazakh personalnykh danykh, zatverdzhenyi nakazom Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 30 grudnia 2011 r. No 3659/5* [web-site]. [Standard procedure for processing personal data in personal databases, approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 30.12.2011 No 3659/5]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-12#Text>. [In Ukrainian].

23. (2001). 2001/497/EC: Commission Decision of 15 June 2001 on standard contractual clauses for the transfer of personal data to third countries, under Directive 95/46/EC. Retrieved from <http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001D0497:EN:NOT> [In English].

24. Ayala Daniel. *Security and Privacy for Libraries in 2017*. Retrieved from <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=9&sid=19da8a90-0ab8-4f83-8a4e-0605a2a76986%40sessionmgr102> [In English].

25. European Parliament (2002). Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications). Retrieved from <https://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002L0058:EN:NOT> [In English].

26. (2012). IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers. Retrieved from <http://www.ifla.org/news/ifla-code-if-ethics-for-librarian-and-other-information-workers-full-version> [In English].

27. (2013) IFLA Trend Report. Retrieved from <https://trends.ifla.org/2013-timeline> [In English].

28. (2012) Protection of personal data. Retrieved from https://www.europa.eu/legislation_summaries/information_society/data_protection/114012_en.htm [In English].

29. (1999). The Working Party on the Protection of Individuals with regard to Processing of Personal Data (1999, September 7). Recommendation 4/99 on the inclusion of the fundamental right to data protection in the European catalogue of fundamental rights. Brussels. Retrieved from <https://www.ec.europa.eu/justice/policies/privacy/doc/wpdocs/1999/wp26en.pdf> [In English].

30. European Parliament (2000). Regulation (EC) No 45/2001 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2000 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data by the Community institutions and bodies and on the free movement of such data. Retrieved from <http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001R0045:EN:NOT> [In English].

31. (2013, 2014) Right to Privacy in the Digital Age. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/issues/digitalage/pages/digitalageindex.aspx> [In English].

32. (2015). Statement on Privacy in the Library Environment. Retrieved from <https://www.ifla.org/node/9803> [In English].

Olena Lopata,

<https://orcid.org/0000-0002-1386-3409>,

Junior Researcher,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

**ENSURING THE SECURITY OF LIBRARY USERS' DATA IN THE CONTEXT
OF NEW LEGAL STANDARDS OF THE EUROPEAN UNION**

The purpose of this research. The piece of writing about basic tendencies in principles and mechanisms of a new order of protection and safety of the personal data in the European legal standards, introduction to the national legislation of universal criterion for the person's data protection. Modern issues of personal data security and European Union (hereinafter: EU) data security safeguarding mechanisms provided by law. **Methodology** of the research is based on systemic and structural approaches, on methods of comparative, logical and source analysis, including interdisciplinary approach. **Scientific novelty.** The main cause of this article is to study the legal norms «On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation): Regalement (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council, of 27 April 2016» and «On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and the free movement of such data and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA: Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council, of 27 April 2016» in modern conditions and compilation of legal requirements to establish an integrated system of protection of personal data in the library area. This publication analyzes the state of the Ukrainian legislation as related to restriction of the access to personal information, its compliance with the principles of international law in the European integration of Ukraine and examines the state of European law in this field. The article outlines current issues of processing and protection of personal data in modern conditions, as well as analyses the problematic aspects of privacy in the practical activities of libraries. The classification of database integrity restrictions is given. **Conclusions.** The organization of the data security system today, needs to be considered and built: based on the essential links, current information regulations and each individual entity. The role of the Vernasky National Library of Ukraine in realization of European standards of data protection – organizational and technical, in the practice of library work is emphasized.

Keywords: transformation, personal data, data security, data protection, information processing, personal data protection system, legal standart.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3, Holosiivskyi ave, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail:lopata@nbuv.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 25.05.2022 р.

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.02.035>

УДК 026:004

Антоній Ржеуський,

<https://orcid.org/0000-0001-8711-4163>,

кандидат наук із соціальних комунікацій, докторант,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ, Україна)

вул. Лаврська, 9, Київ, 02000, Україна

e-mail: antonii.v.rzheuskyi@lpnu.ua

Наталія Кунанець,

<https://orcid.org/0000-0003-3007-2462>,

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,

Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, Україна

e-mail: nek.lviv@gmail.com

Бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів в умовах карантину на прикладі бібліотек педагогічних закладів вищої освіти

Мета статті полягає у проведенні порівняльного аналізу дистанційних послуг, що надаються бібліотеками педагогічних університетів під час карантину. Шляхом порівняльного аналізу (бенчмаркінгу) визначити лідера серед бібліотек із надання дистанційних послуг. **Методи дослідження.** Досягненню поставленої мети сприяло використання загальнонаукових методів дослідження: аналізу, синтезу, узагальнення, порівняльного аналізу, бенчмаркінгу. **Новизна.** Здійснено порівняльний аналіз дистанційних послуг бібліотек педагогічних університетів України. Книгозбірні були розподілені за групами для більш зручного та детального порівняльного аналізу. В рамках груп визначено бібліотек-лідерів з надання дистанційних послуг під час карантину. Визначено, що лідером із надання дистанційних послуг під час карантину є бібліотека університету Григорія Сковороди в Переяславі. У **висновках** відзначено тенденцію до зростання кількості і різноманітності онлайн послуг, які нині надаються бібліотеками педагогічних вишів, наголошується на необхідності подальшого удосконалення їхньої роботи з використанням бенчмаркінгу. Дослідження засвідчило зростання кількості і якості дистанційних послуг бібліотек педагогічних університетів України під час карантину, зумовленого коронавірусною хворобою COVID-19.

Ключові слова: бібліотеки педагогічних закладів вищої освіти, віддалена робота в умовах пандемії, дистанційні послуги, бенчмаркінг.

Актуальність. У зв'язку зі спалахом коронавірусної інфекції бібліотеки вимушені були припинити обслуговування користувачів у звичному режимі і перейти на дистанційну форму інформаційного обслуговування. Зміни, що відбулися в організації бібліотечної діяльності, не завжди привертають увагу наших дослідників. Адже досі відсутні комплексні дослідження, присвячені бібліотечно-інформаційному обслуговуванню користувачів в умовах пандемії, зокрема бібліотечно-інформаційному обслуговуванню, що надається бібліотеками педагогічних закладів вищої освіти (далі ЗВО).

Аналіз останніх досліджень. Серед наявних публікацій слід виокремити наукову розвідку Г. Ястремської і І. Фисенко [5], присвячену роботі інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки Миколаївського національного аграрного університету в умовах карантину, яка ґрунтується на наданні доступу до повнотекстових наукових та навчальних видань, редагуванні списків джерел, списків посилань у наукових роботах, наданні віртуальної бібліографічної довідки; здійсненні пошуку і відбору джерел інформації для написання курсових, наукових робіт; редагуванні та наповненні власних баз даних.

М. Медведь на прикладі наукової бібліотеки Ужгородського національного університету розглядає методи організації віддаленої роботи в умовах пандемії. Сааме цей чинник, на думку автора, прискорив надання цілого комплексу дистанційних послуг: віртуальної бібліографічної довідки, електронної доставки документів, індексування УДК та авторського знака, тематичного підбору літератури, редагування бібліографічного опису за ДСТУ та міжнародними стандартами, перевірки текстів на плагіат, консультацій із набуття інформаційних компетентностей, електронного замовлення документів [2].

Л. Пономаренко узагальнює перелік інформаційних ресурсів (доступ до електронних каталогів, електронних бібліотек і депозитаріїв, бібліографічних і фактографічних баз даних, віртуальних книжкових виставок, повнотекстових версій власних видань) та онлайн сервісів (віртуальна довідка, онлайн запис читачів, онлайн замовлення на літературу з фондів, електронна доставка документів, подовження термінів користування документами на абонементі, визначення індексу УДК), котрі надають освітянські бібліотеки України у період пандемії [4].

М. Зуєва і Т. Поліщук розглядають діяльність бібліотек закладів вищої освіти під час карантину у рамках віддаленого доступу до інформаційних джерел та електронного спілкування з користувачами [1].

Як бачимо, виявлені на сьогодні наукові розвідки є поодинокими, вони не створюють цілісної картини про стан бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах пандемії.

Мета статті – проведення порівняльного аналізу дистанційних послуг, які пропонують бібліотеки вітчизняних педагогічних університетів під час карантину, визначення лідера серед бібліотек педагогічних закладів вищої освіти, з надання дистанційних інформаційних послуг в умовах пандемії.

Виклад основного матеріалу. Порівняльний аналіз передбачає зіставлення двох і більше об'єктів дослідження (явищ, предметів, ідей, результатів тощо). Він дає змогу виявити переваги і недоліки об'єктів, що досліджуються, за певними показниками. Зауважимо, що об'єкти дослідження повинні бути однорідними, тобто належати до одного роду, розряду. Після того, як об'єкти порівняння обрані (їх може бути два і більше), необхідно визначитися, за скількима показниками будуть оцінюватися, порівнюватися ці об'єкти [3].

Для проведення порівняльного аналізу інформаційно-бібліотечного обслуговування, що здійснюється бібліотеками закладів вищої освіти (далі ЗВО) педа-

гогічного спрямування під час карантину, вкрай важливо спершу визначити об'єкти, що досліджуються, перелік бібліотек і множину інформаційних послуг, які вони надають.

Для нашого дослідження було відібрано 12 книгозбірень педагогічних закладів вищої освіти, які надають найбільший асортимент дистанційних послуг під час карантину. Це, зокрема, бібліотека Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, наукова бібліотека Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, наукова бібліотека Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, бібліотека університету Григорія Сковороди у Переяславі, наукова бібліотека Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, бібліотека Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, наукова бібліотека Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка, бібліотека Криворізького державного педагогічного університету, бібліотека Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка, наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, бібліотека Житомирського державного університету ім. Івана Франка.

Для більш зручного проведення порівняльного аналізу визначені бібліотеки ми розподілили на 4 групи (А, В, С, D).

До групи А увійшли бібліотека Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, наукова бібліотека Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, наукова бібліотека Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка (рис. 1).

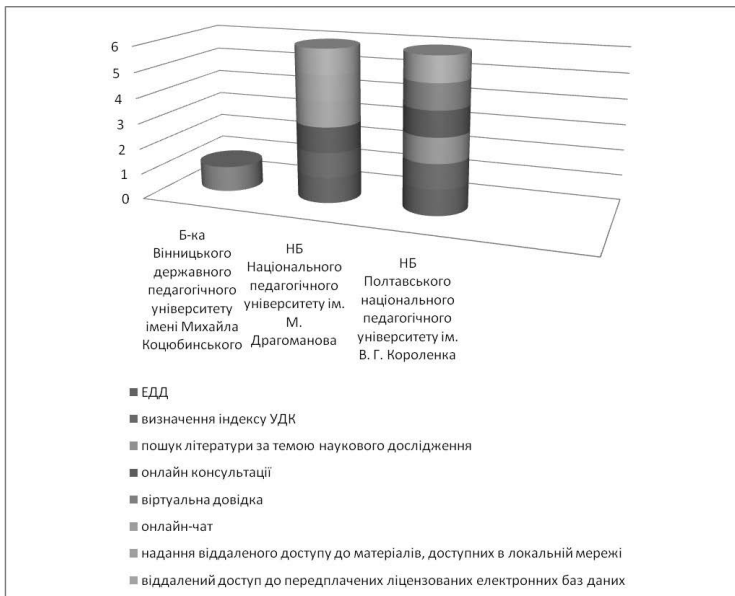

Рис. 1. Перелік інформаційних послуг, що надаються бібліотеками групи А під час карантину

Дослідження проводилося шляхом аналізу веб-сайтів бібліотек. У процесі роботи було з'ясовано, що серед онлайн послуг, які надає бібліотека Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, домінує довідкове обслуговування користувачів засобами віртуальної довідкової служби. Як видно з рис. 1, перші позиції в сегменті онлайн послуг посідають наукові бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова і Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Зокрема, наукова бібліотека Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова здійснює електронну доставку документів, визначення індексів УДК. Її користувачі можуть звертатися за потрібними довідками через онлайн форму на вебсайті бібліотеки.

Наукова бібліотека Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка дистанційно надає бібліографічні довідки, присвоює індекси УДК. Також тут популярна послуга електронної доставки документів. На відміну від наукової бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, книгозбірня Полтавського педагогічного ЗВО надає послуги з формування списків літератури за темами та редагування списків джерел.

Перебуваючи на карантині, користувачі не мають можливості відвідувати електронні зали бібліотек, де надається доступ до передплатуваних наукометричних та міжнародних бібліографічних баз даних. Тому, щоб розширити асортимент послуг та підтримувати інформаційне забезпечення своїх користувачів на належному рівні, бібліотеки надають їм можливість доступу з домашніх комп'ютерів до передплатуваних наукометричних та міжнародних бібліографічних баз даних (рис. 2).

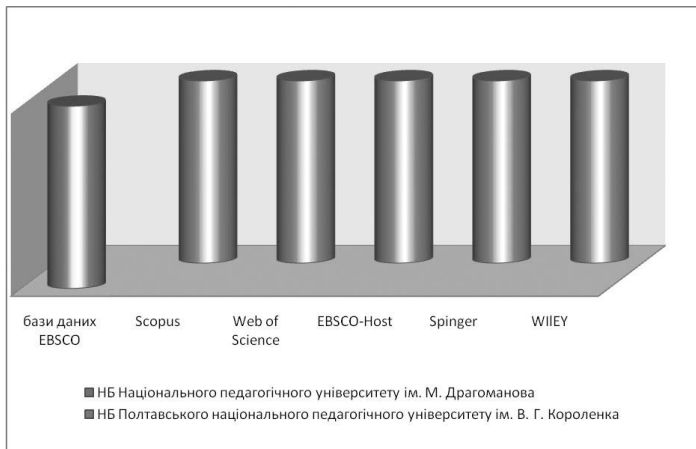

Рис. 2. Віддалений доступ до наукометричних та міжнародних баз даних

На час карантину наукова бібліотека Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка надає віддалений доступ до міжнародних бібліографічних баз даних: Scopus, Web of Science, EBSCO-Host, Spinger, WILEY.

Тоді як наукова бібліотека Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова забезпечує віддалений доступ лише до міжнародних бібліографічних баз даних компанії EBSCO.

Як видно з діаграми, перелік міжнародних баз даних, до яких наукова бібліотека Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка надає віддалений доступ, значно ширший, ніж у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова.

Варто виокремити ще одну послугу, яку згадані книгозбірні запровадили під час карантину, це – проведення різних онлайн заходів: вебінарів, семінарів, консультацій (рис. 3).

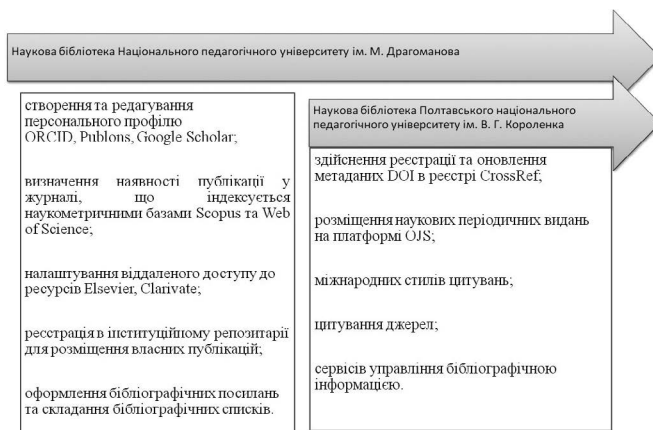

Рис. 3. Надання бібліотеками онлайн консультацій

Як бачимо, обидві книгозбірні дистанційно проводять семінари з питань, які стосуються переважно наукометрії та управління бібліографічною інформацією. Хоча наукова бібліотека Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова додатково консультує науковців, використовуючи платформи дистанційного навчання Google Meet із питань самоархівування наукових праць та отримання доступу до низки інформаційних ресурсів, а книгозбірня Полтавського педагогічного вишу ім. В. Г. Короленка надає онлайн консультації щодо видання наукових журналів за допомогою електронної відкритої журнальної системи (OJS).

Детальний аналіз переліку та характеру дистанційних послуг, які надаються бібліотеками у групі А, дає підстави стверджувати: першість тут належить науковій бібліотеці Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка.

Переходимо до порівняльного аналізу дистанційних послуг у групі В, до якої ми віднесли наукову бібліотеку Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, бібліотеку Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка, наукову бібліотеку Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (рис. 4).

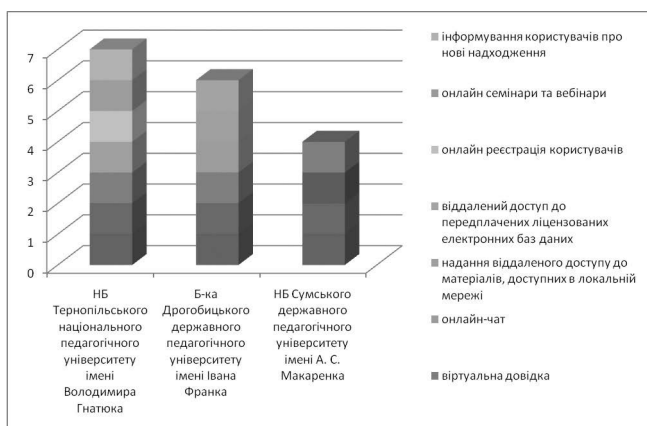

Рис. 4. Множина інформаційних послуг, які надають бібліотеки групи В під час карантину

Як видно з наведеної графіки, серед бібліотек групи В лідером із надання дистанційних послуг є наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Усі книгозбірні цієї групи надають майже однакові дистанційні послуги: віртуальні довідки, електронну доставку документів, присвоєння індексів УДК.

Однак, на відміну від інших, наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету має у своєму асортименті послугу онлайн реєстрації користувачів. Вона проводить вебінари, присвячені роботі з наукометричними базами даних Scopus, Web of Science, а також із бібліографічним менеджером Mendelej. Інформацію про проведення вебінарів книгозбірня розміщує в себе на вебсайті.

Бібліотечні фахівці інформують користувачів про нові надходження, створюючи відеопрезентації, розміщують їх на вебсайті та на Youtube каналі. Наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, як і бібліотека Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка, надає віддалений доступ до електронних книг. Варто зауважити, що скористатися електронними бібліотеками можуть лише зареєстровані користувачі. Крім того, бібліотека Дрогобицького педагогічного ЗВО надає можливість своїм відвідувачам користуватися наукометричними базами даних Web of Science та Scopus із домашніх комп'ютерів. Що важливо, через вебсайт книгозбірні можна скористатися сервісом онлайн консультант.

Вагомою перевагою наукової бібліотеки Сумського державного педагогічного університету є послуга замовлення та проведення онлайн консультацій, тренінгів із досить широкого кола питань:

- користування освітніми, науковими вебресурсами та сервісами: повнотекстовими, реферативними БД, інформаційно-пошуковими системами, наукометричними інструментами, системами управління бібліографічною інформацією (бібліографічними менеджерами);

- оформлення публікацій відповідно до вимог конкретних вітчизняних та міжнародних видань: визначення УДК, дотримання структури наукової статті, складання списків літератури, посилань до статті, визначення ключових слів, допомога в транслітерації прізвища автора;

- реєстрації та розміщення результатів наукових досліджень у е-архіві відкритого доступу СумДПУ імені А. С. Макаренка (eSSPUIR);

- визначення наукометричних показників авторів (індексу цитувань та індексу Гірша) за даними наукометричних платформ Scopus, Web of Science;

- вибору видання для опублікування результатів наукових досліджень;

- забезпечення належної ідентифікації науковців СумДПУ імені А. С. Макаренка в міжнародному науковому просторі: реєстрація/корегування авторських профілів у реєстрах ResearcherID, ORCID, Google Scholar, актуалізація та зведення профілів у Scopus.

А тепер проведемо порівняльний аналіз дистанційних послуг у групі С, до якої увійшли наукова бібліотека Рівненського державного гуманітарного університету, бібліотека Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя і бібліотека університету Григорія Сковороди в Переяславі (рис. 5).

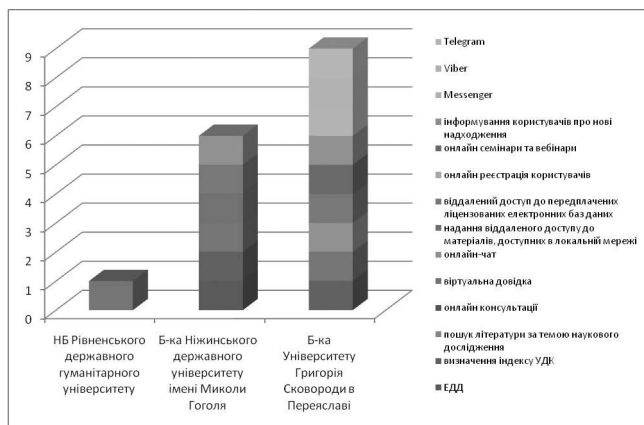

Рис. 5. Множина інформаційних послуг, які надають бібліотеки групи С під час карантину

Як видно з рис. 5, бібліотека університету Григорія Сковороди в Переяславі є лідером групи із надання дистанційних послуг.

Бібліотека Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя пропонує своїм користувачам скористатися віртуальною довідкою, електронною доставкою документів, присвоєнням індексів УДК, у той час як книгозбірня університету Григорія Сковороди в Переяславі надає можливість дистанційно скористатися віртуальною довідкою, присвоює індекси УДК, а наукова бібліотека Рівненського державного гуманітарного університету пропонує користувачам лише віртуальні довідки. Варто відзначити, що з усіх трьох книгозбірень, через вебсайт бібліотека університету Григорія Сковороди в Переяславі пропонує сервіс онлайн консуль-

тант. Вона також підтримує комунікацію зі своїми користувачами засобами Messenger, Viber, Telegram каналу. Бібліотека Переяславського вишу інформує користувачів про нові надходження, публікуючи списки на вебсайті. Книгозбірня постійно долучається до проведення вебінарів від компанії EBSCO та Clarivate.

Бібліотека Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя надає доступ авторизованим користувачам до електронних документів та електронних версій друкованих видань, які зберігаються у її фондах. Що важливо, бібліотеки університету Григорія Сковороди в Переяславі і Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя надають користувачам доступ до наукометричних та міжнародних бібліографічних баз даних із домашніх комп'ютерів (рис. 6).

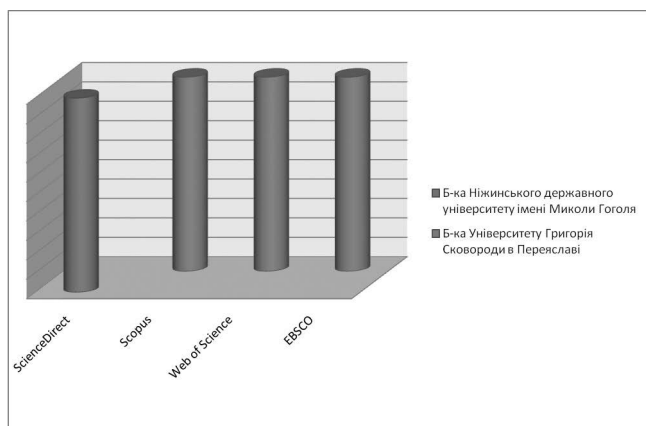

Рис. 6. Віддалений доступ до наукометричних та міжнародних баз даних

Унаочнена інформація на рис. 6 засвідчує, що бібліотека університету Григорія Сковороди в Переяславі надає своїм користувачам доступ до значно ширшого переліку наукометричних та міжнародних бібліографічних баз даних, ніж бібліотека Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя.

Переходимо до порівняльного аналізу інформаційно-бібліографічної роботи бібліотек групи D, а саме: наукової бібліотеки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка, бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету і бібліотеки Житомирського державного університету ім. Івана Франка (рис. 7).

Як видно з рис. 7, лідером із надання дистанційних послуг у групі D є бібліотека Криворізького державного педагогічного університету. Вона пропонує досить багато дистанційних послуг: присвоєння індексів УДК, редагування списків використаної літератури; підготовка віртуальних бібліографічних довідок, електронна доставка документів. Тоді як у науковій бібліотеці Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка можна скористатися віртуальною довідкою, електронною доставкою документів, визначенням індексів УДК, а бібліотека Житомирського державного

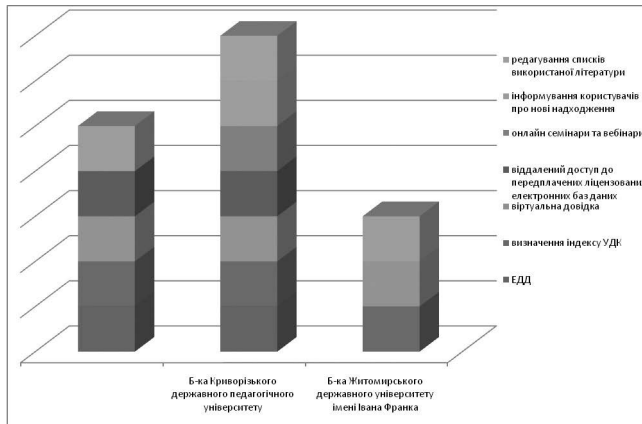

Рис. 7. Множина інформаційних послуг, які надають бібліотеки групи D під час карантину

університету ім. Івана Франка взагалі віддає перевагу послугі «Запитай бібліотекаря» та визначенню індексів УДК.

У бібліотеці Криворізького державного педагогічного університету відвідувачі послуговуються віддаленим доступом до наукометричних та міжнародних бібліографічних баз даних: Edanz Learning Lab, ScienceDirect, Scopus, тоді як книгозбірня Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка надає користувачам віддалений доступ лише до бібліографічних баз даних ScienceDirect та Scopus.

Ще однією перевагою бібліотеки Криворізького державного педагогічного ЗВО, на відміну від інших книгозбірень, є надання можливості співробітникам, студентам університету долучатися до вебінарів від компанії Clarivate.

На заключному етапі дослідження нами здійснено порівняльний аналіз дистанційних послуг бібліотек-лідерів із кожної групи. Його результати представлені на рис. 8.

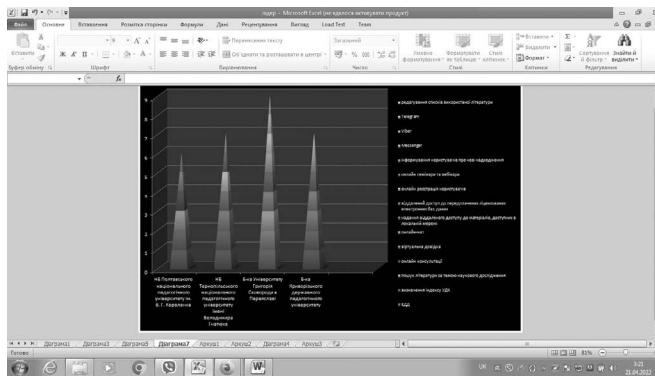

Рис. 8. Порівняльний аналіз дистанційних послуг бібліотек-лідерів

Як видно з рис. 8, перше місце за кількістю дистанційних послуг, що надаються, посідає книгозбірня університету Григорія Сковороди в Переяславі. Порівняно з іншими бібліотеками вона надає максимум онлайн послуг, які забезпечують різнобічну комунікацію та інформування користувачів у дистанційному режимі, консультування з використанням Messenger, Viber та Telegram.

Висновки. Дослідження засвідчило зростання кількості і якості дистанційних послуг бібліотек педагогічних університетів України під час карантину, зумовленого коронавірусною хворобою COVID-19. Завдяки детальному порівняльному аналізу вдалося виявити лідерів із надання бібліотечних послуг онлайн. Ними виявилися: у групі А – наукова бібліотека Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, у групі В – наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, у групі С – бібліотека університету Григорія Сковороди в Переяславі, у групі D – бібліотека Криворізького державного педагогічного університету. Важливо відзначити заключний етап дослідження, під час якого було здійснено порівняння множини інформаційних послуг бібліотек-лідерів.

Таким чином, лідером із надання дистанційних послуг під час карантину є бібліотека університету Григорія Сковороди в Переяславі. Вона надає можливість дистанційно скористатися віртуальною довідкою, зокрема щодо присвоєння індексів УДК. Через веб-сайт бібліотеки університету проводиться онлайн консультант. Книгозбірня Григорія Сковороди в Переяславі також підтримує комунікацію та інформує свою аудиторію користувачів засобами Messenger, Viber, Telegram каналу про бібліотечні новини, повідомляє читачів про нові надходження до бібліотечних фондів, публікуючи списки на веб-сайті. Крім того, вона уможливає користування передплаченими наукометричними та міжнародними бібліографічними базами даних з домашніх комп'ютерів, а саме: Scopus, WebofScience, EBSCO, а також участь у низці вебінарів від компанії EBSCO і Clarivate.

У подальшому наше дослідження спрямовуватиметься на порівняльний аналіз інформаційних ресурсів, які надають бібліотеки закладів вищої освіти педагогічного спрямування під час карантину.

Список бібліографічних посилань

1. Зусва М., Поліщук Т. Робота університетських бібліотек в період пандемії COVID-19. *Розвиток освіти, науки та бізнесу: результати 2020*. Тези доп. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (3–4 грудня 2020 р., Дніпро). Дніпро, 2020. С.426–428.
2. Медведь М. Комунікативне перезавантаження бібліотеки в період карантинних обмежень: досвід роботи наукової бібліотеки Ужгородського національного університету. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/38033/1.pdf>.
3. Метод порівняльного аналізу. URL: <https://ukrpublic.com/aktualne/metod-porivnyalnogo-analizu-porivnyalnij-analiz-prikladi.html>.
4. Пономаренко Л. О. Інформаційні ресурси та послуги освітянських бібліотек України у період пандемії. *Глобальні виклики та пріоритети в часи коронавірусної кризи*. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14 травня 2021 р). Київ, 2021. С. 118–122.
5. Ястремська Г. А., Фисенко І. А. Особливості надання послуг інформаційно-бібліографічним відділом бібліотеки МНАУ в умовах карантинних обмежень. URL: http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/93_2021.

References

1. Zuieva, M. & Polishchuk, T. (2020). Robota universytetskykh bibliotek v period pandemii COVID-19 [The work of university libraries during the pandemic COVID-19]. In *Development of education, science and business: results of 2020. Abstracts of Reports of the International Scientific-Practical Internet Conference* (pp. 426-428). Dnipro, Ukraine. [In Ukrainian].
2. Medved, M. Komunikatyvne Perezavantazhennia biblioteky v period karantynnykh obmezhen: dosvid roboty naukovoï biblioteky Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu [Communicative reboot of the library in the period of quarantine restrictions: experience of the scientific library of the Uzhhorod National University]. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/38033/1.pdf>. [In Ukrainian].
3. Metod porivnialnogo analizu [The method of comparative analysis]. Retrieved from <https://ukrpublic.com/aktualne/metod-porivnialnogo-analizu-porivnyalnij-analiz-priklyadi.html>. [In Ukrainian].
4. Ponomarenko, L. O. (2021). Informatsiini resursy ta posluhy osvitiianskykh bibliotek Ukrainy u period pandemii [Information resources and services of educational libraries of Ukraine during the pandemic]. In *Global challenges and priorities in times of coronavirus crisis. Proceedings of the International Scientific-Practical Conference* (pp. 118-122). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Yastremska, H. A. & Fysenko, I. A. Osoblyvosti nadannia posluh informatsiino-bibliografichnym viddilom biblioteky MNAU v umovakh karantynnykh obmezhen [Peculiarities of providing services by the information and bibliographic department of the MNAU library under quarantine restrictions]. Retrieved from http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/93_2021.pdf. [In Ukrainian].

Antonii Rzheuskyi,

<https://orcid.org/0000-0001-8711-4163>,
Candidate of Sciences in Social Communications,
Doctoral Student,
National Academy of Management of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)

Natalia Kunanets,

<https://orcid.org/0000-0003-3007-2462>,
Doctor of Sciences in Social Communications,
Professor of the Department of Information Systems and Networks
Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)

LIBRARY AND INFORMATION SERVICE OF USERS IN QUARANTINE CONDITIONS ON THE EXAMPLE OF LIBRARIES OF PEDAGOGICAL INSTITUTIONS

The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of remote services provided by libraries of pedagogical universities during quarantine. Determine the leader among libraries in providing remote quarantine services through comparative analysis for further application of benchmarking. **Research methods.** The use of general scientific research methods contributed to the achievement of this goal: analysis, synthesis, generalization, comparative analysis, benchmarking. **Scientific novelty.** A comparative analysis of remote services of libraries of pedagogical universities of Ukraine was carried out. Book collections were divided into groups for a more convenient and detailed comparative analysis. Within the groups, libraries-leaders have been identified for the provision of remote services during the quarantine. It was determined that the library of Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav is the leader in providing remote services during the quarantine. **Conclusions.** In this study, a comparative analysis of remote services of libraries of pedagogical universities of Ukraine was performed. The libraries were divided into groups for more convenient and detailed comparative analysis. Within the groups, libraries-leaders in providing remote services during quarantine have been identified. It has been determined that the library of Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav is the leader in providing remote services during quarantine. The study testified to the increase in the number and quality of remote services of the libraries of pedagogical universities of Ukraine during the quarantine caused by the COVID-19 coronavirus disease.

Keywords: libraries of pedagogical institutions, website, remote services, quarantine.

National Academy of Management of Culture and Arts
Lavrska str., 9, Kyiv, 02000, Ukraine
e-mail: antonii.v.rzheuskyi@lpnu.ua
Lviv Polytechnic National University
Stepana Banderu str., 32-a, Lviv, 79013, Ukraine
e-mail: nek.lviv@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 10.05.2022 р.

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.02.046>

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[61-021.321](051)»1920/1930»

Олена Косенко,

<https://orcid.org/0000-0002-7768-4733>,

молодша наукова співробітниця,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: kosenko@nbuv.gov.ua

Вітчизняна медична періодика 1920–1930-х років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Мета статті – привернути увагу читачів до унікальної колекції медичних журналів, з’ясувати стан бібліотечно-бібліографічного опрацювання цього ресурсу. **Методологія.** Задля виконання поставленої мети використано методи аналізу і синтезу, описовий, контент-аналізу та історичний. **Наукова новизна.** У статті розглянуті особливості виникнення, розвитку, завдання та функціонування низки українських медичних видань. Це – «Киевский медсанработник», «Київський медичний журнал», «Український медичний архів», «Праці Всеукраїнського інституту експериментальної медицини імені І. І. Мечникова». Здійснено аналіз вказаних часописів за змістом, кількісною характеристикою, мовою, тематичним спрямуванням, місцем видання, періодичністю тощо. У **висновках** констатується, що українські медичні видання були для спеціалістів-медиків, вчених зручним майданчиком оприлюднення результатів своїх наукових досліджень з різних галузей медицини, незамінним джерелом вивчення історії української медицини. Вони зробили ваговий внесок у розповсюдження та популяризацію медичного знання серед широких верств населення країни. Наголошується на необхідності ретельного бібліотечно-бібліографічного опрацювання означеного ресурсу.

К л ю ч о в і с л о в а: історія української медичної преси, медичні журнали 1920–1930-х років, атрибутування медичної періодики, фонди періодичних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Актуальність. Перша половина ХХ ст. була насичена подіями соціального, культурного, політичного характеру, і зрозуміло, що все це не могло не вплинути на стан науки у суспільстві. В означений період в Україні спостерігалися значне зростання інтересу населення до знань, активізація дослідницьких зусиль науковців, стрімкий розвиток різних галузей науки. Як наслідок, виникало багато нових періодичних видань з хімії, фізики, біології, природознавства, сільського господарства, юриспруденції, а також і з медичної тематики. 1920–1930-ті роки, як відзначав видатний дослідник історії медицини В. Плющ, це – найблискучіший період розвитку української медичної преси [12].

Вітчизняні медичні журнали були вкрай необхідними як для медичної спільноти, так і для пересічних громадян Української Республіки. Раніше українські лікарі друкувалися переважно у профільних російськомовних газетах та жур-

налах. Даною публікацією ми прагнемо привернути увагу саме до українських медичних періодичних видань, довести їх значущість, унікальність, наукову цінність не тільки для історії, а й для сьогодення, розкрити їх роль як важливого історичного джерела атрибутування даного різновиду друкованої продукції.

Аналіз попередніх досліджень. Медична періодика перебуває у полі зору значного кола українських науковців. Безперечно, вагомий внесок у висвітлення медичної тематики у періодичних виданнях зробив відомий фахівець з історії медицини В. Плющ. Він наголошує на значущості української медичної преси 1920–1930-х років, яка виступає важливим історичним джерелом дослідження наукових досягнень у різних галузях медичної науки, свідченням розвитку соціальної медицини у революційні часи та у період українізації [12]. Окремі аспекти соціально-медичної тематики та гігієни висвітлюють М. М. Левіт, М. П. Мультиановський [10], О. М. Ціборовський [21; 22] та ін. У працях І. Д. Хороша [20] йдеться про розвиток санітарної справи в умовах земської медицини на теренах України, внесок санітарних лікарів у формування наукових основ гігієни, розкривається їхня участь у розбудові охорони здоров'я у радянській Україні. І. Ю. Робака і Г. Л. Демочко досліджують відомий науковий журнал «Профилактическая медицина», який виходив більше десяти років і був рупором профілактичної медицини в УРСР [13]. В. А. Садівничий вивчає україномовні спеціалізовані медичні видання Наддніпрянської України [15; 16]. Досить повний і об'єктивний аналіз періодичних видань щодо поширення ними соціально-медичних ідей в Україні представлено у публікаціях Н. І. Коцур [7; 8].

Водночас ми не маємо досліджень з питань бібліографічного опрацювання медичної періодики означеного історичного періоду, вона ще не ставала предметом розгорнутого джерелознавчого аналізу.

Мета публікації – привернути увагу до унікальної колекції українських періодичних медичних видань 1920–1930-х років, які видані в Україні і зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а саме: «Київський медсанработник», «Київський медичний журнал», «Український медичний архів», «Праці Всеукраїнського інституту експериментальної медицини імені І. І. Мечникова», та з'ясувати стан бібліографічного опрацювання цього ресурсу.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок стрімкого розвитку медицини у 1920-х роках (виникають нові клінічні дисципліни – хірургія, терапія, офтальмологія, стоматологія, акушерство, педіатрія, рентгенологія і т. п.; активізується вивчення професійних захворювань, засновується профілактична медицина, основні завдання якої спрямовуються на попередження соціальних та інфекційних захворювань, на формування здорового способу життя) в Україні значно зростає, порівняно з дореволюційним періодом, кількість наукових, науково-популярних медичних журналів, у т.ч. україномовних. Зокрема, це орган НКОЗ та Української вченої медичної ради «Профілактична медицина» (Харків, Київ 1922–1937); «Український медичний архів» (1927); видання Одеського державного медичного інституту і наукової асоціації лікарів «Южный медицинский журнал» (Одеса, 1926–1927), «Одесский медицинский журнал» (Одеса, 1927–1930; щомі-

сячні популярні журнали «Общее дело» (Київ, 1923), «Шлях до здоров'я» (Київ, 1925–1941), «Київський медичний журнал» (Київ, 1922, 1928–1930), «Дніпропетровський медичний журнал» (1929) та ін. Більшість із них були багатопрофільними і приділяли увагу питанням народного здоров'я та суспільної медицини, продовжуючи і розвиваючи традиції прогресивної медичної преси минулих років. Вони висвітлювали оригінальні погляди фахівців стосовно української та зарубіжної медицини, розвитку вже відомих та перспектив виникнення нових клінічних дисциплін. Але при детальному аналізі цих видань з'ясовувалось, що більша частина з них виходила лише впродовж одного–трьох років, а потім зникла. За такий короткий термін читачі не тільки не мали змоги запам'ятати, звикнути до видання, а й просто з ним ознайомитись.

У статті аналізом охоплені лише деякі медичні журнали, які виходили у 1920-х роках в Україні, зберігаються в фондах НБУВ та пройшли повну звірку фонду *de visu*. Історичне, наукове значення таких спеціалізованих періодичних видань, якими були «Київський медичний журнал», «Киевский медсанработник», «Український медичний архів», важко переоцінити. Згадані часописи у багатьох випадках є незамінним джерелом дослідження історії української медицини, адже без отримання та обробки даних медичної преси – ми не можемо знати, як жили люди у певний відрізок часу (умови побуту, що впливають на стан здоров'я), які мали проблеми зі здоров'ям (рівень захворюваності, поширення тих чи інших хвороб), яким чином вони вирішувалися (чи функціонували лікарні, поліклініки, фельдшерські пункти і в якій кількості), який був стан самопочуття певної групи населення (вікова, професійна група) тощо. Без ретельного студіювання медичної періодики відповісти на всі ці питання неможливо.

З перемогою Жовтневої революції 1917 р. більшовики проголосили курс на соціалістичну перебудову суспільства, докорінно реорганізувалася і система охорони здоров'я. У радянській Україні розбудовою охорони здоров'я опікувався Народний комісаріат охорони здоров'я, утворений у складі Тимчасового робітничо-селянського уряду 2 лютого 1919 р. В УСРР система охорони здоров'я формувалася за зразком радянської Росії, в її основу було покладено принципи, які обґрунтував М. О. Семашко. Він пропонував запровадити єдині принципи централізації системи охорони здоров'я; її доступності та безкоштовності для всіх громадян; єдності профілактики й лікування. Академік наголошував на тому, що необхідно підвищувати якість охорони здоров'я, боротися з соціальними хворобами та усувати їхні причини, першочергово охороняти дитинство та материнство, активно залучати суспільство до охорони здоров'я.

Реалізація планів наркома з піднесення рівня медичного обслуговування населення, загального поліпшення епідемічної ситуації на початку 20-х років ХХ ст. гальмувалася не тільки через складне соціально-економічне становище в країні, а й відсутність кваліфікованих кадрів. Саме цими питаннями опікувався новостворений журнал «Киевский медсанработник»¹. На жаль, у фондах НБУВ він

¹ Киевский медсанработник: журнал / Правление Киев. Губотдела Профсоюза «Всемирный медсантруд». Киев, 1922.

представлений лише одним примірником (№ 1 за 1922 р.). Фундатором цього часопису виступило Київське правління Губвідділу профспілки «Всемедиксантруд» у 1922 р. Виходив друком у Києві. Видавався Органом Київського Губвідділу Всеросійської профспілкової спілки медичних та санітарних працівників («Всемедиксантруд»). Редактор видання – А. Альтман. Журнал спрямовувався на певну читацьку аудиторію – фахівців середньої медичної ланки.

На обкладинці розміщено назву, зміст та вихідні дані журналу. Назва, зміст, сам текст подавався російською мовою. Залучення медиків Києва та округів до членства в профспілці, до відстоювання своїх професійних інтересів було головним завданням видання. Автори публікацій розповідали про Київський союз «Всемедиксантруд», його завдання, плани, про злободенні життєві проблеми колективів медичних закладів. Журнал постійно висвітлював питання підготовки та перепідготовки медичного персоналу: лікарів, фельдшерів, акушерок.

Основу номера № 1 журналу, який побачив світ у листопаді 1922 р., становили матеріали про офіційний захід, який проходив у Києві і був присвячений 4-му Губернському з'їзду Всеросійської профспілки працівників охорони здоров'я «Всемедиксантруд», заснованій у 1919 р. на I Всеукраїнському з'їзді медпрацівників. Журнал відкривається статтею А. Альтмана (голови Союзу) «Наши горизонты в профработе», де він вказує на важливу роль Союзу «Всемедиксантруд», наголошує на покращенні умов праці представників медико-санітарної справи [1]. Автором також порушувалися питання організаційної та культурної діяльності Союзу. В першу чергу, пропонувалося звернути увагу на клубну справу, «щоб клуб не здавався нудним, для цього потрібне поліпшення матеріального становища членів Союзу».

У розділі журналу «Наша дискусія» велика увага приділялася роботі фонду взаємодопомоги Союзу, питанням вербування учасників та збирання внесків до фонду. Отож, часопис дбав про покращення умов життя і праці медичних працівників.

Зміст видання редакція намагалася формувати з оригінальних статей, присвячених різним аспектам діяльності лікарень Києва та округів. Подавалися новини з усіх куточків України, належна увага приділялася медичним зібранням, кореспонденціям з провінційних містечок тощо.

Головні зусилля нової влади в Україні були спрямовані на підвищення якості медичної допомоги, на проведення оздоровчої та освітньої діяльності серед населення. Особливого значення у цей час набуває боротьба з інфекціями, адже такі захворювання як туберкульоз, тиф, дифтерія, віспа значно перевищували епідемічний поріг. Наукові дослідження, особливо фундаментальні, стають вкрай важливими, адже саме вони давали змогу краще зрозуміти, як функціонує організм людини і що призводить до хвороб. Україна приступила до втілення в життя чергового «семашківського» проекту. І природно, відчувалася потреба в нових, спе-

ціалізованих, наукових медичних виданнях. З огляду на це, не можна обійти увагою «Киевский медицинский журнал»², який виходив упродовж 1922–[1925] рр. Перший його номер надійшов до читачів у квітні 1922 р. Видавець – Київське наукове медичне товариство, яке покликане було об'єднати зусилля лікарів-практиків, науковців щодо поліпшення лікування найнебезпечніших хвороб і не допустити їх поширення. Друкувався журнал у Києві, у видавництві підвідділу медичної та санітарної освіти Губвідздрав. Виходив щомісячно. Через хронічне безгрошів'я редакція неодноразово зверталася до громадських організацій, фізичних осіб про фінансову допомогу. У 1922 р. Губвід-

здрав навіть видав розпорядження про припинення виходу журналу. З великими труднощами редакції вдалося знайти кошти для подальшого існування та отримати дозвіл на відновлення видання. Назва і зміст журналу подавалися російською мовою, а в кінці номера зміст – англійською. Обкладинка часопису, як правило, виконувалася у строго академічному стилі. Типовим варіантом оформлення було розміщення на титульній сторінці назви, змісту та інших вихідних даних видання.

До редакційної колегії входили київські корифеї медицини, а також видатні вчені-медики з Москви, Харкова, Катеринослава. Відповідальними редакторами журналу працювали: професори М. Д. Стражеско, О. А. Кронтовський, лікарі Б. І. Клейн, С. А. Бахмутська. Секретарями – лікарі В. Т. Рафальський, Б. М. Колдаєв.

Основу кожного номера становили матеріали з актуальних питань теоретичної, клінічної та суспільної медицини. Серед авторів – переважно відомі професори, доктори наук, наприклад, український терапевт М. Д. Стражеско (1876–1952). В одному з номерів журналу за 1922 р. була розміщена його стаття, в якій вчений розглядає випадки захворювання жовчного міхура, вперше детально описує клінічну діагностику жовчного міхура, доводить необхідність розширення показників до операції при гострому нападі жовчних коліків [17].

Активно співпрацював з «Киевским медицинским журналом» видатний український лікар, доктор медичних наук, професор О. А. Кронтовський (1885–1933). Він разом із лікарем-практиком І. В. Гахом на сторінках часопису порушував питання про активізацію вивчення висипного тифу, його патогенів. Вчені щедро ділилися результатами більш ніж десятирічної роботи в цій галузі [9]. Як відомо, О. А. Кронтовський один із перших отримав культуру збудника епідемічного висипного тифу в культурах клітин ссавців. Тематику вивчення висипного тифу на сторінках «Киевского медицинского журнала» активно висвітлював В. В. Селюцький, який описував душевні захворювання на ґрунті висипного тифу, а також професор М. М. Губергріц, котрий спостерігав за клінічними наслідками при висипному тифі і описував зміни судинної системи при ньому. Багато ува-

² Киевский медицинский журнал: журн. теорет., клинич. и обществ. медицины / Орган Киев. науч. мед. обществ. Киев : Изд-во Подотдела мед. и сан. просвещ. Губотздрави, 1922–[1925].

ги вчений приділяв лікуванню та профілактиці висипного тифу. На той час ця хвороба була найбільш поширеною і найбільш небезпечною. В умовах масових скупчень людей, антисанітарії, відсутності належної медичної допомоги, вона вражала майже всіх.

Важливим позитивом журналу було те, що він постійно інформував свого читача про досягнення медичної науки за кордоном. Досить часто у статтях порівнювалися вітчизняні показники захворюваності з показниками Франції, Англії, Німеччини за окремими параметрами. Також постійно друкувалися огляди медичних конференцій, у т. ч. міжнародних, з'їздів, звіти наукових товариств, реферати та рецензії, інформація про новинки медичної апаратури, листи до редакції тощо. І все-таки, через брак коштів журнал припинив свою діяльність у [1925 р.].

Після деякої перерви завдяки зусиллям Київського єдиного науково-медичного товариства та Київської окружної інспектури охорони здоров'я часопис відновлюється. З 1928-го по 1930 р. він виходить українською мовою, як «Київський медичний журнал»³. Його завдання – задовольняти науково-практичні потреби лікарського загалу щодо галузевих медичних знань, сприяти медико-санітарному будівництву, відстоювати інтереси медиків. Кваліфіковані автори ділилися з читачами своїм багатим досвідом, висвітлювали досягнення своїх клінік, відділів, лабораторій.

Назва та зміст журналу подавалися українською мовою, а з 1930 р. – українською і німецькою. Статті друкувалися російською й українською мовами. Обкладинки не мали оздоб. Типовий варіант оформлення – розміщення на порожній сторінці назви та інших вихідних даних видання. Хоча на той час у наукових виданнях ілюстрації були винятковим явищем, редакція журналу розміщувала їх досить часто. Це були зображення хворих, збільшення з-під мікроскопу, малюнки внутрішніх органів або частин тіла людини, медичної апаратури. Але згодом ілюстраційні матеріали подавалися лише у вигляді фотографій. Обсяг журналу становив 8–10 друківаних аркушів (128 стор.), виходив 1 раз на 2 місяці. Інколи редакція під однією обкладинкою збирала по 2 номери.

Редакційна колегія україномовного журналу змінилася. До неї входили: М. Д. Шрайбер (відповідальний редактор), професори С. С. Каган, Ф. Г. Яновський, П. О. Кучеренко, М. П. Нещадименко, Є. Г. Черняхівський, К. Г. Меншович, С. Є. Советов (відповідальний секретар). Оскільки журнал швидко набував популярності, його редколегія постійно поповнювалася спеціалістами з нових галузей. У 1929 р. до складу редакційної колегії ввійшли професори О. П. Кривов, М. А. Левитський, М. Д. Стражеско, а посаду відповідального секретаря обійняв Б. Ю. Коген. Кожний із членів редколегії редагував певний відділ чи підвідділ журналу. Деякі рубрики часопису вели відомі в країні вчені-організатори охорони здоров'я.

У структурі журналу було визначено 6 основних відділів: 1) теоретична медицина (з рубриками: морфологія, загальна патологія та фізіологія, мікробіоло-

³ Київський медичний журнал / Київ. єдине мед. т-во ; Київ. інспектура охорони здоров'я. Київ : Вид-во Київ. інспектури охорони здоров'я та Київ. єдиного мед. т-ва, 1928–1930.

гія та епідеміологія, експериментальна гігієна та гігієна праці, фармакологія та фармація); 2) клінічна медицина (з рубриками: внутрішні хвороби, хірургія, ортопедія, урологія, акушерство і гінекологія, психіатрія та нервові хвороби, педіатрія, венерологія та дерматологія, хвороби вуха, горла та носа, офтальмологія, одонтологія, рентгенологія, професійні хвороби); 3) соціальна гігієна (з рубриками: медично-санітарна статистика, охорона материнства та дитинства, охорона здоров'я дитинства та юнацтва, соціальне законодавство та соціальне страхування, організація та діяльність органів охорони здоров'я); 4) відділ з практики; 5) життя та побут медпрацівників; 6) бібліографія та хроніка. З розвитком медичної науки і практики охорони здоров'я змінювались і назви відділів. Така трансформація відбулась зокрема у 1929 р., саме тоді з'явився новий відділ: огляди, рецензії, реферати.

Провідне місце в журналі посідали наукові статті, які присвячувались актуальним медичним проблемам, розглядалися питання організації охорони здоров'я: санітарне оздоровлення Києва, охорона материнства і дитинства, громадська медицина, профілактичні заходи тощо. Також друкувалися науково-популярні матеріали, порушувалися питання профілактики та лікування хвороб, загальної та соціальної гігієни, розміщувалися різні звіти, інформаційні повідомлення. Авторами наукових статей виступали відомі науковці того часу, які зробили вагомий внесок у розвиток теоретичної та практичної медицини. Антисанітарні умови праці, незахищеність на небезпечних виробництвах були причинами високого рівня професійної захворюваності серед робітників. Особливо був поширений серед зайнятого населення ревматизм. У статтях М. Д. Стражеско «Проблема ревматизму» [18], Ф. А. Удінцова «Основні принципи лікування хронічного ревматизму» [19] та інших аналізувались причини виникнення ревматизму, вказувались шляхи, якими повинна спрямоватись робота всіх установ, клінік, лікарень щодо подолання цієї підступної хвороби. Грунтовні статті на цю тему й досі зберігають свою актуальність, викликають підвищений інтерес у фахівців.

У журналі часто публікувався медик-рентгенолог, професор Ф. П. Богатирчук (1892–1984), знаний спеціаліст з питань рентгенографії кісток та суглобів. У своїх публікаціях він висвітлював досягнення медичної рентгенології у 1920-х роках, наполягав на упровадженні у медичну практику рентгенологічного діагнозу [3; 4]. Хірург-онколог, професор Г. Б. Биховський (1861–1936) свої наукові статті присвячував ранній діагностиці та лікуванню злоякісних пухлин. Він також активно виступав за упровадження у медичну практику методів рентгенографії [2], за організацію в медичних установах спеціалізованих рентгенівських кабінетів. На жаль, інновації відомого вченого досить часто викликали критику, у т. ч. і на сторінках журналу, гасилися консерватизмом медичної спільноти.

Значне місце у виданні посідають замітки, кореспонденції з місць, реферативні огляди (здебільшого зарубіжних видань), рецензії, бібліографії, звіти. Одним з найбільших, хоча і найменш впорядкованим, є розділ «Хроніка». Він містить інформацію найрізноманітнішого характеру і ступеня значущості, багато пові-

домлень з усіх куточків України та закордону. В інформаційному відділі завжди відводилося місце для реклами медичних видань.

Окремо варто сказати про спарений номер журналу 1–2 за 1929 р. Він відкривається зверненням до читачів, в якому викладено засади редакційної політики, окреслюються завдання часопису на найближчу перспективу. Цей випуск «Київського медичного журналу» був присвячений 10-річчю радянської медицини. У більшості його публікацій йшлося про досягнення клінічної медицини за 10 років, участь громадських організацій у вирішенні питань охорони здоров'я, про хід медично-санітарного будівництва на Київщині. Визначались головні напрями боротьби з інфекційними захворюваннями, розвитку лікувально-профілактичної мережі на селі, формування санітарного апарату тощо.

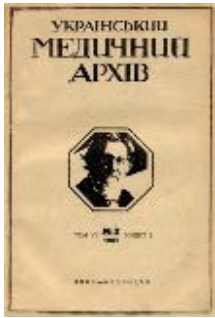
Розуміючи, що в тогочасних політико-економічних умовах видавати періодичку стає дедалі складніше, редакція «Київського медичного журналу» у 1931 р. запропонувала колегам з «Українських медичних вістей» об'єднатися в один спільний журнал. Новостворений двотижневий часопис ще тривалий час роз'яснював та втілював у життя медико-санітарні реформи, відстоював інтереси медичної спільноти.

На особливу увагу заслуговує часопис «Український медичний архів»⁴ (УМА), який виходив протягом 6 років (1927–1932) у Харкові, у видавництві «Наукова думка». Журнал був друкованим органом наукових установ Медичної секції Харківського наукового товариства (ХНТ), Інституту експериментальної медицини та біології ім. І. Мечникова, Науково-дослідної установи Українського головного управління науковими установами при Народному комісаріаті освіти УСРР (Укрнауки) та Харківського Медичного Інституту. Видання фінансувалося централізовано, коштом Укрголовнауки.

Серед найбільш дієвих секцій Харківського Наукового Товариства виокремлювалась Медична Секція, завдання якої полягало у сприянні розвитку та поширенню української медично-наукової літератури. Бюро Секції від самого початку своєї діяльності домагалось створення власного друкованого органу. Ним і став журнал «Український медичний архів». Це один з перших провідних медичних часописів на теренах України, який у 20-ті роки ХХ ст. видавався українською мовою. Вчені, які створювали цей журнал, були впевнені, що в Україні «він стане за могутнього провідника дослідницьких праць», а також матиме культурно-історичне, державно-політичне значення... «сприятиме розвиткові й зміцненню української мови в медичній науці і допомагатиме лікарям засвоювати наукову українську мову» [5].

⁴ Український медичний архів = Ukrainisches Medizinisches Archiv / Всеукраїнський інститут експериментальної медицини імені І. І. Мечникова (Київ), Харківське Наукове Товариство, Медична секція, Інститут експериментальної медицини та біології ім. І. Мечникова, Харківський медичний інститут, Народний комісаріат охорони здоров'я УСРР. Харків : ДВОУ Медвидав, 1927–1933.

За постановою Вченої Ради Медичної Секції «Українському медичному архівові» було надано постійну емблему на честь великого вітчизняного вченого, професора Іллі Мечникова – медальйон з портретом ученого розміщено на обкладинці журналу [11].

«Український медичний архів» виходив раз на 2–3 місяці у вигляді товстих книжок – зошитів. Його шпальти були заповнені солідними науковими дослідженнями, численними ілюстраціями. Ілюстрації, що супроводжували кожен статтю УМА, виокремлювали його з маси українських науково-медичних журналів. Він займав провідне місце в експериментальній, клінічній та профілактичній медицині. Його статті вирізнялися оригінальністю, ґрунтовністю, їх обсяг вимірювався не сторінками, а друкованими аркушами. Виходив з друку у формі зошитів, які утворювали окремих том видання за кожен рік: 1927–1928 рр. – 3 зошити; 1929 р. – 1 зошит; 1930 р. – 2 зошити; 1931 р. – 3 зошити; 1932 р. – 4 зошити.

Назва, зміст журналу подавалися українською і німецькою мовами. Статті готувалися з різних галузей теоретичної, практичної медицини. Значне місце відводилося також для аналітичних оглядів та інформаційних матеріалів, що сприяли розвитку науково-дослідницької медицини в Україні. На шпальтах УМА друкувалися докладні автореферати німецькою мовою всіх його оригінальних статей, які готували самі автори. Отож, німецька мова давала можливість закордонним читачам знайомитися з досягненнями української медичної науки.

Редакція «Українського медичного архіву» мала такі відділи: морфології, фізіології, гігієни та бактеріології, внутрішньої медицини, хірургії, офтальмології, акушерства та гінекології, неврології та психіатрії, педіатрії; відділ недуг вуха, горла, носа; дерматології та венерології. Журнал віддавав перевагу оригінальним статтям науковців, що вирізнялися новизною, актуальністю. Інколи з'являлися матеріали, автори яких торкалися досить рідкісних, але цікавих тем: географічної, расової та національної патології, будови людського черепа, новоотворів сечового міхура, актиномікозу мозку, флегмонозного гастриту тощо. В розділі «Наукове життя» розміщувалися аналітичні огляди з різних питань медичної галузі, постійно друкувалися рецензії на українські, союзні та закордонні видання, звіти українських науково-дослідних установ, інформація про докторські дисертації, оголошення про вихід у світ наукових медичних праць. Все це підвищувало інтерес медичної громади, пересічних читачів до видання.

До складу редколегії журналу входили як дослідники-початківці, такі відомі вчені, заслужений професор В. Рубашкін (голова видання), професор М. Мельников-Разведенков (заступник голови), професор О. Гейманович, лікарі Г. Радченко, І. Холодний. Секретар редакції – лікар Іл. Петренко. До редагування матеріалів часто запрошувалися фахівці з інших союзних республік. Посади редакторів відділів, як правило, обіймали завідувачі науково-дослідних інститутів та кафедр Укрнауки, а також керівники наукових установ, вони входили до видавничої спілки журналу [11].

На сторінках УМА оприлюднювали результати своїх наукових досліджень відомі українські вчені з різних галузей медицини (М. Мельников-Разведенков, В. Рубашкін, І. Холодний, О. Палладін, В. Воробйов, М. Білоусів, В. Шамів, С. Златогорів та ін.). Журнал розповсюджувався в найширших лікарських колах України та Союзу, він доходив до перефірійного лікаря, служив утвердженню «принципів профілактичної, радянської медицини та діалектичного матеріалізму, а разом з тим розвитку Української культури та оздоровленню життя працюючих» [5].

Однак, у кінці 1920-х років часопис втрачає не тільки свою аудиторію, а й більшість свого авторського активу. Він дедалі більше нагадував збірник традиційних академічних статей, які не вирізнялися своєю актуальністю. З огляду на це, влада перетворює УМА на орган науково-дослідних інститутів НКЗ і теоретичних кафедр медінститутів. Перед ним постають нові завдання. Журнал повинен був «тримати чітку лінію класової приналежності, партійності в медичній науці, стати методологічним і методичним центром наукової роботи і готування кадрів у царині теоретичної й експериментальної медицини» [6].

У 1933 р., за постановою Управління Науки Наркомздорів'я, часопис стає збірником праць Всеукраїнського інституту експериментальної медицини імені І. І. Мечникова та інститутів експериментальної медицини НКОЗ УСРР. «Праці Всеукраїнського інституту експериментальної медицини імені І. І. Мечникова»⁵ виходили упродовж 1934–[1936] рр. у Харкові. Видання досить оперативно сформувало навколо себе потужний авторський колектив, переважно з представників теоретичної медицини.

Основу номерів становили оригінальні статті науковців. У розділі «Наукове життя» читачів інформували про новини зарубіжної медицини, про з'їзди, наради медиків-науковців України. Тут подавалися також рецензії, бібліографії, оголошення про вихід у світ наукових медичних видань.

Редакційна колегія складалася з відомих вітчизняних вчених: Д. О. Альперн (1894–1968) (патофізіолог, доктор медичних наук, професор), Т. Ас (професор), М. Білоусов (фізіолог й гістолог, заслужений професор Харківського університету), В. П. Воробйов (1876–1937) (заслужений професор, зав. кафедри Харківського медичного інституту, з 1927р. науковий керівник Українського інституту експериментальної медицини), Д. Гринев (професор), Г. Земан (професор), М. Мельников-Разведенков (академік) та ін.

Праці в основному висвітлювали проблеми теоретичної медицини. У статтях йшлося, зокрема, про біологічні особливості людини як істоти соціальної, подавалися різні методики, описувалися наукові експерименти у цій галузі. Автори публікацій обговорювали необхідність активного використання технічних

⁵ Праці Всеукраїнського інституту експериментальної медицини імені І. І. Мечникова / Всеукраїнський інститут експериментальної медицини імені І. І. Мечникова, Харківське Наукове Товариство, Медична секція, Інститут експериментальної медицини та біології ім. І. Мечникова, Харківський медичний інститут, Народний комісаріат охорони здоров'я УССР (Харків). Харків : ДВОУ Медвидав, 1927–[1936].

та наукових досягнень зарубіжної медицини. Приділялась велика увага технічному оновленню устаткування наукових лабораторій в Україні, питанням конструювання та виробництва сучасної медичної апаратури, інструментів. По-суті цей збірник був методологічним, науково-методичним центром наукової роботи, який консолідував зусилля фахівців на розроблення інноваційних проєктів у галузі теоретичної та експериментальної медицини, на доведення їх результатів до широких медичних кіл. Редакція зверталася до інститутів, дослідницьких лабораторій, опорних пунктів, окремих науковців з пропозиціями використовувати шпальти

Праці, для публікації результатів своїх досліджень, обміну набутим досвідом.

Отже, є всі підстави стверджувати: «Український медичний архів» зробив вагомий внесок у вітчизняну медичну науку, у розповсюдження та популяризацію медичних знань серед науковців, широких верств населення країни.

Вивчення української медичної преси з фондів НБУВ передбачає не тільки її науково-інформаційне, джерелознавче опрацювання. Медична періодика, а це десятки тисяч номерів (випусків) журналів, збірників, бюлетенів, вісників тощо, є важливим бібліографічним об'єктом. Особливо ретельного дослідження потребують медичні журнали 1920–1930-х років. На жаль, на сьогодні доступ користувачів до цього унікального ресурсу здійснюється переважно через традиційний (картковий) каталог. Ще й досі великий масив медичної періодики не потрапив до електронного каталогу. Хоча вже давно назріла потреба опрацювання і внесення всієї інформації про українські медичні видання цих років до електронної бази НБУВ. На часі й питання оцифрування означеного ресурсу.

Висновки. Звісно, медичних журналів у книгосховищах Бібліотеки набагато більше, але презентувати їх усі в рамках невеликої статті неможливо. В публікації проаналізовані видання, які пройшли повну звірку *de visu* з основним книгосховищем та картковими каталогами. Ці видання є особливо цінними, а у багатьох випадках єдиним джерелом для вивчення історії української медицини, з'ясування усіх обставин, проблем становлення «семашківської» системи охорони здоров'я в країні.

Медична преса 1920–1930-х років знайомила лікарів, середній медичний персонал з новими методами профілактики, діагностики, лікування хвороб, допомагала розв'язувати нагальні проблеми у сфері охорони здоров'я. Вона інформувала читачів про стан здоров'я населення, його залежність від умов життя та інших соціальних і біологічних чинників, висвітлювала діяльність закладів охорони здоров'я, досягнення і недоліки в організації медичної допомоги, поширювала санітарну просвіту серед широких мас населення, друкувала поради щодо збереження і зміцнення здоров'я людей.

Комплексне розкриття потенціалу медичної періодики як багатоаспектного історичного джерела передбачає не тільки її науково-інформаційний опис, а й

бібліотечно-бібліографічне опрацювання, детальну фіксацію, докладне атрибування, створення бібліотечно-інформаційних ресурсів як традиційного, так і електронного типів.

Список бібліографічних посилань

1. Альтман А. Наши горизонты в профработе. *Киевский медсанработник*. 1922. № 1. С. 2–4.
2. Биховський Г. Б. К постановке рентгенодиагностики в Киеве. *Київський медичний журнал*. 1930. № 3–4. С. 33–36.
3. Богатирчук Ф. П. До питання про складання рентгенологічного діагнозу. *Київський медичний журнал*. 1930. № 3–4. С. 36–42.
4. Богатирчук Ф. П. Рентгеноскопический симптом Вебера при начальных карциномах пищевода. *Київський медичний журнал*. 1929. № 4. С. 11–16.
5. Від редакції. *Український медичний архів*. 1928. Т. 3. С. 2–3.
6. Задонська О. По-новому працювати. *Український медичний архів*. 1932. Т. 8. № 1–2. 240 с.
7. Коцур Н. І. Становлення і розвиток гігієнічної науки в Україні: шлях крізь епохи і соціальні потрясіння (друга половина ХІХ – 20-ті рр. ХХ століття) : монографія. Корсунь-Шевченківський, 2011. 726 с.
8. Коцур Н. І. Науково-практичні аспекти гігієни та епідеміології на сторінках періодичних видань (друга половина ХІХ – початок ХХ ст. *Переяславський літопис*. Вип. 11. 2017. С. 91–99.
9. Кронтовский А. А., Гах И. В. О применении метода тканевых культур для изучения сыпнотифозного Virus'a. *Киевский медицинский журнал*. 1922. № 1. С. 34–39.
10. Левит М. М., Мультановский М. П. и др. Медицинская периодическая печать. *Большая медицинская энциклопедия*. Москва : Советская энциклопедия, 1980. Т. 14. С. 377–402.
11. Медична секція Харківського наукового Товариства. *Український медичний архів*. 1927. Т. 1. № 1. С. 183–190.
12. Плющ В. Медична преса в Україні. *Матеріали до історії української медицини*. Нью-Йорк; Мюнхен, 1995. Т. 1. С. 161–169.
13. Робак І. Ю., Демочко Г. Л. М. Г. Гуревич і журнал «Профілактична медицина». *Актуальні питання соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я в Україні (до 125-річчя з дня народження М. Г. Гуревича)* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 березня 2016 р.). Харків, 2016. С. 99–101.
14. Романюк М. М. Українське пресознавство на порозі ХХІ століття. Львів, 2000. 110 с.
15. Садівничий В. Перші україномовні спеціалізовані медичні журнали Наддніпрянської України: проблемно-тематичні аспекти). *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2014. Вип. 39. С. 303–310.
16. Садівничий В. А. Соціокомунікативні параметри медичної преси підросійської України (середина ХІХ – початок ХХ ст.) *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 56. С. 377–383.
17. Стражеско Н. Д. К вопросу о прободении желчного пузыря в свободную брюшную полость при желчнокаменной болезни и о показаниях к операции при ней. *Киевский медицинский журнал*. 1922. № 3–5. С. 3–6.
18. Стражеско Н. Д. Проблема ревматизма. *Київський медичний журнал*. 1930. № 3–4. С. 3–26.
19. Удінцов Ф. А. Основні принципи лікування хронічного ревматизму. *Київський медичний журнал*. 1930. № 3–4. С. 26–32.
20. Хорош И. Д. Развитие санитарного дела в условиях земской медицины на Украине. Киев : Гос. мед. изд-во УССР, 1962. 65 с.
21. Ціборовський О. М. На варті здоров'я: історія становлення соціальної медицини і охорони громадського здоров'я в Україні : монографія. Київ : Факт, 2010. 430 с.
22. Ціборовський О. М. Наукове і практичне значення досліджень з історії української медицини. *Україна. Здоров'я нації*. 2012. № 1(21). С. 168–173.

References

1. Altman, A. (1922). Nashy gorizonty v profrabote [Our horizons in professional work]. *Kievskii Medsanrobotnik*, 1, 2-4. [In Russian].
2. Bikhovskii, H. B. (1930). K postanovke rentgenodiagnostiki v Kieve [To the statement of rentgenodiagnosics in Kiev]. *Kyivskiy Medychnyi Zhurnal*, 3-4, 33-36. [In Russian].
3. Bohatyrychuk, F. (1930). Do pytannia pro skladannia renthenolohichnoho diahnozu [On the question of making an rentgenodiagnosics]. *Kyivskiy Medychnyi Zhurnal*, 3-4, 36-42. [In Ukrainian].
4. Bogatyrychuk, F. (1929). Rentgenoskopicheskii simptom Vebera pri nachalnykh kartcionomakh pishchevoda [Rentgenoscopic symptom Weber's at initial carcinomas]. *Kyivskiy Medychnyi Zhurnal*, 4, 11-16. [In Russian].
5. (1928). Vid redaktsii [From the editorial board]. *Ukrainskyi Medychnyi Arkhiv*, 3, 2-3. [In Ukrainian].
6. Zadonska, O. (1932). Po-novomu pratsiuvaty [In a new way pratsyuvati]. *Ukrainskyi Medychnyi Arkhiv*, 1-2, 240. [In Ukrainian].
7. Kotsur, N. (2011). Stanovlennia i rozvytok hihienichnoi nauky v Ukraini: shliakh kriz epokhy i sotsialni potriasinnia (druga polovyna XIX – 20-i rr. XX stolittia): monohrafiia [Establishment and Development of Hygiene as a Science in Ukraine: History through Different Periods and Social Changes (second part of XIX century – 1920 s: monograph)]. Korsun-Shevchenkivskiy, Ukraine. [In Ukrainian].
8. Kotsur, N. (2017). Naukovo-praktychni aspekty hihieny ta epidemiolohii na storinkakh periodychnykh vydan (druga polovyna XIX – pochatok XX st. [Scientific and organizational aspects of hygiene and epidemiology on the pages of periodicals (second half of the 19th – early 20th centuries)]. *Pereiaslavskiy Litopys*, 11, 91-99. [In Ukrainian].
9. Krontovskii, A., & Gakh, I. (1922). O primenenii metoda tkanevykh kultur dlia izucheniia sypnotifoznogo Virus'a [On the application of the tissue culture method for the study of typhus Virus'a]. *Kievskii Medicinskii Zhurnal*, 1, 34-39. [In Russian].
10. Levit, M., & Multanovskii, M. (etc.) (1980). Meditsinskaia periodicheskaia pechat [Medical periodicals]. In *Bolshaia meditsinskaia entsiklopediia*. (Vol. 14). Moscow, Russia: Sovetskaiia entsiklopediia. [In Russian].
11. (1927). Medychna seksiia Kharkivskoho naukovoho tovarystva [Medical section of Kharkiv Science Fellowship]. *Ukrainskyi Medychnyi Arkhiv*, 1, 183-190. [In Ukrainian].
12. Pliushch, V. (1995). Medychna presa v Ukraini. *Materialy do istorii ukrainskoi medytsyny* [The medical press in Ukraine. Materials to the history of Ukrainian medicine]. (Vol. 1). Niu-York; Miunkhen, USA. [In Ukrainian].
13. Robak, I., & Demochko, H. (2016, March). M. H. Hurevych i zhurnal "Profilaktychna medytsna" [M. G. Gurevich and the journal "Preventive Medicine"]. In *Aktualni pytannia sotsialnoi medytsyny, orhanizatsii ta ekonomiky okhorony zdorovia v Ukraini (do 125-richchia z dnia narodzhennia M. H. Hurevycha): material. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 16 bereznia 2016 r.)*. [Current issues of social medicine, organization and economics of health care in Ukraine (to the 125th anniversary of the birth of M. G. Gurevich. Proceedings of the International Scientific and Practice Conference] (pp. 99-101). Kharkiv, Ukraine. [In Ukrainian].
14. Romaniuk, M. (2000). Ukrainske presoznavstvo na porozi XXI stolittia [Ukrainian press studies on the threshold of the XXI century]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].
15. Sadivnychy, V. (2014). Pershi ukrainomovni spetsializovani medychni zhurnaly Naddniprianskoi Ukrainy: problemno-tematychni aspekty [The first Ukrainian specialized medical journals of the Dnieper Ukraine problem and thematic aspects]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu: Seriia Zhurnalistyka*, 39, 303-310. [In Ukrainian].
16. Sadivnychy, V. (2014). Sotsiokomunikativni parametry medychnoi presy pidrosiiskoi Ukrainy (sередyna XIX – pochatok XX st. [Socio-communicative parameters of medical press of sub-Russian Ukraine (middle of XIX – beginning of XX century)]. *Naukovi Zapysky Instytutu Zhurnalistyky*, 56, 377-383. [In Ukrainian].
17. Strazhesko, N. (1922). K voprosu o probodenii zhelchnogo puzyria v svobodnuui briushnuui polost pri zhelchnokamennoi bolezni i o pokazaniakh k operatsii pri nei [On the issue of perforation of

the gallbladder into the free abdominal cavity in case of cholelithiasis and on the indications for surgery with it]. *Kievskii Meditsinskii Zhurnal*, 3-5, 3-6. [In Russian].

18. Strazhesko, N. (1930). Problema revmatizma [The problem of rheumatism] *Kyivskiy Medychnyi Zhurnal*, 3-4, 3-26. [In Russian].

19. Udintsov, F. (1930). Osnovni pryntsyipy likuvannya khronichnoho revmatyzmu [Basic principles of treatment of chronic rheumatism]. *Kyivskiy Medychnyi Zhurnal*, 3-4, 26-32. [In Ukrainian].

20. Khorosh, I. (1962). Razvitie sanitarnogo dela v usloviakh zemskoi meditsyny na Ukraine [The development of sanitary affairs in the conditions of zemstvo medicine in Ukraine]. Kiev, Ukraine: Gos. med. izd-vo USSR. [In Russian].

21. Tsiבורovskyi, O. (2010). Na varti zdorovia: istoriia stanovlennia sotsialnoi medytsyny i okhorony hromadskoho zdorovia v Ukraini [On guard of health: the history of the formation of social medicine and public health in Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Fakt. [In Ukrainian].

22. Tsiבורovskyi, O. (2012). Naukove i praktychne znachennia doslidzhen z istorii ukrainskoi medytsyny [Scientific and practical importance of research on the history of Ukrainian medicine]. *Ukraina. Zdorovia Natsii*, 1 (21), 168-173. [In Ukrainian].

Olena Kosenko.

<https://orcid.org/0000-0002-7768-4733>,

Junior Researcher,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

**DOMESTIC MEDICAL PERIODIC PERIOD OF THE 1920-1930-S IN THE FUNDS
OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The purpose of the article. To draw readers' attention to the unique collection of medical journals, to find out the state of library and bibliographic processing of this resource. **Research methodology.** In order to achieve the goal, the methods of analysis and synthesis, descriptive, content analysis and historical were used. **Scientific novelty.** Features of origin, development, tasks and functioning of a number of Ukrainian medical editions are considered. These are «Kievskiy medsanrobotnik», «Kyivskiy medychnyi zhurnal», «Ukrainskya medichnya archiv». The analysis of the specified magazines on the maintenance, the quantitative characteristic, language, a thematic direction, a place of the edition, periodicity, etc. is carried out. **Conclusions.** It is stated that significant Ukrainian medical publications were a convenient platform for medical professionals, well-known domestic scientists to publish the results of their research in various fields of medicine, the diversity of unique material, their importance as an indispensable source in the history of Ukrainian medicine in general. Based on our research and analysis, they have made a significant contribution to the dissemination and promotion of medical knowledge among the general population. Emphasis is placed on the need for careful library and bibliographic processing of these resources.

К е у w o r d s: history of the Ukrainian medical press, printed medical journals of 1920–1930, attribution of medical periodicals, funds of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine periodicals.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskiy ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: kosenko@nbuv.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 22.09.2021 р.

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.02.060>

УДК 070.328-022.218(477)»195/199»

Ольга Вакульчук,

<https://orcid.org/0000-0003-4171-3886>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: vakulchuk@nbuv.gov.ua

Багатотиражні газети України 1950–1990-х років: особливості функціонування, зміст

Мета роботи – розкрити особливості функціонування багатотиражних газет України у період 1950–1990-х років, розкрити зміст публікацій. **Методологічним базисом** роботи обрано принципи історизму, використано метод аналізу історичних джерел, а також історико-хронологічний і порівняльний. **Наукова новизна.** Багатотиражна преса розглянуто як окремий вид преси, самостійне явище в історії преси, джерело з вивчення історії підприємств, установ, закладів освіти на тлі суспільно-політичної ситуації, що склалася у період 1950–1990-х років. Розкрито процес розвитку багатотиражної преси впродовж 1950–1990-х років, охарактеризовано зміст публікацій. У **висновках** констатується, що зв'язок змістовного наповнення багатотиражок з ідеологією у період 1950–1990-х років є надзвичайно тісним. У радянський період газета використовувалася як інструмент ідеологічного впливу на читачів, засіб боротьби з негативними (за мірками певного часу) суспільними явищами. Соціалістична тематика і лексика, які переважали у публікаціях радянського періоду розвитку багатотиражної преси, наприкінці 1980-х змінилися на ринкову, а в роки незалежної України багатотиражна преса стала ретранслятором нової ідеології – побудови демократичної незалежної держави. Багатотиражні видання переформатувалися, оновилися і продовжили своє існування у вигляді сучасної корпоративної преси.

Ключові слова: багатотиражна преса, газети підприємств, установ, закладів освіти, пресознавство.

Актуальність роботи. Багатотиражна преса посідає належне місце у колі джерел: у ній зафіксована історія вітчизняних підприємств, установ, закладів освіти. У багатотиражних виданнях час «розбитий» по днях і годинах, на їхніх сторінках представлений «пантеон» тогочасних героїв, збереглися рідкісні фото та описи подій, що не увійшли до офіційних матеріалів і звітів підприємств та установ. На часі – комплексне дослідження багатотиражної преси як джерела з історії України, історії підприємств, закладів освіти та установ, а також джерела формування бібліографічного репертуару періодики, що є складником ретроспективної національної бібліографії.

Аналіз останніх публікацій. Пресознавчу літературу про досліджуваний період умовно можна поділити на дві групи: праці радянських часів і ті, що з'явилися у період незалежної України. За роки радянської влади створена значна історіографія партійно-радянської преси, де побіжно йдеться про багатотиражні

видання як один з її сегментів. Радянський період пов'язаний з ідеологічними обмеженнями, що спонукало дослідників історії преси спиратися винятково на директивні позиції історико-партійного підходу, а це призводило до ігнорування реалій розвитку умов та змісту газетної періодики.

У період незалежності України починається об'єктивне вивчення історії газетної періодики, історія преси розглядається критично. Виникає нова періодизація вітчизняної історії, дослідники переглядають змістовну частину історії преси, газетна періодика розглядається як самостійний об'єкт досліджень, а не лише як допоміжний матеріал. На сучасному етапі вже сформовано новий погляд на значення преси для історичного дослідження, визначений у багатотомному серійному виданні «Україна крізь віки» (зазначений період представлений у тт. 13, 14), фундаментальній «Енциклопедії історії України», виданих Інститутом історії України Національної академії наук України, у численних нових дослідженнях, присвячених перегляду попередніх концепцій. Серед вітчизняних учених, які запропонували наукові засади дослідження преси, – М. М. Романюк [13], Г. Я. Рудий [14], Л. В. Сніцарчук [15], Ю. С. Ганжуров [5] та ін. З нових позицій починає розглядатися й історія багатотиражної періодики України, яка визнається самостійним явищем в історії преси. Серед сучасних українських дослідників, у чиїх працях висвітлено деякі аспекти, пов'язані з багатотиражною пресою, або побіжно йдеться про багатотиражні газети, – Л. Дояр [6], Ю. Каганов [7], Ю. Степанчук [17], А. Холявка [18].

До кола ґрунтовних бібліографічних праць, які репрезентують різні види газетної періодики, належать наукові каталоги, укладені (до 2016 р.) фахівцями відділу газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) і відділу пресознавства НБУВ. Вони охоплюють різноманітний репертуар газетної періодики, зокрема і багатотиражні газети [3; 4].

Мета статті – розкрити особливості функціонування багатотиражних газет України у період 1950–1990-х років, розкрити зміст публікацій.

Виклад основного матеріалу. Багатотиражні газети – радянські періодичні видання, що виходили на промислових підприємствах, у колгоспах, радгоспах, закладів освіти різних рівнів, установах, місцях позбавлення волі, військових частинах тощо. До цієї групи видань об'єктивно належать і такі їх види, як листівки, звернення, тематичні додатки, різноманітні «сторінки», спецвипуски, «блискавки», бюлетені. Процеси становлення і розвитку багатотиражних газет збігаються в часі з радянським періодом історії України, вони абсолютно інтегровані у загальний контекст радянської преси.

Соціальні завдання багатотиражної газети полягали у формуванні масової соціалістичної свідомості працівників, здійсненні публічного партійного та громадського контролю над усіма сферами життя колективу, оприлюдненні відомостей про хід виробництва або навчального процесу, пропаганді цінностей, які на той час вважалися актуальними, мобілізації членів колективу на виконання планових завдань тощо. На відміну від центральних газет багатотиражні відображали не лише «лінію партії», а й факти внутрішньої діяльності колективів, зверта-

лася увага на формування психологічного клімату, відпрацьовувалися засоби згуртування колективів на ґрунті праці; багатотиражна преса підтримувала творче самоствердження авторів у статтях шляхом підтримки руху робітників, організації спільної діяльності, що стимулювало як окремих робітників, так і групи всередині колективів і надавало значимості їхній трудовій діяльності.

Період становлення і активного розвитку багатотиражних газет припадає на 1920-ті роки, коли приходить поступове усвідомлення їхньої пропагандистської ролі у підготовці і висвітленні індустріалізації, колективізації і фактично необмежених можливостей охоплення всіх верств населення. У 1930-х роках, зі зміцненням тоталітарної держави з її репресивною системою управління, встановленням авторитарної влади, жорстким ідеологічним контролем усіх сфер суспільного життя, багатотиражна преса остаточно утверджується як дієве знаряддя радянської пропаганди і агітації. У передвоєнний і воєнний періоди у пресі, зокрема й у багатотиражних газетах, домінує проблематика підготовки до війни та протистояння двох тоталітарних держав у період 1941–1945 рр.

Повоєнні роки і наступні 1950-ті характеризуються виходом усіх типів газетних видань: республіканських, обласних, міських, районних та багатотиражних, що видавалися партійними і радянськими органами, військовими, профспілковими, культурно-освітніми установами. Багатотиражна преса, зважаючи на її пропагандистський потенціал, завжди підтримувалася компартією, про що свідчать численні партійні документи. Одним із таких документів є Постанова ЦК КПРС «Про порядок дозволу на видання багатотиражних газет та про зміни назв місцевих газет», яка вийшла у червні 1956 р. Згідно з Постановою центральним комітетам союзних республік надавалося право самостійно, без рішень ЦК КПРС, а лише за узгодженням із відповідними міністерствами і відомствами, котрі фінансують газети і забезпечують їх папером, вирішувати питання про видання багатотиражок на підприємствах, будівництвах, закладах вищої освіти тощо. Постановою регламентувалися обсяги газети (дві шпальти «Правди»), періодичність (один номер на тиждень), наклад (із розрахунку один примірник на 3–4 особи); зазначалося також, що видавати багатотиражні газети дозволяється лише установам, де кількість працюючих не менше двох тисяч, у закладах вищої освіти – така ж кількість викладачів і студентів [10, с. 298]. Пізніше, з 1966 р., випуск багатотиражних газет дозволявся установам з чисельністю працівників 2,5–3 тис.

У 1950-х роках, коли відбулися чергові зміни в адміністративно-територіальному устрої України (ліквідовано та перейменовано деякі області, змінено склад областей шляхом розширення, злиття), газети, зокрема й багатотиражні, почали закриватися, об'єднуватися, змінювати назви. Так, після викриття культу особи Сталіна з назв підприємств, колгоспів, газет поступово зникало його ім'я, а разом й імена соратників – Кагановича, Маленкова, Молотова та багатьох інших політичних діячів; поволі йшли у забуття й імена героїв-передовиків сталінської епохи, вони також зникали з назв газет. Процес перейменування газет був запущений після прийняття вже згадуваної постанови ЦК КПРС від 18 червня 1956 р.

Так, газета «Стахановець металургії» – орган заводського партійного комітету, заводського комітету профспілок та управління заводу імені Куйбишева з 1957 р. виходила під назвою «Краматорський металург», газета «За стахановские темпы» у 1957 р. змінила назву на «Социалистический труд», «Сталінець» – орган парткому, дирекції та завкому профспілки Харківського електромеханічного заводу з 1957 р. отримав назву «Промінь». Поступово змінили назву численні «Сталінські перемоги», «Сталінські правди», «Сталінські трибуни», «Сталінські заклики», «Сталінські квіти», «Сталінські прапори», «Сталінські промені», «Сталінські шляхи» тощо. Додамо, що на початку 1930-х років газет, пов'язаних з іменем Сталіна, налічувалося близько 60, у 1935–1940 рр. – 216, у період війни – 129, у 1946–1950 рр. – 168, у 1951–1955 рр. – 199, а 1956–1960 рр. їх залишилося менше 20. Утім, незважаючи на проголошену десталінізацію і зникнення імен недавніх вождів з усіх назв, ідеологічний складник зберігся і, в цілому, ідея десталінізації мала лише характер гасла і торкалася зовнішніх ознак приналежності до епохи «вождя народів».

Станом на кінець 1950-х років найбільша кількість фабрично-заводських і шахтних газет видавалася у Сталінському (163), Луганському (78), Дніпропетровському (53), Харківському (40) Київському (36) адміністративних економічних районах України; найменше – у Львівському (17), Одеському (15), Станіславському (6). Якщо проаналізувати кількісні показники виходу галузевих багатотиражних газет, то можна побачити таку картину: у 1959 р. найбільше видавалося шахтних газет – 140, 60 газет машинобудівних заводів, 58 газет будівельних організацій, 24 газети виходили на металургійних заводах, 21 – на підприємствах легкої промисловості, 16 – на паровозобудівних і вагоноремонтних заводах, 15 – на залізних і марганцевих копальнях, 11 транспортних, 29 газет закладів вищої освіти (за даними Головного управління видавництва і поліграфічної промисловості) [16, с. 144–145].

У період з 1950 по 1960 рр. у разі зростає кількість фабрично-заводських, будівельних, шахтних і колгоспних багатотиражок. На початок 1960 р. в СРСР налічувалося 10 тис. 603 газети, разовий наклад – понад 62 млн; кількість багатотиражних газет (без колгоспних) у 1960 р. сягала 2 тис. 413 [1, с. 76–77]. В Україні у 1950 р. виходило 305 багатотиражних газет, у 1960 – 482. За даними, котрі наводить «Список періодичних видань Української РСР» (1959), у 1940 р. в Україні виходило 703, 1956 р. – 216, 1957 – 370, 1959 р. – 486 фабрично-заводських, шахтних, будівельних, транспортних, «вузівських» та ін. газет [16, с. 137]. Вирахувати кількість багатотиражних газет з абсолютною точністю не видається можливим через значну кількість цих видань, а також через складність їх ідентифікації: численні додатки, бюлетені, «листки», «сторінки», «газети у газеті» важко відрізнити від основного видання. Цим спричинене незбігання цифр у статистичних довідниках.

Щодо колгоспних газет, то їх масовий друк розпочався у 1956 р., коли колгоспи стали усталеною керованою виробничою системою; з цього ж року їх починає фіксувати Книжкова палата УРСР, але зазначається лише загальна

кількість цих газет, будь-яка інша інформація у довідниках відсутня. В УРСР лише за останні два місяці 1956 р. і в 1957 р. виникло 600 газет цього типу [11, с. 27]. У 1959 р. виходило 1 тис. 787 колгоспних, 79 радгоспних і 65 газет РТС (разом 2004); найбільше – у Вінницькій (329), Київській (155), Черкаській (121) областях, дещо менше – у Житомирській (94), Дніпропетровській (81), Сумській (77), Харківській (72); найменша кількість колгоспних, радгоспних і газет РТС зареєстрована у Чернівецькій (37), Дрогобицькій (28), Станіславській (9) областях [16, с. 146]. Через рік цифри майже не змінилися. Станом на 1960 р. в Україні налічувалося 2074 колгоспні газети [12, с. 181]. Найбільша їх кількість знов зареєстрована у Вінницькій (понад 300) Київській (155) і Черкаській (121) областях [1, с. 77]. Варто зазначити, що по всьому СРСР у 1960 р. виходило 3018 колгоспних газет, тобто майже дві третини від їх загальносоюзної кількості видавалося в Україні [4, с. 5]. Колгоспні газети були чи не найдоступнішими з усіх засобів масової інформації, вони довгий час розповсюджувалися безкоштовно, майже всі україномовні, що відображало специфіку читацької аудиторії.

У 1960-ті роки газети становили найчисленнішу групу періодичних видань УРСР. Загальна кількість газет у 1960 р. становила 1 тис. 206 назв (1 млн 600 тис. 716 номерів), з них республіканських – 17 назв (616 тис. 327 номерів), обласних – 70 назв (603 тис. 327 номерів), міських і районних – 637 назв (339 тис. 855 номерів), багатотиражок – 482 назви (41 207 номерів, з них 23 634 колгоспних). У 1960-ті роки спостерігався певний паритет у співвідношенні україномовної та російськомовної преси, у деякі роки частина україномовних газет значно переважала російськомовні. Важливо, що з 1960 х років агітаційні і пропагандистські матеріали у багатотиражках потроху поступаються місцем публікаціям, цікавим аудиторії. Саме ці публікації допомагали підтримувати інтерес до газет. Йдеться про «Куточки здоров'я», «Поради садоводам і городникам», «Пошту «Перця»», «Народні усмішки», кулінарні рецепти, моду і, звичайно, творчість працівників підприємства. Цей процес, безумовно, пов'язаний із часом хрущовської «відлиги». Втім, до деідеологізації багатотиражної преси ще – дуже далеко; навіть у часи «перебудови» більшу частину газетних шпальт займали гасла, відозви, рапорти тощо.

У наступне десятиліття ситуація змінилася, відсоток україномовної преси значно зменшився. Після хвилі політичних процесів 1973 р., посилювався контроль преси. Цьому сприяло прийняття ЦК КПРС низки постанов, зокрема «Щодо заходів з покращення підготовки і перепідготовки журналістських кадрів» (1975), «Про подальше покращення ідеологічної, політико-виховної роботи» (1979) [8] тощо. В УРСР ці постанови калькувалися ЦК КПУ. Завдання нагляду за пресою виконували декілька органів: відділ пропаганди та агітації при ЦК КПУ, Комітет по пресі при Раді міністрів, Головліт та ін. органи і установи, які нерідко дублювали одна одну.

На кінець 1980-х років радянська преса була розгалуженою системою видань різних типів; у цей час вже затвердилася потужна схема комунікації між редак-

ціями газет і читачами. Багатотиражні газети становили доволі високий відсоток у масиві періодичних видань. Щодо тематики публікацій, то «цікаве» на сторінках багатотиражок все ще залишається на другому плані. У цьому можна пере-свідчитись, дослідивши контент декількох багатотиражних газет, які виходили в Україні (зазначимо при цьому, що газети підприємств в усіх республіках СРСР висвітлювали здебільшого одне коло проблем і тем). Серед них виокремлюється декілька блоків: 1. Ідеологічний: керівна роль партії у житті радянського суспільства і окремої людини; 2. Економічний: виконання і перевиконання планів і соціалістичних зобов'язань; 3. Матеріали, пов'язані з діяльністю підприємства: передовий досвід, ефективність виробництва і боротьба за якість, передовики виробництва, раціоналізаторство і впровадження нових технологій; 4. Матеріали загального характеру: дозвілля, військова і спортивна підготовка, соціальні і побутові проблеми, культура, інше («слідами виступів», листи тощо). Більшу частину публікацій становлять ті, де висвітлена керівна роль Компартії і розгортання соцзмагання (понад 44%), третина присвячена модернізації підприємства (майже 31%), загальні матеріали займають близько 19%, і, найменше (6%) – організація дозвілля, спорт, культура тощо. Отже, напрошується висновок, що багатотиражна преса (у цьому випадку її сегмент – фабрично-заводська) наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років все ще вдавалася до маніпулятивної риторики у формуванні суспільної свідомості, тим самим продовжуючи вирішувати інформаційно-пропагандистські завдання.

Радянська преса у 1950–1980-х роках, зокрема і багатотиражна – найпоширеніший вид ЗМІ, адже основний масив інформації містила в собі саме друкована періодика, вона ж займала лідерські позиції у сфері ідеологічного впливу на суспільство, формування свідомості та моральних якостей особистості, була засобом друкованої пропаганди. Рік у рік зростали кількісні показники виходу газет. Газети друкували матеріали про успіхи СРСР у різних галузях народного господарства, виконання і перевиконання п'ятирічних планів, передовиків виробництва, важке життя робітників на Заході тощо. Загалом, радянська преса у цей період, крім основних, «іманентних» своїх функцій – агітаційної, пропагандистської, організаторської – виконувала й інші: інформативну, виховну, освітню, розважальну, регулятивну і, за твердженням деяких дослідників, гедоністичну (емоційного задоволення), а також функцію формування суспільної думки [9, с. 10–11].

На початку 1990-х років починає формуватися нова система ЗМІ і переосмислюватися їхня роль у житті суспільства. З'являються нові періодичні видання. З проголошенням державної незалежності України у 1991 р. розпочався якісно новий етап розвитку вітчизняної преси. З'являється нова українська преса і водночас поширюються закордонні українські газети і журнали. Дедалі більше у ЗМІ з'являється гострих публікацій, у геометричній прогресії зростає кількість газет, зокрема з розряду «жовтої» преси. Новостворені періодичні видання різко відрізняються від радянських газет і журналів, кожне з них є впізнаваним і унікальним. У цей період багато газет виходили малими тиражами і були незареє-

строваними, деякі існували кілька тижнів або і днів; видавали їх різноманітні партії, громадські організації, окремі підприємці.

З підрахунком кількості газет, які виходили у цей період, є чималі проблеми, адже газетний ринок 1990-х характеризується деякою хаотичністю, напряму пов'язаною з економічною нестабільністю. Більшість багатотиражних газет закрилася через недостатнє фінансування, деякі пізніше відродилися, але вже як корпоративні видання. Серед багатотиражних газет, що виходили у 1990-ті роки: «Автобусобудівник» (орган львівського виробничого об'єднання з виробництва автобусів, виходила з 1954 р.), «Аудиторія» (освітньо-студентський тижневик НУ «Львівська політехніка», виходила з 1946 р.), «Біржа» (газета середніх і малих підприємств України), «Залізниця» (газета працівників залізничного транспорту України), «Запорізький університет» (виходила з 1973 р.), «Каменярь» (газета Львівського університету імені І. Франка), «Нафтовик Борислава» (виходила з 1940 р.), «Орліні крила» (газета Стрийської станиці Української скаутської організації «Пласт»), «Прикордонник України» (газета прикордонних військ України, виходила з 1943 р.), «Южная магистраль» (газета Південної залізниці, виходила з 1933 р.) та багато ін. [2]. Як і в попередні роки, випускалися бюлетені, додатки до газет, сторінки тощо. Можна стверджувати, що газети в останнє десятиріччя 1990-х років і на початку 2000-х все ще посідали чільне місце в інформаційному просторі України.

Висновки. У багатотиражних газетах у повному обсязі зафіксована історія вітчизняних підприємств, установ, закладів освіти, внутрішнє життя колективів, біографії тогочасних героїв, збереглися описи подій та рідкісні фото, що не увійшли до офіційних матеріалів і звітів підприємств та установ. У цьому полягає значення багатотиражної преси як «низової», повсякденного джерела з історії системних засобів мобілізації робітників, селян, військових, освітян для роботи в промисловості та сільському господарстві, освіті та культурі. Багатотиражна преса відіграла значну роль в системі радянського друку, будучи, з одного боку, ефективним засобом офіційної пропаганди і агітації завдяки охопленню найширших верств населення, а з іншого боку, сприяла розвитку промисловості, надавала можливість мільйонам працівників проявити свої творчі здібності, заохочуючи їх до співпраці у газеті, пропагувала технічні знання, створювала своєрідний «пантеон» героїв, вміщуючи на своїх сторінках їхні фото. Для більшості населення заводська, колгоспна, «вишівська» газета була своєю, близькою і тому цікавою. Багатотиражні газети завелику увагу приділяли успіхам, часто уявним, героїзації окремих осіб, створюючи і пропагуючи стереотипи поведінки радянської людини на рівні насадженого категоричного імперативу. І все ж, значення багатотиражних газет як історичного джерела є непересячним, адже в них зафіксована історія конкретного підприємства, установи, закладу освіти. Аналізуючи зміст публікацій цих газет, варто наголосити, що вони є джерелом сукупної різноманітної інформації, що охоплює всі сфери життя українського суспільства того часу.

Список бібліографічних посилань

1. Богданов Н. Б., Вяземский Б. А. Справочник журналиста. Ленинград, 1961. 670 с.
2. Газети у фондах наукових бібліотек м. Львова (1990–2000 рр.) / укладач Ю. О. Романишин (керівник проекту) та ін. ; НАН України, ЛННБ ім. В. Стефаника. Львів, 2004. 191 с.
3. Газети України 1951–1955 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ, 2013. 500 с.
4. Газети України 1956–1960 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : науковий каталог. Київ, 2017. 988 с.
5. Ганжуров Ю. С. Чорно-біла відлига у дзеркалі преси (газетні публікації як джерело вивчення політичної системи України 1956–1964 рр.). Київ : Оріяни, 1999. 149 с.
6. Дояр Л. В. Книги і періодика в історичному контексті: 1929–1941 роки : монографія / за заг. ред. М. І. Сенченка ; Книжкова палата України. Київ, 2021. 226 с. : іл.
7. Каганов Ю. О. Радянська преса і конструювання масової суспільної свідомості в Україні (1950-ті – 1985 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. XXXVIII. С. 213–225.
8. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1988) : в 16 т. Т 13: 1976–1980. Москва, 1987. 509 с.
9. Магай И. Ф. Функции советской печати : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1973. 26 с.
10. О партийной и советской печати, радиовещании и телевидении. Москва: Мысль, 1972. 635 с.
11. Печать в СССР за сорок лет 1917–1947. Стат. материалы. Москва, 1957. 144 с.
12. Преса Української РСР 1918–1975. Науково-статистичний довідник. Харків, 1976. 222 с.
13. Романюк М. М. Українське пресознавство на порозі ХХІ століття. Львів, 2000. 110 с.
14. Рудий Г. Я. Періодика України 1917–1940 рр. як історичне джерело. *Бібліотечний вісник*. 2008. № 1. С. 29–35.
15. Сніцарчук Л. В. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс : монографія. Львів : ЛННБ ім. Стефаника, 2009. 416 с.
16. Список періодичних видань Української РСР. За даними на 1 травня 1959 р. Київ, 1959. 158 с.
17. Степанчук Ю. С. Формування громадської думки в радянській Україні за допомогою органів низової преси в 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2013. Вип. 21. С. 34–37.
18. Холявка А. Про що і для кого писали робкори. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/2882-anastasiya-kholyavka-provladna-amatorska-presu-u-kolektsiyakh-miskogo-mediaarkhivu>.

References

1. Bogdanov, N., & Viazemskiy, B. (1961). *Spravochnik zhurnalista* [Reference book of a journalist]. Leningrad, Russia. [In Russian].
2. Romanyshyn, Yu. O. (Ed. et. al.) (2004). *Hazety u fondakh naukovykh bibliotek m. Lvova (1990–2000 rr.)* [Newspapers in the collections of Lviv scientific libraries (1990–2000)]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].
3. (2013). *Hazety Ukrainy 1951–1955 rr. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: kataloh* [Newspapers of Ukraine of 1951–1955 in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine: catalogue]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
4. (2017) *Hazety Ukrainy 1956–1960 rr. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: naukovyi kataloh* [Newspapers of Ukraine of 1956–1960 in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine: scientific catalogue]. (2014). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Hanzhurov, Yu. S. (1999). *Chorno-bila vidlyha u dzerkali presy (hazetni publikatsii yak dzhерelo vuvchennia politychnoi systemy Ukrainy 1956–1964 rr.)* [White-black thaw in the mirror of the press (newspaper publications as a source for study of the political system of Ukraine)]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

6. Doiar, L. V. (2021). *Knyhy i periodyka Ukrainy v istorychnomu konteksti: 1929–1941 roky: monohrafiia* [Books and periodicals of Ukraine in the historical context: 1929–1941: monograph]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
7. Kahanov, Yu. (2014). *Radianska presa i konstruiuvannia masovoi suspilnoi svidomosti v Ukraini (1950-ti – 1985 rr.)* [Soviet press and the construction of mass public consciousness in Ukraine (1950s – 1985)]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, XXXVIII, 213–225. [In Ukrainian].
8. (1984). *Kommunisticheskaia partiia Sovetskogo Soiuza v rezoliutciakh siezdov, konferentsii i plenumov TcK (1898–1988)*. T. 13: 1976–1980 [The Communist Party of the Soviet Union in the resolutions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee (1898–1988)]. Vol. 13: 1976–1980. Moscow, Russia. [In Russian].
9. Magai, I. F. (1973). *Funktsii sovetskoï pechati*. [Functions of the Soviet press]. Candidate's thesis. Moscow. [In Russian].
10. (1972). *O partiinoï i sovetskoï pechati, radioveshchaniï i televidenii* [About party and Soviet press, radio broadcasting and television]. Moscow, Russia. [In Russian].
11. (1957). *Pechat v SSSR za sorok let. 1917–1957. Statisticheskiie materialy* [Printing in the USSR for forty years. 1917–1957. Statistical materials]. Moscow, Russia. [In Russian].
12. (1976). *Presa Ukrainiskoi RSR 1918–1975. Statystychnyi dovidnyk* [Press of the Ukrainian SSR 1918–1975. Statistical reference book]. Kharkiv, Ukraine. [In Ukrainian].
13. Romaniuk, M. M. (2000). *Ukrainske presoznavstvo na porozii XXI stolittia* [Ukrainian press study on the eve of the 21st century]. Lviv. [In Ukrainian].
14. Rudyi, H. Ya. (2008). *Periodyka Ukrainy 1917–1940 rr. yak istorychne dzherelo* [Periodicals of Ukraine of 1917–1940 as a historical source]. *Biblioteknyi Visnyk*, 1, 29–35. [In Ukrainian].
15. Snitsarchuk, L. V. (2009). *Ukrainska presa Halychyny (1919–1939 rr.) i zhurnalistykoznavchyi dyskurs: monohrafiia* [Ukrainian press of Galicia (1919–1939) and journalistic discourse: monograph]. Lviv, Ukraine: LNNB im. Stefanyka. [In Ukrainian].
16. (1959). *Spysok periodychnykh vydan Ukrainiskoi RSR. Za danymy na 1 travnia 1959 r.* [The list of periodicals of the Ukrainian SSR. According to the data on May 1, 1959]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
17. Stepanchuk, Yu. S. (2013). *Formuvannia hromadskoi dumky v radianskii Ukraini za dopomohoiu orhaniv nyzovoi presy v 20-kh – pochatku 30-kh rr. XX st.* [Forming of public opinion in Soviet Ukraine with the help of grassroots press in the 1920s – the beginning of the 1839s]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seria: Istoria*, 21, 34–37. [In Ukrainian].
18. Kholiavka, A. *Pro shcho i dlia koho pysaly robkory* [What worker correspondents were writing about and for whom]. Retrieved from <http://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhkipitannya/2882-anastasiya-kholyavka-provladna-amatorska-presa-u-kolektsiyakh-miskogo-mediaarkhivu>. [In Ukrainian].

Olha Vakulchuk,

<http://orcid.org/0000-0003-4171-3886>,

Candidate in Historical Sciences,

Head of the Press Studies Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

**MASS-CIRCULATION PRESS OF UKRAINE IN 1950S – AT THE BEGINNING OF THE 1990S:
PECULIARITIES OF FUNCTIONING AND CONTENT**

The purpose of this research is to cover peculiarities of functioning of mass-circulation newspapers of Ukraine of 1950s–1990s and review the content of the publications. **Methodologic basis** of the study comprises of the principle of historicism, analysis of historical sources, as well as historical and chronological, and comparative approaches. **Scientific novelty.** Mass-circulation press is considered as a distinct type of press, a particular phenomenon in the history of press and a source to study the history of companies, organizations, educational institutions against the background of social and political situation shaped in the period of 1950s – at the beginning of the 1990s. The process of the development of the multi-circulation press during the 1950s–1990s is revealed, the content of the publications is characterized. **The conclusions** state that the relation between content of mass-circulation newspapers

and ideology in the period of 1950s–1990s is extremely strong. In the Soviet period a newspaper was used as an instrument of ideological influence on readers, means to fight with negative (according to criteria of the certain time) social phenomena. Socialistic themes and vocabulary prevailing in publications of the Soviet period of development of mass-circulation press changed for market ones at the end 1980s, and in the years of Ukraine's independence they have become a repeater of a new ideology, namely, construction of an independent democratic state. Mass-circulation publications have been reformatted, renewed and continued to exist as contemporary corporate press.

Keywords: mass-circulation press, newspapers of companies, organizations, educational institutions, press study.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: vakulchuk@nbuv.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 25.06.2022 р.

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.02.070>

УДК 027.7:025.4:025.32](430)

Світлана Галицька,

<https://orcid.org/0000-0001-7902-8580>,

наукова співробітниця,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua

Бібліотечні класифікації в інформаційно-пошукових системах: досвід бібліотек університетів Німеччини

Мета роботи – на прикладі бібліотек університетів Німеччини розкрити досвід застосування класифікаційних систем в інформаційно-пошукових системах і довести важливість фіксації класифікаційних індексів у бібліографічних записах документів. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні загальнонаукових та спеціальних методів дослідження (узагальнення, системності, класифікації, описовому). **Наукова новизна.** У статті розглянуто застосування бібліотеками університетів Німеччини класифікаційних систем під час наукового опрацювання документів для створення додаткових точок доступу до інформації. З'ясовано, що необхідним чинником ефективного використання інформаційно-пошукових систем бібліотек є забезпечення користувачів матеріалами, які регламентують, пояснюють, наводять приклади використання певної класифікації. З'ясовано, що перегляд бібліотечної ієрархії та використання класифікаційних індексів як пошукових елементів значно полегшують навігацію і пошук у каталозі бібліотеки. У **висновках** констатується, що завдяки зазначенню класифікаційних індексів у бібліографічних записах документів забезпечується зв'язок класифікації з електронним каталогом наукової бібліотеки, створюються додаткові точки доступу до інформаційних джерел. Класифікація дає змогу уникати інформаційного шуму під час пошуку документів певної тематики і гарантує отримання релевантної відповіді на запит користувача, що зумовлює значне підвищення якості і ефективності функціонування інформаційно-пошукової системи бібліотеки. Зазначено, що досвід організації фондів і надання засобів пошуку за класифікаційною ознакою у каталогах бібліотек університетів Німеччини є корисним для моделювання інформаційного забезпечення освіти та наукових досліджень бібліотеками України.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотечна класифікація, бібліотеки університетів Німеччини, бібліографічний запис документа, класифікаційний індекс, тематичний пошук.

Актуальність. Необхідність ефективного інформаційного забезпечення освітнього і дослідницького процесів в умовах постійного збільшення обсягу інформаційних джерел вимагають від академічних бібліотек застосування найдосконаліших засобів організації масивів документованих знань і тематичного пошуку у каталогах. Зокрема, це стосується надання бібліотеками можливості перегляду бібліотечної ієрархії для здійснення ефективної навігації і пошуку, а також уточнення пошукового запиту і відповідного спрямування дослідження завдяки застосуванню класифікаційних індексів документів як пошукових елементів. Безумовно, аналіз і узагальнення досвіду використання біблі-

отеками університетів класифікаційних систем для організації фондів і під час інтелектуального пошуку сприяють удосконаленню методики структурування інформаційних ресурсів і технології тематичного пошуку у каталогах наукових бібліотек, а тому є актуальною темою бібліотекознавчих досліджень.

Метою статті є на прикладі бібліотек університетів Німеччини розкрити досвід застосування класифікаційних систем в інформаційно-пошукових системах і довести важливість фіксації класифікаційних індексів у бібліографічних записах документів.

Завдання статті полягали у вивченні інформаційного забезпечення освітнього і дослідницького процесів бібліотеками університетів Німеччини, зокрема, застосування класифікаційних систем бібліотек під час наукового опрацювання документів, доведення важливості фіксації класифікаційних індексів у бібліографічних записах для підвищення ефективності тематичного пошуку інформаційних джерел за класифікаційною ознакою.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми інформаційного забезпечення освітнього і дослідницького процесів в університетах Німеччини, в тому числі використання бібліотечних класифікацій під час наукового опрацювання документів і тематичного пошуку в електронному каталозі, є важливими темами бібліотекознавчих досліджень і перебувають у полі зору насамперед німецьких науковців. У дисертаційному дослідженні Сабіни Штуммейер [9] порушуються проблеми використання відкритих освітніх ресурсів в університетах Німеччини і розглядаються відповідні завдання академічних бібліотек щодо організації інформаційних масивів і надання інформаційних послуг. Результати дослідження ефективності використання RVK (Regensburger Verbundklassifikation) як мережевої класифікації фондів бібліотек, зокрема спеціальних і спеціалізованих, і значення регенсбурзької класифікації для міжбібліотечної співпраці викладено у дисертації А. Карстен [7]. Результати дослідження щодо використання у бібліотеках німецькомовних країн універсальних класифікацій, представлення вичерпних даних для тематичного пошуку в онлайн-каталозі, переваг застосування міжнародних класифікацій порівняно із локальними, значення класифікації як інструменту спільної індексації документів, ефективності впровадження RVK у бібліотечну технологію викладають у своїй праці Інес Хойслер і Наока Верр [5]. Проблеми удосконалення наукового опрацювання документів, застосування RVK для розширення пошукових можливостей електронного каталогу, запровадження з 2016 р. зв'язків індексів RVK з Gemeinsamen Normdatei (GND), німецькою системою класифікації та систематизації, досліджує у своїх працях Юлія Хасубік [6].

Головними завданнями розглянутих публікацій є дослідження тенденцій і різних аспектів розвитку бібліотечної справи у Німеччині, зокрема, аналіз і узагальнення інформації щодо принципів організації, структурування і упорядкування бібліотечних фондів, пошукових можливостей електронних каталогів університетських бібліотек, а також визначення доцільності застосування класифікацій під час наукового опрацювання документів для забезпечення релевантності відповідей на користувачські запити.

Виклад основного матеріалу. Бібліотеки університетів Німеччини забезпечують студентів і викладачів літературою, необхідною для професійної освіти, викладання і наукових досліджень. Фонди університетських бібліотек відрізняються обсягом джерел інформації та тематичним наповненням, хоча, як правило, є універсальними і комплектуються з урахуванням і тих дисциплін, які у певному навчальному закладі не викладають [1, с. 36]. Відмінність кожної бібліотеки від інших пояснюється особливостями історії створення і функціонування установи, але усі університетські бібліотеки поєднують прагнення повною мірою задовольняти потреби користувачів у необхідній інформації, підвищувати їх інформаційну грамотність, навчати ефективно застосовувати пошукові можливості каталогів.

Розглянемо Баварську бібліотечну мережу (BVB), регіональну асоціацію, яка охоплює понад 150 бібліотек у Баварії: Баварську державну бібліотеку, бібліотеки університетів і технічних коледжів тощо (<https://www.bib-bvb.de>). Співпраця і координування діяльності бібліотек мережі спрямовані на забезпечення ефективного і якісного бібліотечного обслуговування користувачів.

Загальнодоступний вебпортал BVB та KOBV (Кооперативної бібліотечної мережі Берлін-Бранденбург) «Gateway Bayern» (<https://opacplus.bib-bvb.de/>) забезпечує максимально зручний для користувача пошук у каталозі Gateway Bayern (*Bayerischer Verbundkatalog*) – загальному каталозі бібліотек Баварської бібліотечної мережі, який охоплює фонди усіх академічних бібліотек Баварії. Одним з пошукових елементів у розширеному пошуку є індекс RVK (*Notation*) – індекс класифікації Регенсбурзької асоціації (*Regensburger Verbundklassifikation*). Наприклад, за індексом KL 4000 (Загальний розділ підкласу «Українська література») знаходимо перелік бібліографічних записів відповідних видань. Серед них – видання професора Джуліани Бестерс-Ділгер «Sprache und Literatur der Ukraine zwischen Ost und West» («Мова та література України між сходом і заходом»). Бібліографічний запис містить активні елементи, за якими можна продовжити пошук: автор, ключові слова (історія, література, український), додатковий опис вмісту (українська література – історія і критика, українська філологія тощо) та індекси RVK (*Systematik RVK*): KL 4000, KL 1002, KL 4235. З'ясувати тематику цих індексів та їх розташування у класифікаційній ієрархії можна за допомогою онлайн-версії RVK [8]:

KL 4000 Allgemeines (Загальний розділ) підкласу KL 4000 – KL 9990 Ukrainische Literatur (Українська література);

KL 1002 Aufsatzsammlungen (Збірники творів) підкласу KL 1000 – KL 1004 Ukrainische Sprache (Українська мова);

KL 4235 Aufsatzsammlungen (Збірники творів) підкласу KL 4220 – KL 4850 Literaturgeschichte (Історія літератури).

Усі зазначені індекси належать до підкласу KL Ukrainische Sprache und Literatur (Українська мова і література) класу K Slawistik (Славістика).

Також бібліографічний запис містить відомості щодо доступності видання у бібліотеках BVB і KOBV (із можливістю перейти до запису видання у каталозі певної бібліотеки):

- BVB:** *Universitätsbibliothek Würzburg*
Universitätsbibliothek Bamberg
Universitätsbibliothek Passau
Bayerische Staatsbibliothek München
Universitätsbibliothek Regensburg
- KOBV:** *Universitätsbibliothek der Humboldt-Universität zu Berlin*
Bibliothek der Europa-Universität Viadrina, Frankfurt/Oder
Universitätsbibliothek der Freien Universität Berlin

Отже, бібліографічний запис видання містить вичерпну інформацію для продовження тематичного пошуку і керування його напрямом, у тому числі за класифікаційною ознакою.

На сайті Баварської бібліотечної мережі надано доступ до переліку бібліотек, які використовують ВЗКат – спільний каталог бібліотечних асоціацій BVB та KOBV, розроблений на основі каталогу BVB і моделі представлення даних у ньому (рис. 1). Спільна каталогізаційна платформа ВЗКат, яка поєднує університетські бібліотеки трьох федеральних земель – Баварії, Берліна та Бранденбурга, Баварську державну бібліотеку та численні спеціальні бібліотеки, є основою стратегічного альянсу BVB і KOBV. Спільне робоче середовище дає змогу одноразово укласти бібліографічний опис документа і використовувати його у каталогах бібліотек-партнерів. За допомогою ВЗКат величезна кількість бібліографічних записів документів із фондів академічних бібліотек стали загальнодоступними в Інтернеті.

Übersicht über die am B3Kat beteiligten Bibliotheken

Typ-Glossar: BSB = Bayerische Staatsbibliothek; UB = Universitätsbibliothek; HSB = Hochschulbibliothek; SB = regionale Staatliche Bibliothek; IB = institutionelle Bibliothek

Typ	ISIL	Sigel	Kürzel	Bibliotheksname	Ort	Recherche
BSB	DE-12	12	BSB01	Bayerische Staatsbibliothek München	München	Katalog
UB	DE-384	384	UBA01	Universitätsbibliothek Augsburg	Augsburg	Katalog
UB	DE-473	473	UBG01	Universitätsbibliothek Bamberg	Bamberg	Katalog
UB	DE-703	703	UBT01	Universitätsbibliothek Bayreuth	Bayreuth	Katalog
UB	DE-824	824	UEI01	Universitätsbibliothek Eichstätt - Zentralbibliothek und Teilbibliotheken in Eichstätt	Eichstätt	Katalog
UB	DE-945	945	UEI03	Universitätsbibliothek Eichstätt - Wirtschaftswissenschaftliche Zweigbibliothek Ingolstadt	Ingolstadt	Katalog
UB	DE-29	29	UER01	Universitätsbibliothek Erlangen-Nürnberg - Hauptbibliothek	Erlangen	Katalog
UB	DE-29T	29.T	UER02	Universitätsbibliothek Erlangen-Nürnberg - Technisch-naturwissenschaftliche Zweigbibliothek Erlangen	Erlangen	Katalog

Рис. 1. Перелік бібліотек, які застосовують ВЗКат

За допомогою цього переліку можна перейти до каталогів майже усіх зазначених бібліотек, у тому числі каталогів університетських бібліотек Баварії, які забезпечують інформаційну підтримку наукових досліджень, навчання і викладання, надають доступ до друкованих і електронних джерел інформації. Крім того, бібліотеки університетів Баварії обслуговують не тільки студентів та викладачів, вони відкриті для всіх громадян віком від 16 років.

Звернемося, наприклад, до Бібліотеки Регенсбурзького університету (*Universitätsbibliothek Regensburg*) (<https://www.uni-regensburg.de/bibliothek>). Це – публічна наукова бібліотека, частина Регенсбурзького університету (UR, Баварія), сучасний центр поширення інформації для науки, досліджень і викладання. Заснована 1964 р., вона поєднує центральну бібліотеку і бібліотеки факультетів: історії, біології та біомедицини, філології, математики та фізики тощо.

Саме у бібліотеці Регенсбурзького університету як класифікаційну схему організації власних фондів створено класифікацію Регенсбурзької асоціації – RVK, яка надалі стала стандартом системи класифікації для всієї Німеччини. Варто зазначити, що Регенсбурзька асоціація, перша мережа бібліотек у німецькомовній Європі, заснована 1970 р. бібліотеками Регенсбурзького і Аугсбурзького університетів.

Зараз RVK також застосовують в академічних бібліотеках і установах Австрії, Італії, Ліхтенштейна і Швейцарії. Класифікацію, яка є чинником взаємодії між бібліотеками, постійно актуалізують згідно з сучасним станом наукових знань. 1994 р. почала працювати онлайн-версія RVK – RVK-Online [8]. На її основі створено вебпортал, який містить повну інформацію щодо класифікації, він постійно удосконалюється і оновлюється. Широкі можливості онлайн-версії RVK полегшують наукове опрацювання документів і здатні забезпечити точність результатів інтелектуального пошуку. Безпосередньо в RVK-Online можна обрати необхідний індекс з класів RVK і здійснити пошук за ним.

RVK – універсальна класифікація ієрархічного типу. Має 34 основні групи, які відповідають класичному предметному репертуару університетів. Основні групи позначають однією великою літерою, підгрупи – двома. Подальша деталізація здійснюється додаванням цифр (від трьох до шести).

Індекс RVK можна застосовувати як пошуковий елемент (*RVK –Notation*) в онлайн-каталозі бібліотеки Регенсбурзького університету (<https://www.regensburger-katalog.de/>). Наприклад, за індексом NK 2440 (Історія Болгарії) знаходимо бібліографічні записи 88 джерел інформації. Серед них – видання 1979 р. «Dreizehn Jahrhunderte Bulgarien» («Тринадцять століть Болгарії»). Бібліографічний запис містить активні елементи, за якими можна продовжити пошук: автор (Vasilev, Vasil A.), ключові слова (Bulgarien – Болгарія; Geschichte – Історія), а також індекси RVK:

NK 2440 (Історія Болгарії);

KY 3017 (Краєзнавство, історія Болгарії).

Індекс KY 3017 належить до основної групи «К Славістика». На вебпорталі RVK-Online можна ознайомитися з підпорядкованими підгрупами та обрати напрям подальшого дослідження:

K Slawistik

KY – KZ 3999 Bulgaristik

KY 3000 – KY 3720 Bulgarische Literatur

KY 3010 – KY 3040 Grenzbereiche der literarischen Forschung

...

KY 3017 Landeskunde, Geschichte

Отже, бібліографічні записи документів онлайн-каталогу бібліотеки Регенсбурзького університету містять необхідну інформацію для продовження тематичного пошуку і керування його напрямом, зокрема, за класифікаційною ознакою (індекс RVK).

Додатково онлайн-каталог бібліотеки Регенсбурзького університету надає доступ до баз даних Бібліотечної асоціації Баварії (а відтак і кооперативної бібліотечної мережі Берлін-Бранденбург), зведених каталогів Північної Німеччини (GBV), Південно-Західної Німеччини (SWB), Західної Німеччини (HBZ) тощо, але пошук за RVK можна здійснювати лише у базах даних Бібліотечної асоціації Баварії.

Варто зазначити, що на сайті бібліотеки надано детальну інформацію щодо RVK та її застосування під час дослідження фондів, а також використання класифікаційних індексів, зазначених у бібліографічних записах документів, для керування напрямом пошуку.

Перейдемо до Бібліотеки Берлінського університету імені Гумбольдта (*Universitätsbibliothek der Humboldt-Universität zu Berlin*), заснованої 1831 р., це – найвідвідуваніша академічна бібліотека Німеччини (<https://www.ub.hu-berlin.de/>). Вона охоплює центральну бібліотеку, дев'ять філій та університетський архів. Разом з партнерами університетська бібліотека керує порталом спеціалістів-педагогів, надає доступ до наукової літератури, історичних фондів і спеціальних колекцій для навчання і досліджень. З 1994 р. бібліотека організовує фонди та індексує документи за RVK.

Варто зазначити, що бібліотека надає доступ до власного каталогу, а також до наступних каталогів: BVB (BibliotheksVerbunds Bayern – Баварська бібліотечна асоціація), GBV (Gemeinsamer Verbundkatalog – Загальний зведений каталог), SWB (Südwestdeutscher Bibliotheksverbund – Бібліотечна мережа Південно-Західної Німеччини), OBV (Österreichischen Bibliothekenverbundes – Австрійська бібліотечна асоціація), Swisscovery (Національна платформа, яка об'єднує наукову інформацію з близько 475 бібліотек Швейцарії).

Електронний каталог бібліотеки дає змогу застосовувати індекс RVK як пошуковий елемент. Обрати необхідний індекс з класів RVK і здійснити пошук за ним можна безпосередньо в RVK-Online. Наприклад, оберемо індекс медичних журналів (**XA 10000** *Medizinische Zeitschriften*), а також позначення певної бібліотеки або об'єднання бібліотек (наприклад, BVB – BibliotheksVerbunds Bayern – Баварська бібліотечна асоціація) (рис. 2).

Автоматично переходимо до переліку бібліографічних записів 673 журналів. Бібліографічний запис одного із знайдених журналів («Щорічник з психоаналізу») містить, крім індексу **XA 10000**, ще два індекси RVK, які є активними елементами запису і дають змогу продовжити пошук із формуванням нових переліків бібліографічних записів:

CU 2000 – Tiefenpsychologie und Psychoanalyse, Allgemeines (Глибинна психологія і психоаналіз, загальний розділ)

CL 1000 – Psychologie – Zeitschriften (Журнали з психології)

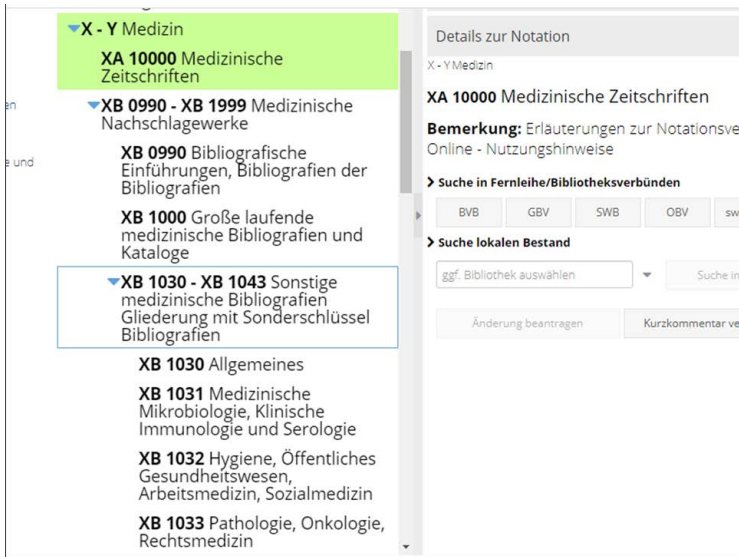

Рис. 2. Клас RVK «X – Y: Медицина»

Також можна переглянути деталізацію цих рубрик у класифікації RVK і уточнити запит.

На своєму сайті бібліотека надає детальну інформацію щодо класифікації та її використання під час тематичного пошуку, численних функцій RVK-Online, доступ до PDF-версії класифікації RVK (RVK Druck) тощо. Чіткість, детальність і розгалуженість класифікації допомагають науковцям обирати необхідний аспект розгляду теми. Приміром, під час вивчення творчості І. С. Нечуя-Левицького можна обрати його твори, листи, щоденники, переклади тощо:

KL 6530 Necuj-Levyc'kyj, Ivan Semenovyc

K Slawistik

KL Ukrainische Sprache und Literatur

KL 4000 - KL 9990 Ukrainische Literatur

KL 5317 - KL 7340 Ukrainische Literatur von den Anfängen bis 1917

KL 5430 - KL 7340 Einzelne Autoren

KL 6530 - KL 6535 Autoren N / Necuj-Levyc'kyj, Ivan Semenovyc

KL 6530 - KL 6534 Primärliteratur

KL 6530 Gesamtausgaben

KL 6531 Gesammelte Werke, Teilsammlungen, Auszüge

KL 6532 Briefe, Briefwechsel, Tagebücher, Autobiografien

KL 6533 Einzelausgaben der Werke, Auszüge aus Einzelwerken

KL 6534 Übersetzungen

KL 6535 Sekundärliteratur

Отже, бібліографічні записи документів онлайн-каталогу Бібліотеки Берлінського університету імені Гумбольдта також містять необхідну інформацію для продовження тематичного пошуку і керування його напрямом, зокрема, за класифікаційною ознакою (індекс RVK).

Крім RVK, університетські бібліотеки застосовують також інші класифікаційні системи. Наприклад, Бібліотека Мюнхенського технічного університету (*Universitätsbibliothek der Technischen Universität München*) (<https://www.ub.tum.de/>), яка також належить до Баварської бібліотечної мережі і охоплює основну бібліотеку та її філії у Мюнхені, Гархінгу, Фрайзінгу і Штаубінгу, з 1982 р. почала індексувати документи за класифікаційною системою **TUM-Systematik**. За цією класифікацією організовано фонди більшості філій бібліотеки: медичного, хімічного, математики та інформатики тощо.

Система **TUM-Systematik** має ієрархічну структуру (52 основні групи; кожна з них має до 999 системних точок).

KUN: Kunst

- Abholort wählen -

Um nach einer Systemstelle im OPAC zu suchen, wählen Sie bitte zunächst eine Teilbibliothek aus.

Übersicht

<p>KUN 000: Zum Fach gehörend; nicht weiter erschlossen →</p> <p>KUN 001: Kunst allgemein, Stilkunde →</p> <p>KUN 015: Ikonographie, Motive, Symbole →</p> <p>KUN 025: Bildende Künstler alphabetisch →</p> <p>KUN 030: Bildende Kunst chronologisch →</p> <p>KUN 039: Einzelne Kunstgattungen →</p> <p>KUN 100: Deutsche Kunst →</p> <p>KUN 110: Deutsche Plastik →</p> <p>KUN 120: Deutsche Malerei →</p>	<p>KUN 305: Britische Kunst →</p> <p>KUN 315: Irische Kunst →</p> <p>KUN 325: Nordeuropäische Kunst →</p> <p>KUN 335: Osteuropäische Kunst →</p> <p>KUN 345: Südosteuropäische Kunst →</p> <p>KUN 355: Kunst in Russland und ehem. Sowjetunion →</p> <p>KUN 365: Kunst im Nahen Osten und islamische Kunst allg. →</p> <p>KUN 375: Mittelasiatische Kunst →</p> <p>KUN 385: Fernöstliche Kunst →</p>
--	---

Рис. 1. Основна група «KUN: Живопис» у TUM-Systematik

На сайті бібліотеки можна переглянути підкласи основних груп **TUM-Systematik** для обрання необхідного індексу. Наприклад,

KUN 120: Deutsche Malerei

KUN 121: Deutsche Malerei des Mittelalters

KUN 122: Deutsche Malerei der Neuzeit

KUN 123: Deutsche Malerei des 19.Jh.

KUN 124: Deutsche Malerei des 20.Jh.

KUN 125: Deutsche Malerei des 21.Jh.

KUN 102: Deutsche Kunst der Neuzeit

Індексація за **TUM-Systematik** доповнює тематичну індексацію ключовими словами та спрощує пошук необхідних документів за певною темою. Класифікаційний індекс документа містить позначення основної групи (три літери), підкласу (три цифри) та літеру, яка відповідає певному типу документа (монографія, дисертація тощо). Наприклад,

KUN 120d – дисертація з німецького живопису,
де KUN – основний клас «Мистецтво»,
120 – підклас «німецьке»,
d – дисертація.

На сторінці *OPAC Universitätsbibliothek Technische Universität München* у розширеному пошуку можна використати індекс **TUM-Systematik** для формування переліку бібліографічних записів документів певної тематики.

Наприклад, використаємо індекс **MED 372** (Diagnostische Technik – Методика діагностики) як пошуковий елемент. Бібліографічний запис однієї із знайдених книг («Ергометрія», 2010) містить, крім індексу **MED 372**, ще декілька індексів **TUM-Systematik**, за якими можна знайти документи, також корисні для вивчення методики діагностики:

MED 330 – Diagnostik allg.; Diagnostik und Therapie (Загальна діагностика; Діагностика та терапія),

SPO 632 – Leistungsphysiologie (Фізіологія фізичних вправ),

SPO 635 – Diagnostische Verfahren (Діагностичні процедури).

Зазначені індекси можна застосовувати як пошукові елементи у новому пошуку в онлайн-каталозі *OPAC*. Активними елементами, за якими можна перейти до нових переліків документів, є прізвище автора (скажімо, Н. Löllgen – всесвітньо відомий німецький лікар) і ключові слова (Belastungstest – Стрес-тест, Ergometrie – Ергометрія).

Отже, університетські бібліотеки Німеччини застосовують під час наукового опрацювання документів не тільки власні класифікаційні системи, які призначені для фондів певної бібліотеки і відрізняються за тематикою, структурою і логічними принципами побудови, позначеннями тощо. Бібліотеки Баварської бібліотечної мережі, наприклад, застосовують у межах об'єднання переважно одну класифікацію – RVK, що, безумовно, підвищує ефективність її використання як під час опрацювання надходжень, так і під час інтелектуального пошуку.

Для інформаційної підтримки освітніх і дослідницьких процесів у певному навчальному закладі цілком достатньо використання лише власної класифікаційної системи, але відсутність зв'язку з міжнародними класифікаціями у бібліографічних записах документів каталогу заважає посиленню міжбібліотечної координації, необхідної для забезпечення розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, обмежує можливості інтеграції бібліотек у міжнародні інформаційні системи. Лише за наявності спільних засобів зіставлення тематичного наповнення фондів різних бібліотек, яку забезпечує використання однієї класифікації, можлива їх плідна співпраця згідно із сучасними тенденціями розвитку бібліотечної справи у державі. Тому проблема зіставлення RVK та інших класифікаційних систем (десятькова класифікація М. Дьюї, класифікація Бібліотеки Конгресу США тощо) також є важливою темою наукових досліджень бібліотекознавців.

Сьогодні співпраця бібліотек спрямована на створення умов для поступової відмови від опрацювання документів за традиційними локальними класифікаційними системами, використання мережевих баз даних і переходу на міжнарод-

ні каталогізаційні платформи. Усі національні бібліографічні агентства визнають важливість дотримання загальних міжнародних стандартів тематичного доступу з метою сприяння міжнародному обміну даними і забезпечення постійного доступу користувачів усього світу до інформаційних ресурсів. До інструментів пошуку, крім міжнародних класифікацій, належать також власні класифікаційні схеми, які містять широкі категорії.

Варто зазначити, що Центр бібліотечного обслуговування Баден-Вюртемберга (*Das Bibliotheksservice-Zentrum Baden-Württemberg – BSZ*) забезпечує інформаційну підтримку академічних бібліотек, науково-дослідних установ, архівів і музеїв. Він пропонує для пошуку джерел інформації SWB-Online-Katalog Бібліотечної асоціації Південно-Західної Німеччини (*Südwestdeutscher Bibliotheksverbund*), який містить бібліографічні записи документів з понад 1200 бібліотек регіонів Баден-Вюртемберг, Саар і Саксонії та інших спеціальних бібліотек країни (<http://swb.bsz-bw.de/>). Крім того, онлайн-каталог надає доступ до регіональних і мережевих каталогів, каталогу бібліотек Інституту Гете тощо.

Titel:	Literature / Peter Widdowson
Autorin/Autor:	Widdowson, Peter
Erschienen:	London ; New York : Routledge, 1999
Umfang:	X, 229 S
Schriftenreihe:	The new critical idiom
ISBN:	0-415-16913-5 ((alk. paper)); 0-415-16914-3 ((alk. paper))
RVK-Notation:	EC 1820 HG 105 → Ähnliche Literatur
Sachgebiete:	PN45 ; PN45.W463 1998 809
	Basisklassifikation: 18.05 (Englische Literatur) ; 17.70 (Literaturwissenschaft) SSG-Nummer(n): 7,25
Schlagwortfolge:	*Englisch ; Literatur ; Definition → Zum Register *Literaturtheorie → Zum Register

Рис. 3. Бібліографічний запис у SWB-Online-Katalog

У бібліографічних записах, крім індексів RVK (*RVK-Notation*), зазначено індекси класифікації Бібліотеки Конгресу США (*LCC*), десяткової класифікації М. Дьюї (*DDC*) і базової класифікації (*Basisklassifikation*) (рис. 3). Усі класифікаційні індекси є активними елементами записів. Розпочинати пошук у каталозі SWB-Online-Katalog можна за індексом RVK, а продовжувати дослідження і переходити до нових переліків бібліографічних записів – за індексом будь-якої із зазначених класифікацій.

Безумовно, зіставлення структур класифікаційних ієрархій і визначення взаємозв'язків між різними штучними інформаційно-пошуковими мовами, які є неузгодженими між собою системами тематичного опису знань, знаходження еквівалентності або значного збігу змісту певних рубрик і фіксація індексів незалежних класифікацій у бібліографічних записах, за якими можна продовжувати пошук, оптимізують навігаційні і пошукові процеси, тобто значно підвищують ефективність використання каталогу [2, с. 5].

Висновки. Основне завдання бібліотек – збирання, збереження, систематизація документів та надання доступу до джерел інформації з метою забезпечення

інформаційної підтримки освітнього процесу, наукових досліджень і практичної діяльності. Використання інноваційних технологій, модернізація бібліотечних технологічних процесів, раціональна організація інформаційного ресурсу і удосконалення засобів інтелектуального пошуку є визначальними пріоритетами наукових бібліотек, які активно впливають на розвиток інформаційного суспільства [2, с. 3].

Інформаційно-комунікаційні системи бібліотек надають користувачу ефективні засоби навігації та пошуку інформації за певними критеріями. Найефективнішим засобом організації бібліотечних фондів та інтелектуального пошуку в каталогах бібліотек, безумовно, є класифікаційна система, за допомогою якої з необхідною глибиною і точністю відображається зміст документів. Під час наукового опрацювання джерело інформації отримує класифікаційний індекс «для визначення власного місця певного документа в бібліотечній ієрархії та його інтеграції в упорядковану структуру бібліотечних фондів» [3, с. 12]. Застосування класифікацій в інформаційно-пошукових системах бібліотек «уможливило перегляд усєї структури бібліотечних фондів, яка є науковою системою знань, а також збільшення або зменшення глибини розгляду певних тем, напрямів наукових досліджень тощо» [3, с. 12].

Завдяки зазначенню класифікаційних індексів у бібліографічних записах видань забезпечується зв'язок класифікації з електронним каталогом бібліотеки, створюються додаткові точки доступу до інформаційних джерел. Класифікація дає змогу уникати інформаційного шуму під час пошуку документів певної тематики і гарантує отримання релевантної відповіді на запит користувача, що зумовлює значне підвищення якості і ефективності функціонування інформаційно-пошукової системи бібліотеки.

Головною цільовою групою діяльності бібліотек університетів Німеччини є студенти, вчені, викладачі та інші працівники університетів, але, як правило, безкоштовний доступ до знань пропонується усім громадянам країни. На своїх сайтах бібліотеки надають доступ до структури класифікації, яку постійно актуалізують згідно з сучасним станом наукового знання, а також до довідкових матеріалів, які регламентують використання класифікації і численних функцій RVK-Online, містять приклади і пояснюють утворення індексів. Безумовно, надання можливості переглянути бібліотечну ієрархію і обрати необхідну рубрику є відчутною допомогою для користувачів. Отже, бібліотеки університетів не тільки задовольняють інформаційні потреби, а й навчають орієнтуватися в інформаційному просторі, знаходити документи певної тематики, оперувати масивами даних, керувати напрямом пошуку.

Бібліотеки університетів Німеччини застосовують локальні та мережеві універсальні ієрархічні класифікаційні системи, які охоплюють усі галузі науки та практичної діяльності, мають чітку, раціональну, детально розроблену, розгалужену структуру. Безумовно, для забезпечення освітнього процесу у певному навчальному закладі достатньо використовувати власну класифікацію, але мережева класифікація, яка є чинником взаємодії між бібліотеками, стає потужним за-

собом інформаційного супроводу навчання, викладання і наукових досліджень. Велика кількість бібліотек університетів і наукових установ Німеччини використовують RVK, яка дає змогу уніфікувати бібліографічні записи документів і організувати єдину інформаційну систему в межах Регенсбурзької бібліотечної асоціації – мережі бібліотек у німецькомовній Європі. З моменту розробки класифікації кількість бібліотек, які користуються RVK, постійно зростає. На сайті RVK-Online [8] можна ознайомитися з переліком цих установ (*Teilnehmende Bibliotheken*).

Каталог V3Kat, створений Баварською бібліотечною асоціацією та Кооперативною бібліотечною мережею Берлін-Бранденбург (2007), став потужним засобом інформаційного забезпечення навчання, викладання і дослідницької діяльності. Наявність індексів RVK у бібліографічних записах документів дає змогу здійснювати тематичний пошук за класифікаційною ознакою у спільному каталозі і у каталозі будь-якої бібліотеки цих асоціацій. Крім того, можливість переходу з V3Kat до каталогу певної бібліотеки значно підвищує рівень бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів.

Німецькі науковці активно досліджують RVK, яка стала стандартом системи класифікації для всієї Німеччини, її використання у бібліотеках, проблеми автоматичного індексування за RVK, проблеми зіставлення RVK з іншими класифікаційними системами тощо. На сайті RVK-Online надано перелік публікацій з можливістю перейти до повних текстів [8].

Значення університетських бібліотек Німеччини, орієнтованих на задоволення потреб користувачів, насамперед студентів, викладачів і науковців, важко перебільшити. Безумовно, досвід з організації фондів і надання засобів пошуку за класифікаційною ознакою у каталогах бібліотек університетів Німеччини є корисним для моделювання інформаційного забезпечення освіти та наукових досліджень бібліотеками України.

Бібліотеки університетів Німеччини раціонально організують масиви документованих знань, дають змогу переглядати бібліотечну ієрархію для здійснення ефективної навігації і пошуку. Їх інформаційно-пошукові системи забезпечують оперативний, зручний, продуктивний доступ до інформаційних ресурсів і надають ефективні засоби інтелектуального пошуку потрібних джерел інформації. Завдяки використанню інноваційних бібліотечних технологій, наполегливій праці з удосконалення пошукових систем і оптимізації навігаційних і пошукових процесів вони і надалі, як завжди, залишатимуться дверима, які відкривають безліч можливостей і шляхів [1, с. 93].

Список бібліографічних посилань

1. Зефельд Ю., Сире Л. Двери в прошлое и будущее – библиотеки в Германии. Хильдесхайм, 2007. 97 с. URL: <https://www.goethe.de/kug/pro/ifla/russisch.pdf>.
2. Лобузін К. В., Галицька С. В., Орешина Н. В. Адаптація лінгвістичних засобів наукової бібліотеки до вимог інтернет-середовища та міжнародних стандартів. *Бібліотечний вісник*. 2017. №. 4. С. 3–7.

3. Лобузiна К. В., Галицька С. В. Тематичний пошук в електронних каталогах нацiональних бiблiотек. *Бiблiотечний вiсник*. 2019. № 1. С. 12–18.
4. Перенесiєнко I. П. Органiзацiя тематичного доступу до електронних колекцiй. Київ, 2018. 21 с.
5. Häusler Ines, Werr Naoka. Die Regensburger Verbundklassifikation (RVK). *Bibliotheks- und Informationspraxis*. Berlin – Boston : de Gruyter. 2018. N 53. S. 127–164.
6. Hasubick Julia. Einbindung von RVK-Registerbegriffen in die Katalogrecherche. Eine Analyse des Potenzials und der Umsetzungsmöglichkeiten am Beispiel des K10plus. Stuttgart, 2020. URL: http://eprints.rclis.org/40575/1/RVK-Registerbegriffe_Hasubick_Julia_BA.pdf.
7. Karsten Adienne. RVK-Umsystematisierung in Spezial- und Fachbibliotheken – ein Leitfaden. *Masterarbeit, TH Köln, Library and Information Science*, 2020. URL: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:79pbc-opus-16256>.
8. RVK Online. URL: <https://rvk.uni-regensburg.de/regensburger-verbundklassifikation-online>
9. Sabine Stummeyer. Open Educational Resources im Hochschulbereich. Neue Aufgaben für Bibliotheken. Digitale Medien. 2019. URL: https://open-educational-resources.de/fp_materialien/open-educational-ressourcesim-hochschulbereich-neue-aufgaben-fr-bibliotheken/.
10. Stegerhoff-Raab Renate. RVK in der Universitätsbibliothek Marburg - Planung und Umsetzung. URL: https://rvk.uni-regensburg.de/images/stories/Umstieg_RVK/Materialien/Stegerhoff-Raab_UB-Marburg_RVK-Einführung.pdf/

References

1. Zefeld, Iurgen, & Sire, Liudger (2007). Dveri v proshloe i budushchee – biblioteki v Germanii [Doors to the past and the future – libraries in Germany]. Hildesheim, Deutschland. Retrieved from <https://www.goethe.de/kug/pro/ifla/russisch.pdf>. [In Russian].
2. Lobuzina, K. V., Halytska, S. V., & Orieshyna, N. V. (2017). Adaptatsiia lnhvisticnykh zasobiv naukovi biblioteki do vymoh internet-seredovyshcha ta mizhnarodnykh standartiv [Adaptation of the linguistic resources of the scientific library to the requirements of the Internet environment and international standards]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 4, 3-7. [In Ukrainian].
3. Lobuzina, K. V. & Halytska, S. V. (2019). Tematichnyi poshuk v elektronnykh katalohakh natsionalnykh bibliotek [Thematic search in electronic catalogs of national libraries]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 1, 12-18. [In Ukrainian].
4. Perenesiienko, I. P. (2018). Orhanizatsiia tematychnoho dostupu do elektronnykh kolektsii [Organization of thematic access to electronic collections]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Häusler, Ines, & Werr, Naoka (2018). Die Regensburger Verbundklassifikation (RVK). *Bibliotheks- und Informationspraxis*, 53, 127-164. [In Deutsch].
6. Hasubick, Julia (2020). Einbindung von RVK-Registerbegriffen in die Katalogrecherche. Eine Analyse des Potenzials und der Umsetzungsmöglichkeiten am Beispiel des K10plus. Stuttgart, Deutschland. Retrieved from http://eprints.rclis.org/40575/1/RVK-Registerbegriffe_Hasubick_Julia_BA.pdf. [In Deutsch].
7. Karsten, Adienne (2020). RVK-Umsystematisierung in Spezial- und Fachbibliotheken – ein Leitfaden. Retrieved from <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:79pbc-opus-16256>. [In Deutsch].
8. RVK Online. Retrieved from <https://rvk.uni-regensburg.de/regensburger-verbundklassifikation-online> [In Deutsch].
9. Stummeyer, Sabine. (2019). Open Educational Resources im Hochschulbereich. Neue Aufgaben für Bibliotheken. Digitale Medien. Retrieved from https://open-educational-resources.de/fp_materialien/open-educational-ressourcesim-hochschulbereich-neue-aufgaben-fr-bibliotheken/. [In Deutsch].
10. Stegerhoff-Raab, Renate. RVK in der Universitätsbibliothek Marburg – Planung und Umsetzung. Retrieved from https://rvk.uni-regensburg.de/images/stories/Umstieg_RVK/Materialien/Stegerhoff-Raab_UB-Marburg_RVK-Einführung.pdf/. [In Deutsch].

Svitlana Halytska,

<https://orcid.org/0000-0001-7902-8580>,

Researcher,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

**LIBRARY CLASSIFICATIONS IN INFORMATION RETRIEVAL SYSTEMS:
EXPERIENCE OF LIBRARIES OF GERMAN UNIVERSITIES**

The purpose of the study is to reveal the experience of using classification systems in information retrieval systems on the example of libraries of German universities. **The research methodology** is based on the use of general scientific and special research methods (generalization, systematic, classification, descriptive). **Scientific novelty.** The article considers the use of classification systems by libraries of German universities during the scientific processing of documents to create additional access points to information. It was found that a necessary factor in the effective use of information retrieval systems of libraries is to provide users with materials that regulate, explain, give examples of the use of a particular classification. It has been found that viewing the library hierarchy and using classification indexes as search elements make it much easier to navigate and search the library catalog. **Conclusions.** Classification makes it possible to avoid information noise when searching for documents of a certain topic and guarantees receiving a relevant answer to the user's request, which leads to a significant increase in the quality and efficiency of the functioning of the library's information and search system. The conclusions state that thanks to the specification of classification indexes in the bibliographic records of documents, the connection of the classification with the electronic catalog of the scientific library is ensured, and additional access points to information sources are created. The experience of organizing funds and providing search tools by classification in the catalogs of libraries of German universities is useful for modeling information support of education and research by libraries of Ukraine.

Keywords: library classification, libraries of German universities, bibliographic record of the document, classification index, thematic search.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 030039, Ukraine

e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 06.09.2021 р.

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2022.02.084>

УДК 027.54+930.25](55):[004.775:004.65]-048.22-048.35

Людмила Дем'янюк,

<https://orcid.org/00-0003-4242-8390>,

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: mila_dem@ukr.net

Національна бібліотека та архів Ісламської Республіки Іран: створення і запуск інноваційної платформи «LIBTECH»

Мета статті – дослідити процес створення та запуску інноваційної платформи «Libtech», розкрити її значення як ключового інструменту цифрової трансформації Національної бібліотеки та архіву Ісламської Республіки Іран. **Методологія дослідження** ґрунтується на системному та структурному підходах, на методах логічного і структурно-функціонального аналізу, описовому методі, науковій об'єктивності. **Наукова новизна.** У статті висвітлюється процес створення та запуску інноваційної платформи «Libtech» на базі Національної бібліотеки та архіву Ісламської Республіки Іран (НБА ІРІ), охарактеризовано передумови розроблення інноваційної платформи, проаналізовано вплив інноваційних технологій на цифрову трансформацію книгозбірні. Наголошується, що платформа є дієвим механізмом для розроблення, запуску та комерціалізації найкращих інноваційних ідей і проєктів. У **висновках** констатується, що створення та запуск інноваційних платформ у бібліотечно-інформаційних установах є дієвим інструментом їх прискореної цифрової трансформації, який здатен докорінно змінити структуру бібліотечно-інформаційного комплексу, його функціонал. Інноваційна платформа «Libtech» сприятиме модернізації книгозбірні, інтеграції нових технологій, вирішенню нагальних проблем з оцифрування ресурсів, їх доступності та ефективного використання. Означені наукові дослідження сприятимуть підвищенню обізнаності вітчизняних фахівців, освоєнню сучасного зарубіжного досвіду, формуванню навичок організації та ефективної діяльності вітчизняних бібліотечних установ.

К л ю ч о в і с л о в а: Національна бібліотека та архів Ісламської Республіки Іран, інноваційна платформа «Libtech», захід VITA, IT-проєкти, стартапи, штучний інтелект у бібліотечних технологіях, технологія розпізнавання слів.

Актуальність. Модернові напрями діяльності бібліотек нині визначаються низкою соціальних чинників, впливом сучасних технологій, докорінними змінами у сфері наукових комунікацій, освіти, перебудовою систем управління даними та ін. Запровадження, ефективне використання інновацій – складне професійне завдання для бібліотечної спільноти. Зазвичай, локомотивами нововведень у бібліотеках є результати наукових досліджень, передова бібліотечна практика,

раціоналізаторські пропозиції досвідчених бібліотекарів, нові інформаційні технології. Останніми роками інтенсивний розвиток технологій призвів до корінних трансформацій у бібліотечній галузі, бібліотечно-інформаційні установи світу почали системно опікуватися інноваціями, вести активні пошуки шляхів оновлення своєї діяльності. Нові підходи до розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу набирають дедалі більшої динаміки і в Ісламській Республіці Іран. В останні роки тамтешні бібліотекознавці активно вивчають, обговорюють та практикують використання різних мережевих онлайн платформ для надання якісних послуг своїм користувачам, формуються нові ресурси, сервіси з урахуванням сучасних потреб населення країни, тенденцій технологічного розвитку, змін на інформаційному ринку. Вагомим кроком на шляху інноваційних перетворень у Національній бібліотеці та архіві ІРІ стало створення і запуск відкритої платформи «Libtech», покликаної забезпечити процеси керування даними у бібліотеках та архівах за допомогою сучасних технологій, зокрема із залученням штучного інтелекту.

Національна бібліотека та архів Ісламської Республіки Іран налічує нині понад 15 млн назв примірників та понад 250 000 зареєстрованих членів бібліотеки. Останніми роками з експоненціальним зростанням інформаційних ресурсів у країні та інтенсивним розробленням цифрових технологій постала необхідність зміни парадигми придбання, оброблення, збереження та забезпечення до них доступу. За даними іранських фахівців, кількість книг, опублікованих в Ірані, зросла більш ніж у шість разів за останні двадцять років. Крім того, різко збільшився масив статей перською мовою, а також даних перською мовою в соціальних мережах. З розвитком систем ERP¹ за останні два десятиліття в Ірані зросли темпи виробництва електронних записів. Всі ці чинники поглиблюють усвідомлення фахівцями НБА ІРІ необхідності використання якісно нових технологій для вирішення питань управління дедалі зростаючими масивами інформації, подолання інформаційного вибуху [8]. Тому й постала необхідність пошуку системного рішення цієї проблеми. Зокрема, фахівці дедалі частіше почали схилитися до думки про впровадження у бібліотеках відкритого інноваційного циклу. У 2018 р. науковці НБА ІРІ почали робити перші кроки на шляху створення відкритої інноваційної платформи для удосконалення керування даними у бібліотеках та архівах Ірану. Вже у 2019 р. на базі НБА ІРІ проводяться активні заходи щодо реалізації поставлених цілей. Особлива увага приділяється формуванню інноваційної платформи «Libtech» і Центру інновацій та розвитку бізнесу.

Аналіз останніх досліджень. Інноваційна платформа «Libtech» абсолютно нове явище в бібліотечній практиці. Дослідження цього феномена здійснюється на основі відомостей, розміщених на офіційних веб-сайтах таких організацій, установ, як Національна бібліотека та архів ІРІ, Віце-президентство з питань науки і технологій, на веб-сайті «Libtech», офіційній сторінці «Libtech» у соціальній мережі Instagram, на сайтах інформаційних бібліотечних агентств, асоці-

¹ Планування ресурсів підприємства – корпоративна інформаційна система, призначена для автоматизації обліку й керування.

ацій IRNA іIBNA. Ця тема також порушується в окремих публікаціях науковців, які стояли біля витоків розроблення інноваційної платформи і брали активну участь у її подальшому розвитку. Серед іранських дослідників, які доклали значних зусиль до створення та впровадження «Libtech», слід назвати таких, як Б. Зендедел Нобарі [7], М. Пас дар Шіразі [8], Ф. Хосраві [2], С. Акбарі-Дарйан [2] та ін.

Мета статті – дослідити процес створення та запуску інноваційної платформи «Libtech», розкрити її значення як ключового інструменту цифрової трансформації Національної бібліотеки та архіву Ісламської Республіки Іран.

Завдання дослідження полягають у з'ясуванні передумов створення інноваційної платформи, висвітленні процесу створення та запуску «Libtech» на базі Національної бібліотеки Ірану; розкритті ролі та значення інноваційної платформи в умовах трансформації наукових комунікацій.

Методологія дослідження ґрунтується на системному та структурному підходах, на методах логічного та структурно-функціонального аналізу, описовому методі, науковій об'єктивності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімкі зміни у сучасному світі справляють свій вплив на інноваційні перетворення і у бібліотечній галузі. Користувачі отримують більш ефективне бібліотечно-інформаційне обслуговування, що організовується згідно з новими процесами та віяннями, котрі набирають сили як у кожній країні, так і світі загалом. Вибір книгозбірнею інноваційного шляху розвитку означає усвідомлену докорінну перебудову своєї діяльності, яка вимагає вияву ініціативи від усіх учасників цього процесу. Лише у результаті спільних зусиль творчих робочих груп, рядових «виробничників» може з'явитися можливість не лише підвищувати інноваційний потенціал бібліотеки загалом, а й створювати сприятливі умови для впровадження тих чи інших інновацій на кожному робочому місці.

Цифрові платформи у книгозбірнях є проривною інновацією, яка здатна докорінно змінити структуру бібліотечно-інформаційного комплексу. Вона уможливає залучення бібліотечними установами великої кількості фахівців-новаторів з інших сфер діяльності. Саме така практика стає тією технологічною основою, на якій розробляються інноваційні екосистеми, додаткові продукти і послуги. Яскравим прикладом інноваційної бібліотечної платформи в Ірані є платформа «Libtech» та, власне, Центр інновацій та розвитку бізнесу, діяльність якого ґрунтується на базах даних Національної бібліотеки країни. Інноваційна платформа «Libtech» виконує роль проміжної ланки інтеграції нових технологій, зокрема штучного інтелекту, блокчейну, глибокого навчання, аналізу великих даних у бібліотечних та архівних службах з метою покращення виробничих процесів, піднесення продуктивності на всіх щаблях роботи книгозбірні. На думку розробників платформи, настав час переходити від принципу «бібліотека як місце» до «бібліотека як платформа». Адже лише такий підхід може забезпечити інноваційний прорив у бібліотечній галузі. Інноваційні платформи дають змогу бібліотекам та іншим установам істотно пришвидшити

доступ до нових технологій, бібліотечних послуг, продуктів. Такі платформи мають формуватися національними бібліотеками, оскільки вони є ініціаторами інноваційної політики у своїх регіонах та у своїх країнах [7].

Передумовами розроблення та запуску інноваційної платформи Libtech, як уже зазначалось, стали стрімке зростання кількості публікацій, масиву даних перськомовних ресурсів, необхідність оновлення національного бібліографічного банку, прагнення розробити інноваційну екосистему, спираючись на залучення штучного інтелекту. У 2019 р. Національна бібліотека та архів ІРІ оголосила національний конкурс ІТ-проектів та стартапів, який дав змогу усім його учасникам презентувати свої інноваційні проекти. Цей підприємницький захід під назвою VITA тривав протягом місяця у співпраці з акселератором стартапів NovinTech. Його успішному проведенню сприяли домовленості про співпрацю чотирьох урядових сторін, а саме таких державних організацій, як Віце-президентство з питань науки і технологій, Фонд розвитку та інновацій, Організація інформаційних технологій, Національна бібліотека та архів ІРІ. Захід був спрямований на вирішення цілої низки технологічних та бізнес-завдань НБА ІРІ. Основні цілі VITA:

1. З'ясування потреби користувачів щодо запровадження нових технологій у відкритій інноваційній спільній платформі.

2. Розвиток ланцюга цінності та мережі екосистеми Libtech.

3. Залучення користувачів, дослідників та підприємців до піднесення рівня бібліотечно-інформаційного обслуговування.

4. Забезпечення користувачів відсканованими, оцифрованими книгами та некнижковими матеріалами за допомогою стандартних протоколів обміну даними із використанням підходів краудсорсингу та гейміфікації.

5. Запуск фонду венчурного капіталу Libtech для розвитку екосистеми Libtech та підтримки бізнесу, керованого даними [6].

До реалізації проекту були залучені провідні фахівці Тегеранського університету, групи спеціалістів з систем штучного інтелекту та аналізу великих даних, стартап-групи, яких наставники підтримували упродовж усього процесу інтелектуальних пошуків. Учасникам VIT Анадали робочі місця та необхідну інфраструктуру в єдиному робочому просторі, на кшталт коворкінгу та вибіркового даних. Крім того, для цієї категорії фахівців періодично проводилися семінари з проблем розроблення і запровадження систем штучного інтелекту, розвитку бізнесу та ланцюга створення вартості НБА ІРІ. З метою ефективної взаємодії з цільовою аудиторією також було створено та запущено спеціальний вебсайт VITA, на якому висвітлювались усі актуальні новини, уся інформація стосовно реалізації проекту (<https://www.VITAEvent.ir>).

За результатами конкурс, 12 найкращих стартапів із 92 бажаючих взяти участь у відборі були запрошені для подальшої співпраці та отримали доступ до даних НБА ІРІ. Найвагоміші стартап-ідеї містили проекти систем штучного інтелекту у вигляді спеціальних програмних продуктів, покликаних самостійно (за заданими алгоритмами) здійснювати ухвалення рішень на основі наданої в їх розпоряджен-

ня інформації, зокрема у процесах обробки перських ресурсів природною мовою, машинного навчання, оптичного розпізнавання символів (OCR) для перських текстів, розпізнавання древніх текстів та рукописних документів, вилучення метаданих, визначення об'єктів при обробці зображень, алгоритмах пошуку, у системах рекомендацій, видавничих платформах та системах соціальних мереж спеціалістів [6]. Результати діяльності VITA як першого заходу Libtech були відображені у різних формах нових продуктів і послуг. Відібрані команди фахівців для досягнення очікуваних цілей працювали за такими напрямками:

- перська капча для перських та арабських рукописів і літографій;
- перська/арабська система визначення слів для історичних рукописних матеріалів;
- анутовання та реферування перських статей, представлення вилучених понять у Graphnetwork;
- інтелектуальний онлайн-чат-бот для довідкових служб.

Щоб створити сприятливі умови для конкурсантів, одну з будівель НБА ІРІ у центрі Тегерана виділили під Інноваційний центр «Libtech». Її швидкими темпами реконструювали при сприянні Віце-президента з науки і технологій. І вже у лютому 2020 р. будівля була готова до експлуатації. Ця шестиповерхова споруда площею 1800 м² отримала назву Вежа інновацій Libtech (Libtech Innovation Tower). Два поверхи вежі відвели під коворкінг для стартап-команд, по одному – для студії Libtech і Libtech Academy, на інших поверхах розмістилися конференц-зали, приміщення для проведення заходів та база відпочинку. У липні 2020 р. пройшла інавгурація Центру інновацій та розвитку бізнесу, керованого даними, а до кінця 1399 р. за іранським календарем (березень 2021-го) центр «Libtech» запрацював на повну силу. Науковці бібліотеки сподіваються, що центр стане важливою сполучною ланкою між цінною скарбницею бібліотеки та технологічною екосистемою [3]. Як зазначає іранський науковець Б. Зенделел Нобарі, «Libtech», по суті, сприяла створенню інноваційної платформи в коворкінгу НБА ІРІ, щоб задовольняти технологічні потреби користувачів у разі їхньої власної участі у проєктах. Фактично, програма «Libtech» дала змогу нашим користувачам розвивати власні творчі ідеї та створювати продукти чи покращувати послуги і, навіть, комерціалізувати їх у нашому інкубаторі – інноваційному центрі. Платформа «Libtech» дає змогу користувачам входити на правах власників ідей, наставників, арбітрів або інвесторів на будь-яких етапах життєвого циклу інновацій» [7].

Центр інновацій не тільки забезпечує робочими місцями підприємців, власників стартап-ідей у галузі бібліотечної справи та архівознавства, але й дає змогу зміцнювати перську мову у віртуальному просторі; прискорювати темпи цифровізації архівів книгозбірні, забезпечувати їх доступність в інтернет-мережі; перетворювати бібліотечні послуги у розумну систему. Одним з найважливіших проєктів цієї програми трансформації є розвиток нової бізнес-екосистеми в галузі контенту, яку передбачає створити «Libtech». Віце-президент із питань науки і технологій Сорена Саттарі, зазначає, що виробництво наукового контен-

ту допоможе не лише цифровій екосистемі, але й зміцнить іранську культуру в цифровому та реальному світі. Іран готовий розширювати наукове співробітництво з іншими країнами, ділитися своїми новітніми досягненнями з усім світом. За словами політика, інновації з 1990-х років стали одним з основних чинників політики Ірану. З тих часів ведеться активна робота з інтеграції країни в міжнародний науково-технічний простір, що сприяє поглибленню співпраці з науковими установами світу [4].

Що важливо, програма «Libtech» Національної книгозбірні Ірану відповідає стратегії, розробленій ІФЛА на 2019–2024 рр., а саме таким її напрямом:

1. Посилення голосу бібліотек на глобальному рівні.

Платформа «Libtech» надає доступ до інформаційних ресурсів з дотриманням політики даних для відкритих інновацій у бібліотеках та архівах. Завдяки їй дослідники даних, бібліотекарі, архівісти можуть об'єднувати свої зусилля, щоб створювати цінності для великих даних у бібліотеках та архівах.

2. Розвиток і вдосконалення професійної практики.

Відкрита інноваційна платформа «Libtech» істотно прискорює упровадження корпоративних інновацій у бібліотеках та архівах.

3. Об'єднання і зміцнення бібліотечної галузі.

Однією з важливих переваг платформи «Libtech» є використання нових технологій, особливо соціальних мереж дослідників, для організації та розвитку командної роботи бібліотекарів, архівістів у рамках Інноваційного центру. Наприклад, реалізація програми VITA надала безцінний досвід, об'єднавши науковців, бібліотекарів, архівістів, фахівців технологічних галузей під час семінарів та роботи навчального табору [8].

Наступним кроком на шляху розвитку інноваційної платформи став захід Libtech 2, до участі в якому були запрошені усі фахівці та компанії, котрі мали стосунок до інформаційних технологій та штучного інтелекту. Проект Libtech 2 під назвою «Визначення тем» (Topic Detection) у сфері бібліотечних технологій, використання штучного інтелекту для обробки даних та ідентифікації суб'єкта стартував з реєстрації, яка відбулася 13–26 січня 2021 р. Після реєстрації учасникам конкурсу було надано доступ до необхідних даних. Свої результати вони мали подати до 14 березня 2021 р. Підсумковий рейтинг організатори конкурсу оголосили 11 квітня 2021 р., а вже 24 травня відбулося оцінювання та презентація 5 кращих моделей. Захід проводився з метою використання наявних можливостей для вирішення завдань Національної бібліотеки та створення середовища, яке сприяло б зростанню та розвитку технологічного бізнесу. Критерієм для оцінки точності представлених моделей став створений тестовий зразок, апробований командою експертів НБА ІРІ. Після остаточного оцінювання перше місце виборола компанія «Rahkar-epardazesh-ezharf», яка спеціалізується на глибокій обробці даних, отримавши грошовий приз у розмірі 50 мільйонів туманів, а також можливість укласти контракт про співпрацю з НБА ІРІ [2].

Згодом на базі центру був реалізований ще один проект Libtech 3 під назвою «Вилучення та моделювання предмета», який став продовженням Libtech 2.

Він проводився з метою вирішення актуальних питань розвитку Національної бібліотеки Ірану, зокрема щодо вилучення даних на основі тематичних тегів, пошуку семантики та тематичних рекомендацій книг. Після реєстраційного періоду, який тривав до 18 вересня 2021 р., учасникам заходу надали посилання з ім'ям користувача та паролем для доступу до бази даних, що містить OCR²-ресурси книгозбірні. Завдання полягало у тому, щоб розробити та презентувати власну інноваційну модель, яка відповідала б усім висунутим вимогам, спираючись на вищезгадану базу даних та застосовуючи свої інтелектуальні здібності. Переможцеві за найкращу розробку передбачалось грошове заохочення у розмірі 150 мільйонів туманів і можливість укласти контракт з Національною бібліотекою та архівом Ісламської Республіки Іран [3]. Наскільки ефективними були здобутки учасників заходу не відомо, оскільки інформація щодо переможців та результатів роботи на офіційних сайтах не подавалася. Достеменно відомо лише те, що закриття конкурсу відбулося 2 листопада 2021 р. Зважаючи на це, варто наголосити на необхідності подальших наукових розвідок у даному напрямі, зокрема щодо ефективності залучення систем штучного інтелекту у діяльність НБА ІРІ та посилення їх впливу на цифрову трансформацію книгозбірні, бібліотечні процеси загалом.

Одним із найважливіших інноваційних проєктів, розроблених на платформі «Libtech», став продукт SANADJOO. Це абсолютно нова технологія індексування/пошуку історичних рукописів, нова парадигма для вивчення іранської історичної рукописної спадщини за допомогою інноваційної технології. Організація оперативного пошуку у великомасштабних колекціях оцифрованих історичних документів є затребуваною багатьма архівами та бібліотеками. Ймовірна індексація текстових зображень цих колекцій за допомогою методів визначення ключових слів наразі розглядається як єдино можливий підхід до задоволення стрімко наростаючого попиту. Цей проєкт при реалізації був розподілений на дві фази:

1. Індексування документа (офлайн-фаза): індексація вмісту відсканованого документа ієрархічно: весь документ, сторінка, рядок, слово.
2. Пошук ключового слова в онлайн-фазі: відповідність вхідного запиту індексованим документам та показ відповідних документів.

Основним механізмом тут є визначення слів. У фаховому середовищі він відомий як wordspotting або keywordspotting. Його завдання – отримати всі варіанти запитів користувачів у низці зображень документів. Власне, користувач формулює запит, а система оцінює його схожість зі збереженими документами і повертає ранжований список з результатами, найбільш подібними до запиту.

У цьому випадку для пошуку текстової інформації з оцифрованих зображень документа і надання користувачам доступу до цієї інформації можна використовувати методи визначення слова (wordspotting) у зображенні документа. Адже саме вони дають змогу віднайти конкретні слова в колекції зображень документів. Загалом існує два основних підходи до виявлення зображень документів.

² Оптичне розпізнавання символів.

Перший – використання традиційних методів текстового пошуку, які потребують ефективних засобів оптичного розпізнавання символів (OCR), які зараз недоступні для більшості рукописних документів. Методи, що ґрунтуються на OCR, не підходять для старих друкованих і рукописних документів. Це пов'язано з наявністю деяких проблем у рукописних документах, зокрема їх низька якість, мінливість стилю письма, наявність кількох стилів письма, різноваріантність написання слів тощо.

Другий – застосування методів визначення слова (wordspotting) для пошуку в зображеннях. В останні десятиліття wordspotting викликає великий інтерес як нова технологія для пошуку зображень документів, що є найбільш дієвою для вирішення означеного завдання. Дедалі частіше як альтернатива методам, заснованим на OCR. Роль розпізнавання слів особливо зростає при роботі з історичними документами, оскільки вони, як правило, низької якості, мають велику варіативність стилю письма. Технологія розпізнавання слова знаходить конкретне ключове слово в зображеннях документів шляхом порівняння ознак, витягнутих із зображень слів. Вона включає в себе процес узгодження між зображенням запиту слова та колекцією зображень слів, що зберігаються в базі даних, за допомогою виокремлених ознак.

Запропоновані методи визначення слів дають змогу знаходити ключові слова таким чином: по-перше, вони будують індекси на основі низькорівневих ознак, які «витягуються» із зображень слів. Ті самі ознаки також «витягуються» із зображень запиту. По-друге, вони уможливають пошук по всій базі даних і визначають, наскільки зображення запиту схоже на кожне зображення зі слів у базі даних. Нарешті, результати сортуються за рівнем відповідності.

Створення перської / арабської системи розпізнавання слів (spotting system) у історичних рукописних матеріалах – це одне з головних завдань «Libtech». Безперечно, вона позитивно позначиться на наукових дослідженнях. На сьогодні лише невелика частина іранської культурної спадщини є оцифрованою, але прогнозується, що завдяки розробкам інноваційного центру «Libtech» цей показник істотно зросте і унікальні документи з фондів бібліотек стануть доступними для всіх. Крім того, «Libtech» забезпечує збереження історичних рукописних колекцій, прискорює процес підготовки масивів інформації для цифрових бібліотек.

Висновки. Отже, передумовами створення інноваційної платформи «Libtech» стали стрімке зростання кількості публікацій та обсягу даних перськомовних ресурсів, необхідність оновлення національного бібліографічного банку, розроблення інноваційної екосистеми та впровадження новітніх інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту. Вагомим кроком на шляху запровадження інновацій у роботу НБА ІРІ стало відкриття Центру інновацій та розвитку бізнесу, керованого даними та запуск відкритої інноваційної платформи «Libtech», покликаної забезпечувати процеси керування даними у бібліотечно-інформаційних установах та архівах за допомогою інноваційних технологій. Передбачається, що інноваційна платформа «Libtech» займе позицію проміжної ланки у процесі запровадження нових технологій, зокрема штучного інтелекту, блокчейну,

глибокого навчання, аналізу великих даних з метою покращення бібліотечних процесів та піднесення продуктивності. Разом з тим, на сьогодні платформа є найбільш дієвим механізмом розроблення, запуску та комерціалізації найкращих інноваційних ідей та проєктів.

Список бібліографічних посилань

1. IFLA strategy for 2019–2024. URL: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/gb/strategic-plan/ifla-strategy-2019-2024-en.pdf>.
2. Khosravi, F., Akbari-Daryan, S. (2019). National Library of Iran as a platform for community dialogue: an analysis of an experience. Paper presented at: IFLA WLIC 2019 – Athens, Greece – Libraries: dialogue for change in Session 154 – Asia and Oceania.
3. Markaz-e nouavoriha va touse-ye kasb va karhaye dadehaye mohaver. URL: <http://iranlibtech.ir/>.
4. Opening the Center for Innovation and Development of Database-centered Businesses. URL: <http://en.isti.ir/image-content/Opening-the-Center-for-Innovation-and-Development-of-Database%E2%80%93centered-Businesses>.
5. Ruydad-e Libtech 2: chalesh-e tashkhise mouzu (Topic Detection). URL: http://iranlibtech.ir/event_detail/9.
6. Vita, an Event to Launch Library Technologies Ecosystem in NLAI / iBulletin: The Official Serial of Iranian library and Information Science Association incorporate with National Library and Archive of I.R.Iran. URL: <https://ibulletin.info/?p=1327>.
7. Zendehdel Nobari, B. Implementing the Libtech Open Innovation Platform in National Library and Archives of Iran (NLAI). URL: https://www.researchgate.net/publication/344458621_Implementing_the_Libtech_Open_Innovation_Platform_in_National_Library_and_Archives_of_Iran_NLAI.
8. Zendehdel Nobari, B., Pasdar Shirazi M. Libtech in Iran: Open Innovation Platform in the National Library and Archives of Iran (NLAI). URL: https://www.researchgate.net/publication/352092318_Libtech_in_Iran_Open_Innovation_Platform_in_the_National_Library_and_Archives_of_Iran_NLAI.

References

1. IFLA strategy for 2019-2024. Retrieved from <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/gb/strategic-plan/ifla-strategy-2019-2024-en.pdf>. [In English].
2. Khosravi, F., & Akbari-Daryan, S. (2019). National Library of Iran as a platform for community dialogue: an analysis of an experience. Paper presented at: IFLA WLIC 2019 - Athens, Greece - Libraries: dialogue for change in Session 154 - Asia and Oceania. [In English].
3. Markaz-e nouavoriha va touse-ye kasb va karhaye dadehaye mohaver. [Center for Innovation and Development of Data-driven Businesses]. Retrieved from <http://iranlibtech.ir/>. [In Persian].
4. Opening the Center for Innovation and Development of Database-centered Businesses. Retrieved from <http://en.isti.ir/image-content/Opening-the-Center-for-Innovation-and-Development-of-Database%E2%80%93centered-Businesses>. [In English].
5. Ruydad-e Libtech 2: chalesh-e tashkhisemouzu (Topic Detection) [Event Libtech 2: topic detection]. Retrieved from http://iranlibtech.ir/event_detail/9. [In Persian].
6. Vita, an Event to Launch Library Technologies Ecosystem in NLAI / iBulletin: The Official Serial of Iranian library and Information Science Association incorporate with National Library and Archive of I.R.Iran. Retrieved from <https://ibulletin.info/?p=1327>. [In English].
7. Zendehdel Nobari, B. Implementing the Libtech Open Innovation Platform in National Library and Archives of Iran (NLAI). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/344458621_Implementing_the_Libtech_Open_Innovation_Platform_in_National_Library_and_Archives_of_Iran_NLAI. [In English].

8. Zendeheel Nobari, B. & Pasdar Shirazi, M. Libtech in Iran: Open Innovation Platform in the National Library and Archives of Iran (NLAI). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/352092318_Libtech_in_Iran_Open_Innovation_Platform_in_the_National_Library_and_Archives_of_Iran_NLAI. [In English].

Liudmyla Demianiuk,

<https://orcid.org/0000-0003-4242-8390>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

**THE NATIONAL LIBRARY AND ARCHIVES OF THE ISLAMIC REPUBLIC
OF IRAN: DEVELOPMENT AND LAUNCH OF THE INNOVATIVE PLATFORM «LIBTECH»**

The purpose of this research is to shed light on experience of creating and launching the innovative platform «Libtech» in the National Library and archives of Iran and to reveal its importance as a key tool for digital transformation in the library development. Research methodology is based on systemic and structural approaches, methods of logical and structural-functional analysis, etc. Scientific novelty. The process of development and launch of the innovative platform «Libtech» on the basis of the National Library and Archives of the Islamic Republic of Iran is revealed, its importance as a key tool of digital transformation in the modern development of library and information complex is determined. Conclusions. The research findings state that the innovative platforms play an important role in the modern development of libraries. Innovative platform «Libtech» is designed to be an intermediate link for the integration of new technologies, including artificial intelligence, blockchain, deep learning, big data analysis in library and archival services to improve library processes and productivity. However, it is expected that the platform will be an effective mechanism for developing, launching and commercializing the best innovative ideas and projects. Research will contribute to greater awareness of native experts, mastering foreign experience, developing organizational skills and improving the processes of domestic institutions.

Keywords: Islamic Republic of Iran, National library of Iran, innovation platform «Libtech», VITA event, IT projects, startups, artificial intelligence.

Vernadsky National Library of Ukraine
3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine,
e-mail: mila_dem@ukr.net

Стаття надійшла до редакції: 11.06.2022 р.

ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 355.48 (477)

Світлана Гладченко,

<https://orcid.org/0000-0001-8802-5111>,

кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка бібліотеки,

Загальна бібліотека Військової академії (м. Одеса, Україна)

вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса, 65009, Україна e-mail: hladchenko@vaodesa.mil.gov.ua

Мита Кольчак,

провідний бібліотекар,

Загальна бібліотека Військової академії (м. Одеса, Україна)

вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса, 65009, Україна e-mail: lib@vaodesa.mil.gov.ua

Світлана Дивна,

провідна бібліотекарка,

Загальна бібліотека Військової академії (м. Одеса, Україна)

вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса, 65009, Україна e-mail: lib@vaodesa.mil.gov.ua

Інна Пігулевська,

провідна бібліотекарка,

Загальна бібліотека Військової академії (м. Одеса, Україна)

вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса, 65009, Україна e-mail: lib@vaodesa.mil.gov.ua

Ірина Маслій,

бібліотекарка,

Загальна бібліотека Військової академії (м. Одеса, Україна)

вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса, 65009, Україна e-mail: lib@vaodesa.mil.gov.ua

Олена Лісніченко,

бібліотекарка,

Загальна бібліотека Військової академії (м. Одеса, Україна)

вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса, 65009, Україна e-mail: lib@vaodesa.mil.gov.ua

Тетяна Козачинська,

бібліографія,

Загальна бібліотека Військової академії (м. Одеса, Україна)

вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса, 65009, Україна e-mail: lib@vaodesa.mil.gov.ua

Видання з військової історії України у фондах Загальної бібліотеки Військової академії (м. Одеса)

Постійне зростання інтересу у сучасних дослідників до вивчення військової історії нашої країни, необхідність нарощення її обороноздатності значною мірою актуалізує ресурси бібліотек з означеної тематики. У повідомленні здійснено презентацію колекції видань із вітчизняної військової історії, історії українського війська, яка становить основу фондів Загальної бібліотеки Військової академії (м. Одеса), користується попитом як у викладачів, так і курсантів.

К л ю ч о в і с л о в а: військова історія України, видання з історії українського війська, Загальна бібліотека Військової академії (м. Одеса).

Військова історія України, з різних як об'єктивних, так і суб'єктивних причин, викликає стійкий підвищений інтерес серед сучасних дослідників. У світових наукових осередках український складник історичної науки перебуває в процесі становлення та пошуку власної ніші у вітчизняній історіографії. Цілком очевидно, що осмислення війни, і все, що з нею пов'язане, неможливе без аналізу як соціальних, так і світоглядних трансформацій, які переживає нині наша країна. Саме тому вивчення військової історії України набуває нині особливої актуальності. Загальна бібліотека Військової академії (м. Одеса) завдяки своїм фондам має змогу долучатися до цього процесу. Наявний книжковий ресурс активно використовується під час навчальних занять із метою популяризації та висвітлення воєнної історії держави у різні періоди її розвитку, при здійсненні Академією науково-дослідної, інформаційної та виховної функцій. Різноманіття книжкової продукції, яка наявна у нашій бібліотеці (енциклопедичні та фундаментальні дослідження з загальної та військової історії України, підручники, монографії, науково-популярні та періодичні видання), дає змогу застосовувати досить широкий спектр форм і методів подання матеріалу з означеної проблематики.

Тема військової історії охоплює два великі складники: історію війська та історію війн. У першій – досліджується розвиток організації війська методи його дій (тобто військове мистецтво). У другій – вивчаються воєнні дії відповідно до періодів історії України, насичених збройними сутичками і воєнними кампаніями, тобто йдеться про застосування військ у конкретних випадках: у зовнішній політиці – оборона країни від ворога або завоювання сусідніх земель; виконання обов'язків щодо забезпечення миру всередині країни [20].

Зрозуміло, що, з об'єктивних причин, час складання вичерпаної бібліографії з української військової історії ще не настав, але дещо, зокрема в галузі нової історії нами вже зроблено.

Однією з найбільш запитуваних книг нашої книгозбірні є «Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХст.)» (Львів: Світ, 1992). Це репринтне видання – перевидання «Історії українського війська», що побачило світ у Львові ще у 1935–1936 рр. – колективна праця (автори: І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів, О. Думін, С. Шрамченко), є доволі унікальним виданням. Вона перша, «дуже амбітна за задумом аналітично-синтетична українська військова історія, науково-популярна за зовнішнім оформленням та критично-наукова за своїм змістом» [11]. Праця складається з 3-х частин, які висвітлюють три масштабні періоди існування українського війська: «Військо княжих часів», «Запорозьке військо» та «Збройні сили початку ХХ ст.», тобто охоплює матеріал з історії українських січових стрільців, військової сили часів Центральної Ради, доби Гетьманщини та української Галицької армії [11].

Читачі мають змогу послуговуватися п'ятим, оновленим, виданням «Історії українського війська», надрукованим видавництвом «Варта» у 1995 р. «Ця книга – подарунок українців Канади й Великої Британії Збройним Силам України». Порівняно з Львівським варіантом 1936 р. це видання доповнено великим додатком, який включає такі розділи: «Козачі війни», «Визвольні змагання флоту»,

«Карпатська Січ 1938–1939», «Перша українська дивізія Української національної армії», «Українська повстанська армія» [12].

Наше минуле надзвичайно багате на воєнні події, тому нелегко написати всеохоплюючу історію українського війська. Для давнішого часу, періоду княжої та козацької, перепона в тому, що майже немає системних фахових описів воєнних подій. Дослідникам доводиться збирати все по крихтах, щоб описати давній військовий побут, організацію війська, стратегію, тактику, або навіть вдаватися до аналогій із військового життя інших народів. Саме так чинив французький історик XVIII ст. Ж-Б Шерер, готуючи книгу «Літопис Малоросії, або історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії». У 1994 р. київське видавництво «Український письменник» опублікувало її українською мовою (перекладів на жодну з інших слов'янських мов не існує). Зі сторінок книги промовляє щира симпатія автора до України, захоплення героїчною боротьбою козаків за волю. Попри помилки, неточності, упереджені оцінки, узагальнення Ж-Б Шерера звучать цілком по-сучасному: «Цей народ, пам'ять якого повна спогадів про предків, скинув із себе ярмо, – і саме цього не хочуть йому пробачити» [28].

Енциклопедією козаччини можна вважати тритомну «Історію Запорозьких козаків» видатного українського історика, етнографа і фольклориста, академіка Дмитра Яворницького. Уперше надруковане у 1892–1897 рр., це дослідження є одним із найцінніших пам'яток вітчизняної дореволюційної історіографії, важливим джерелом для вивчення історії українського козацтва. Воно по праву вважається одним із ключових серед усіх досліджень козаччини. Вчений зробив вагомий внесок у вивчення минулого українського народу, його тритомна праця залишається актуальною і сьогодні. Багато з наведених Д. Яворницьким даних зараз неможливо віднайти, адже він, як дуже мало хто інший, досліджував козацтво і як етнограф. У першому томі історик змальовує не стільки історію самого козацтва з його гетьманами, війнами, битвами, походами, а звертає увагу на повсякденне життя козаків, їхній устрій. Для збирання цих фактів він звертався до живих ще тоді свідків минулого – старшого покоління, яке чуло від своїх батьків та дідів розповіді з перших вуст. У роботі детально описані усі елементи Січі – від адміністрації, суду, поділу територій і до одягу козаків. Книга переносить читача в епоху справжнього козацького життя Січі. У бібліотеці – в наявності всі три томи цієї праці, в яких висвітлюються питання воєнної історії козацтва, детально описані територія та кордони, природні умови Запорозької Січі, а також військовий устрій та територіальний поділ Запорожжя. Збережено мову оригіналу – адже написана вона в часи Російської імперії, коли був заборонений друк наукових книг українською мовою [29].

У 2000-х роках фонд бібліотеки поповнився книгою «Українське козацтво. Золоті сторінки історії». Це науково-популярне видання належить перу трьох відомих істориків: Олені Бачинській, Тарасу Чухлібу, Віталію Щербаку. У передмові до книги автори зазначають: «...у багатовіковій історії нашої країни особливе місце належить козацтву. За слушним висловом видатного вченого Володимира Антоновича, в ньому найвизраźніше і найяскравіше визначилася та «провідна

ідея, що виявила собою прагнення народу». Немає сумнівів, що основою цієї ідеї був принцип військового демократизму та рівного політичного права для кожної особистості. Ці засади простежуються на прикладі діяльності козацтва у різних сферах суспільного життя, зокрема найбільш виразно в організації війська під час участі у війнах та воєнних походах». Вступ і частину першу «Зародження та еволюція козацтва» написав В. Щербак, він також здійснив загальну редакцію праці. Частину другу «Українська козацька держава» та заключне слово підготував Т. Чухліб, третю частину «Українське козацтво у «після козацьку» добу» – О. Бачинська. Книга видана на якісному папері, у твердій глянцевої обкладинці із золотим тисненням; прикрашена ілюстраціями із зображеннями українських гетьманів [3].

Дещо інші аспекти військової історії України розкриваються у дослідженнях: «Братня навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст.» (Київ, 2016), «Битвы за украинские земли» (Харків, 2010), де розглядаються численні військові конфлікти, включно з Вітчизняною війною. Матеріал цих публікацій розрахований на широке коло читачів, тих, хто виявляє інтерес до українсько-російських відносин, військової історії України взагалі.

У книзі «Братня навала» розкривається коріння численних російсько-українських війн, яке сягає ще XII ст. Показано, що саме війни як втілення постійних агресивних планів Московії / Росії заволодіти українськими землями визначали головну вісь російсько-українських відносин. Описано мотиви, визрівання, хронологію війн, їхній перебіг, наслідки та вплив на українську перспективу. У семи розділах видання висвітлюється доволі тривалий період воєнних дій, у т. ч. досі маловідомих читацькому загалу. Наприклад, «Стародубська війна 1534–1537 рр.», «Перемога над московським військом під Ключином (1610) та оволодіння Смоленском (1611)», «Рейд гетьмана Петра Сагайдачного на Москву 1618 р.», «Війна Івана Мазепи за незалежність 1708–1709 рр.», «Бій під Богуславою 16 жовтня 1943 р. проти радянських партизанів у Цуманських лісах, бої в Чорному лісі (1944–1949)» та ін. [7].

На широке коло читачів розраховане науково-популярне видання харківського видавництва ИД «Школа» «Битвы за украинские земли». Автор книги В. Потоцький зосереджує свою увагу на найбільш відомих збройних конфліктах, які відбувалися на українській землі з найдавніших часів і до XX ст. У виданні надаються «только саме интересные факты и непредвзятые комментарии к ним. Без цензуры, без идеологии, без искажений и недомолвок». Стисло, але змістовно, подано найвідоміші баталії: «Битва на Синих Водах» (1362), «Битва под Батогом» (май 1652), «Бои за Киев» (січень 1918), «Корсунь-Шевченковская операция» (1944). У виданні детально описані як тактичні, так і стратегічні моменти зазначених подій, тобто увага акцентується на мистецтві того чи іншого ведення бою [19].

Важливий блок книжкових видань Загальної бібліотеки, де розглядається українська військова тематика – це навчальні посібники. Автором «Воєнної історії» у двох частинах, виданої 2012 р. в Одесі, є кандидат військових наук,

доцент Військової академії Л. Болсуновський. Він наголошує, що «... без глибокого знання історії неможливо передбачити майбутнє суспільства. Такий підхід дає змогу правильно зрозуміти місце воєнної історії у підготовці та вихованні офіцерських кадрів, організації збройних сил, країни в цілому» [5]. Видання містить матеріали, зміст яких може бути рекомендовано як навчальний підручник не тільки з воєнної історії України, але й з історії військового мистецтва. Книга охоплює широкий хронологічний період воєнної історії країни: від будівництва армій і розвитку військового мистецтва в період ранньої та нової історії до локальних війн та збройних конфліктів сучасності.

На допомогу курсантам Академії як навчальний посібник при вивченні навчальної дисципліни «Історія війн та воєнного мистецтва» (у т. ч. історії українського війська), 2017 р. побачило світ ще одне видання. Його автором став викладач Академії, кандидат історичних наук, доцент Б. Мунтян. У стислій формі дослідник розглядає війни та розвиток воєнного мистецтва від стародавніх часів і до сучасності, зауважуючи, що за цей історичний період розвитку засобів збройної боротьби відбулося декілька технологічних революцій: винайдення пороху та масове впровадження вогнепальної зброї, прийняття на озброєння ядерної і термоядерної зброї, розроблення і масове впровадження летальних автоматизованих роботосистем тощо. Що важливо, окремий розділ посібника присвячений розбудові Збройних сил України (далі ЗСУ) в умовах незалежності [17].

На особливу увагу, з огляду на воєнну історію нашої країни, заслуговує видання, присвячене 100-річчю Української революції, «Україна: рік 1918-й». Рекомендований до друку науковою радою Науково-дослідницького центру гуманітарних проблем ЗСУ, збірник містить інформаційно-аналітичні розвідки, які висвітлюють події і факти другого року Української національної революції 1917–1921 рр. Добірка змістовних інформаційно-насичених матеріалів ставить за мету формування у читача комплексного уявлення про етапи революційних змагань, їх особливості та результати. У виданні читач знайде цікаву інформацію про утворення Галицької армії, визволення Донбасу армією Української Народної республіки (далі УНР), січневі події в Одесі, бій під Крутами [25].

В останні десятиріччя стрімко зріс інтерес дослідників, читацького загалу до історії, пов'язаної з боротьбою ОУН–УПА. У цій, тривалій час замовчуваній, тематиці допомагають розібратися нашим користувачам публікації політичного і військового діяча, історика, професора Л. Шанковського, зокрема його дослідження проблем, пов'язаних з Українською Повстанською Армією. Взяти хоча б його матеріал, розміщений у книзі «Історія українського війська. Збройні сили сучасної доби за роки 1914–1953» [27]. Цій же темі присвячена книга Головного командування Української Повстанської Армії «Літопис УПА». Це – видання документів і нарративів з історії Української Повстанської Армії, які збереглися в архівах, приватних колекціях та повстанських сховищах. Упродовж 1989–2013 рр. вже вийшло майже 60 томів «Основної» та «Нової» серій «Літопису». Якщо в «Основній серії» публікуються документи і спогади, упорядковані заходами канадського видавничого комітету, то томи «Нової серії» готують до друку

українські науковці на основі унікальних документів, віднайдених у центральних та регіональних архівах України [15].

«Нова серія» започаткована 1992 р. угодою між Інститутом української археології та джерелознавства (м. Київ, Україна) і видавництвом «Літопис УПА» (м. Торонто, Канада). Група науковців Інституту працює над виданням, тісно співпрацюючи з фахівцями держархівів міст Києва і Рівного, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, численними регіональними дослідниками. Документи висвітлюють маловідомі читацькому загалу героїчні сторінки боротьби українських повстанців проти німецьких загарбників та радянської влади. Повстанські часописи повертають імена українських патріотів, дають можливість всебічно відтворити історію України в роки Другої світової війни [16].

Не можна оминати увагою блок книжкових видань фонду бібліотеки – «Історія України». Цей розділ пропонує користувачам фундаментальні праці з питань загальної історії держави. Значна частина наявних тут навчальних посібників є джерельною базою для вивчення не тільки загальної історії, але й важливим матеріалом для пізнання вітчизняної військової історії, для формування національно-орієнтованого світогляду, патріотизму у наших користувачів.

Підвищеним попитом у любителів вітчизняної історії користується видання професора Йоркського університету в Торонто, українця за походженням, Ореста Субтельного «Україна: історія» (Київ, 1991). Книга викликає інтерес передусім нетрадиційною концепцією української історії, прагненням автора до максимальної об'єктивності, неупередженим підходом до історичних подій взагалі та військової історії зокрема. У бібліотеці в наявності друге та третє видання цієї фундаментальної роботи [23].

Максимально об'єктивно розглядаються воєнні події на теренах України від давніх часів і до сьогодення у підручнику «Історія України». Його автор, доктор історичних наук, голова мелітопольської «Просвіти» В. Гудзь. Учений дуже вдало систематизував матеріал, враховуючи розбіжність наукових оцінок та велику кількість складних явищ в історії України [8].

У цьому контексті варто відзначити навчальний посібник академіка, доктора історичних наук Л. Корміч і кандидата історичних наук В. Багацького, рекомендований МОН України для вищих навчальних закладів «Історія України від найдавніших часів і до XXI століття», підготовлений з урахуванням сучасних досягнень в історичній науці як в Україні, так і у світі [14]. Дослідники наголошують, що «... предмет історії – це суспільство в усій його повноті, взаємозв'язку, взаємообумовленості його компонентів – матеріального, економічного, соціального життя та людини – в природному, соціальному, історичному контексті. Глибоке й професійне вивчення історії стало нагальною потребою. Однією з найважливіших функцій вітчизняної історії є формування світогляду громадянина, патріота своєї батьківщини» [14]. У підручнику розглядаються основні періоди формування території, суспільства і держави України та політичні, економічні, соціальні і духовні проблеми її розвитку. Видання рекомендується учням гімназій, ліцеїв, коледжів, а також студентам, аспірантам і викладачам закладів вищої освіти України.

Сучасним вимогам викладання історії відповідає навчальний посібник «Історія України», виданий 2006 р. у Львові. Він охоплює 11 тем, містить завдання для самостійного вивчення, порушує проблемні питання, зокрема такі: «Україна в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)», «Формування збройних Сил незалежної України» та ін. [2]. Статус підручника має й «Історія України» авторства О. Бойка, випущена у 2018 р. видавництвом ВЦ «Академія». Видання вирізняється компактністю і лаконічністю тексту, науковою коректністю в оцінках, висвітленням маловідомих подій і фактів. Що важливо, автор аналізує сучасні політичні, соціально-економічні, духовні процеси і тенденції до середини літа 2014 р. [4].

Короткий але цікавий огляд стародавньої, середньовічної, нової та новітньої історії України пропонує у своєму посібнику «Історія України» О. А. Бакалець. Спираючись на багаторічний досвід викладання в обласному гуманітарному ліцеї, в Глухівському національно-педагогічному університеті ім. О. Довженка, автор досить часто дає власні оцінки державним і бездержавним періодам української історії, таким визначним історичним військовим постатям, як адмірал Врангель, Ю. Тютюнник, П. Скоропадський, М. Міхновський, Г. Коссак, А. Ворівода. М. Глуцинський та іншим, значну увагу приділяє діям українського гарнізону під Крутами у січні 1918 р. [2].

Роль особистості в історії й досі є однією з найбільш дискусійних тем для вечних. Проте важко заперечити, що воля, діяльність окремої людини здатні переломити, здавалося б, неминучий хід подій. Минуле українського народу багате на визначні постаті. Недаремно цілі етапи вітчизняної військової історії пов'язані з такими іменами, як І. Мазепа, С. Петлюра, С. Бандера. Фонд нашої бібліотеки у 1990-х роках поповнився декількома виданнями, присвяченими політичному портрету Івана Мазепи. Це, зокрема, книга Ілька Борщака і Рене Мартель «Іван Мазепа», дослідження шведського письменника Альфреда Єнсена «Мазепа», колективне художньо-документальне видання київського видавництва «Веселка» «Іван Мазепа», праця видатного історика XIX ст. Миколи Костомарова (надрукована за виданням «Зібрання творів М. І. Костомарова»). Користується підвищеним попитом у курсантів монографія І. Борщака «Великий мазепинець Григор Орлик, генерал: поручник Людовика XV (1742–1759)». В історичному нарисі йдеться про яскраву воєнну долю «одного з найактивніших учасників визвольних змагань після мазепинського періоду нашої історії». Наводяться маловідомі документальні джерела [6].

Істотно поглиблює розуміння цієї теми книга Гната Хоткевича «Два гетьмани». В полі зору українського письменника – два гетьмани, перший з яких – Богдан Хмельницький (1595–1657) стояв біля витоків ідеї української державності, а другий – Іван Мазепа (1639–1709) намагався втілити цю ідею в життя. Роздуми автора про трагічні сторінки української воєнної історії – глибокі, об'єктивно логічні. Невеликі обсяги двох розповідей вміщують багатий архівний матеріал, що також прибавляє увагу читача [26].

У дев'ятому випуску серії «Шкільна програма», започаткованої видавництвом «Маяк» разом із редакцією всеукраїнської газети «РІНО», пропонуються

короткі есе про козацьких вождів та полководців XV–XVI ст. Славну воєнну історію України тут розкрито через долю восьми відомих постатей козацької доби. Автором цих нарисів є відомий письменник, автор понад 30 художніх, публіцистичних книг, лауреат Міжнародної літературної премії ім. О. Дюма, академік Б. Сушинський. У передмові до видання зазначено, що книга має велике пізнавальне значення й може бути однаково цікавою, корисною як для учнів, студентів, так і для вчителів, викладачів закладів вищої освіти, науковців – для всіх, хто виявляє інтерес до військової історії України. «Вона – добрий посібник у патріотичному вихованні воїнів Української армії»[24].

Одним із найважчих періодів в історії українського народу було ХХ ст. На політичній арені з'явилися постаті, які своєю діяльністю змінювали його долю. Лідери-військовики – Симон Петлюра, Павло Скоропадський, Нестор Махно, Євген Коновалець, Степан Бандера, Роман Шухевич продовжували справу своїх попередників.

Для тих, хто виявляє інтерес до постаті Симона Петлюри наша бібліотека пропонує четвертий і п'ятий томи праць Голови Директорії і Головного Отамана військ УНР, де вміщено його маловідомі статті, а також досі неопубліковані листи та документи, присвячені розбудові Української держави. Тут опублікований Перший статут збройних сил УНР, підписаний С. Петлюрою 17 грудня 1917 р., накази С. Петлюри про складання реєстрів армії Української Народної Республіки по кожній четі, або інституції при армії окремо; накази війську Української Народної Республіки та накази командування військами УНР тощо [22].

Ілюстроване видання Українського інституту національної пам'яті та музею Української Народної Республіки, присвячене 130-річчю від дня народження Голови Директорії і Головного Отамана Війська УНР С. Петлюри, містить унікальні документи і матеріали, що висвітлюють життєвий шлях національного героя на тлі боротьби українського народу за державну самостійність у період революції 1917–1921 рр. Текст видання органічно доповнюють унікальні фотодокументи, світлини з фондів музею Української Народної Республіки [10].

Також бібліотека має книгу, присвячену життю і діяльності видатного українського воєначальника, авторитетного дослідника історії Збройних Сил України, генерал-хорунжого Армії УНР Всеволода Петріва, скандинава за походженням, який очолив Генеральний штаб у вигнанні після переходу армії УНР за Збруч у листопаді 1920 р. Одним із головних завдань генерала В. Петріва було створення власної військової доктрини, яка, на думку Головного Отамана в екзилі С. Петлюри, «диктується вимогами державного характеру» [21]. До речі, саме С. Петлюра доручив В. Петриву «організувати видання серії збірників наукових праць військової тематики під загальною назвою «Українська Республіка і її військо», сподіваючись, що вміщені в них матеріали закладуть науково-теоретичні підвалини нової військової доктрини» [21]. Ця колективна праця є своєрідною настільною книгою для українського вояцтва.

Наші користувачі часто беруть до рук книгу М. Посівнич «Роман Шухевич», присвячену Головному командувачу УПА, генерал-хорунжому УПА Р. Шухевичу, який займав одне з провідних місць в українському визвольному русі ХХ ст. «Для Шухевича справою всього життя було військове мистецтво та вишкіл кадрів для української армії», – стверджує автор книги [18]. Цей нарис, розрахований на широке коло читачів, випущений у серії «Бібліотека української родини «Військові діячі» [18].

З об'єктивних причин у кожному бібліотечному закладі України існує достатньо великий масив літератури, який сформувався у радянський період. Він присвячений різним періодам воєнної історії країни – Перша та Друга світові війни, відома в історичній радянській історіографії – Громадянська війна (1918–1920). Не є винятком і Загальна бібліотека Військової академії, адже цей ресурс становить значну частину її фондів і може бути використаний як цінна джерельна база для вивчення вітчизняної воєнної історії. Хоча, звичайно, виховний та інформативний потенціал цих видань потребує окремого бібліографічного аналізу.

Тематичний різновид цих видань доволі широкий – популярна та художня література, монографічні та мемуарні твори, мемуарно-художні видання. Більшість з них – це книги переважно історичного та біографічного характеру. Кожне видання є документальним ресурсом для дослідження воєнної історії країни, незважаючи на характерний для радянського періоду військової історії громадянський чи патріотичний пафос. Враховуючи специфіку нашого навчального закладу, бібліотека використовує тематичну класифікацію під час розкладу цієї частини фонду з акцентом на професійні напрями.

Зазначимо, що військова історія України перебуває ще в стадії розроблення та трансформації, переглядаються напрацювання воєнної історії минулих років, досліджуються важливі для національної історії воєнні події. Розробленням проблематики займаються як самі науковці так і створений у 2001 р. Український інститут воєнної історії, під керівництвом якого видається багатопрофільний журнал «Воєнна історія». Це періодичне видання істотно доповнює інформаційний ресурс нашої бібліотеки.

Список бібліографічних посилань

1. Бастіон і Батурич. Торонто; Львів, 2012. 94 с.
2. Бакалець О. А. Історія України з найдавніших часів до початку ХХІ століття : навчальний посібник, Львів: «Магнолія 2006», 2010. 579 с.
3. Бачинська О. А., Чухліб Т. В., Щербак В. О. Українське козацтво. Золоті сторінки історії. Київ : ПП «КРИСТАЛ БУК», 2015. 400 с.
4. Бойко В. Д. Історія України. Київ : Академія, 2018. 720 с.
5. Болсуновський Л. І. Воєнна історія: навчальний посібник. Одеса, 2012. Ч. 1. 348 с.; Ч. 2. 332 с.
6. Борщак І. Великий Мазепинець Григор Орлик, генерал-поручник Людовика XV (1742–1759). Львів : «Червона Калина», 1991. 208 с.
7. Брехуненко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України ХІІ–ХХІ ст. / В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко; за заг. ред. В. Брехуненка. Київ : ПП Н. Брехуненко, 2016. 247 с.
8. Гудзь В. В. Історія України : підручник для студ. неіст. спец. вищ. навч. закл. Київ : Вид. дім «Слово», 2003. 616 с.

9. Дояр Л. Знищення радянського періоду вітчизняної історії як визначальний напрям гуманітарної політики сучасної України. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 11. С. 21.

10. Симон Петлюра (1879–1926). Український Інститут Національної пам'яті та музей Української Народної республіки. Київ, 2009.

11. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / [І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін.; упоряд. Б. З. Якимович]. 4-те вид., змін. і допов. Львів : Світ, 1992. VIII, 702 с. : іл.

12. Історія українського війська [І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін.; упоряд. Б. З. Якимович]. 5-те вид., змін. і допов. Київ : Варта, 1994. 1312 с.

13. Комаринська З. М. Історія України : навч. посіб. Львів : Магнолія. 2006. 456 с.

14. Кормич Л. І. Багацький В. В. Історія України від найдавніших часів і до ХХІ століття. Харків : «Одісей», 2002. 513 с.

15. Літопис Української Повстанської Армії. Торонто; Львів, 1992–1993. Кн. 2. Т. 19.

16. Літопис УПА. Київ; Торонто, 1995.

17. Мунтян Б. І. Історія війн та воєнного мистецтва (у тому числі історія українського війська) : навч. посіб. Одеса, 2017. 215 с.

18. Посівнич М. Роман Шухевич. Київ : ТОВ Атлант ЮЕМС. 2007. 116 с.

19. Потоцький В. Битви за українские землі. Харьков : ИД «Школа». 2010. С. 2.

20. Разин Е. А. История военного искусства: В 3-х т. Санкт-Петербург : ООО «Издательство Полигон», 1999. 1952 с.

21. Сергійчук. В. Українські державники: Всеволод Петрів. Київ : ПП Сергійчук М. І., 2008.

22. Симон Петлюра. Статті. Листи. Документи. Київ : ПП Сергійчук М. І., 2006. Т. IV. 704 с. Т. V. 632 с.

23. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука; вст. ст. С. В. Кульчицького. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

24. Сушинський Б. І. Козацькі вожді України. Одеса : «Маяк» РІНО, 1996. 270 с.

25. Україна: рік 1918-й. До 100-річчя Української революції: збірник інформаційно-аналітичних матеріалів / Н. А. Агаєв, А. Б. Дейко, В. В. Марасва та ін. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2018. 69 с.

26. Хоткевич Гнат. Два гетьмани. Хмельницький і Мазепа. Київ : Дніпро, 1991. 107 с.

27. Шанковський Л. Українська Повстанська Армія. *Історія українського війська. Збройні сили сучасної доби за роки 1914–1953*. Львів : Світ, 1996. 192 с.

28. Шерер, Жан-Бенуа. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорозців та козаків України, або Малоросії: пер. з фр. В. В. Коптілов. Київ : Укр. письменник, 1994. 311 с.

29. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : У 3 т. Київ : Наукова думка, 1990. 1072 с.

Медійна та інформаційна грамотність – головна компетенція сучасного бібліотекаря

25–29 жовтня 2021 р. відбувся Всесвітній тиждень медіа- та інформаційної грамотності, який проходив під гаслом «Media and Information Literacy for the public good – Медійна та інформаційна грамотність для суспільного блага». Українські бібліотеки як амбасадори цифрової грамотності долучилися до цієї важливої міжнародної ініціативи, взявши активну участь в організації та проведенні промоційних кампаній, масових заходів з означеної тематики. Так, 26 жовтня 2021 р. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського Національної академії педагогічних наук України (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) у рамках Всесвітнього тижня медійної та інформаційної грамотності 2021 р. провела Всеукраїнський вебінар-практикум для фахівців освітянських бібліотек «Бути медіаграмотним: десять ключових компетентностей».

Відкрила захід завідувачка відділу науково-методичної, соціокультурної та міжнародної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського **І. Хемчян**. Вона передала вітання учасникам зібрання від директора ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, докторки педагогічних наук, професорки, чл.-кореспондентки НАПН України Л. Д. Березовської, наголосила на важливості заходу з підвищення професійної компетентності фахівців освітянських бібліотек. Доповідачка зауважила, що вперше Всесвітній тиждень медійної та інформаційної грамотності було проведено восени 2012 р. за ініціативи ЮНЕСКО, за сприяння Альянсу цивілізацій ООН, Міжнародної університетської мережі з медійної та інформаційної грамотності й міжкультурного діалогу. За задумом організаторів, це свято покликане об'єднати активістів з різних країн, які вважають медійну, інформаційну грамотність дієвим засобом активізації міжкультурного діалогу. Зважаючи на важливість проблеми, освітянські бібліотеки мають активніше просувати медіа- та інформаційну грамотність (далі МІГ) задля подолання розривів у доступі до інформації та якісної освіти, що помітно збільшилися останнім часом через пандемію.

З доповіддю «Від інформаційної культури – до медіаграмотності» виступила доцентка кафедри освітнього лідерства ІППО Київського університету ім. Бориса Грінченка, наукова співробітниця відділу науково-освітніх інформаційних ресурсів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, кандидатка педагогічних наук **О. Матвійчук**. Вона зупинилася на актуальних питаннях розвитку критичного мислення, формування ключових навичок медійно-інформаційної грамотності. Було зацентровано увагу на ухваленій Президією Національної академії педагогічних наук України у 2016 р. новій редакції Концепції впровадження медіа-

освіти в Україні. У документі, зокрема, зазначається, що медіа- та інформаційна грамотність – це «складова медіакультури, яка стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідні знання, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують». Концепція ґрунтується на загальних правах людини і розглядається як основна умова того, щоб окремі особи, громади, цілі нації користувалися правом на свободу вираження та правом доступу до інформації. Головними компетенціями інформаційно грамотної людини, наголосила доповідачка, є пошук, перевірка (оцінка), аналіз, систематизація, передавання інформації, використання комп'ютерних технологій для задоволення власних інформаційних потреб, вміння ефективно вирішувати освітні та професійні завдання. За Концепцією ЮНЕСКО, медійно-інформаційна грамотність поєднує в собі три взаємопов'язані комплекси компетенцій: інформаційну грамотність як вміння знаходити, аналізувати та використовувати інформацію; медіаграмотність – здатність отримувати доступ до медіа, аналізувати та оцінювати медіаповідомлення, створювати контент для самовираження та спілкування; технологічну, або цифрову грамотність, що передбачає вміння користуватися сучасними інформаційними технологіями та програмним забезпеченням з урахуванням усіх можливостей, які сьогодні надає інформаційний прогрес. На завершення доповідачка наголосила: у системі національної освіти бібліотеки відіграють важливу роль у просуванні медійно-інформаційної грамотності, вони стають територією знань та розвитку навичок, які допомагають учасникам освітнього процесу орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі.

Головна бібліотекарка відділу науково-методичної, соціокультурної та міжнародної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського **А. Рубан** у своїй доповіді «Медіаосвіта та медіокультура в Україні» ознайомила учасників заходу з ресурсами, актуальною інформацією, розміщеними на офіційній сторінці Всесвітнього тижня медійної та інформаційної грамотності (<https://en.unesco.org/commemorations/globalmilweek>), а саме, ініціативами ЮНЕСКО щодо проведення цього тижня, нагородами за медійну та інформаційну грамотність, порядком денним тематичної конференції, запланованої на 25–29 жовтня, умовами реєстрації заходів на карті глобального тижня МІГ 2021 р. тощо. Доповідачка відзначила, що ЮНЕСКО приділяє велику увагу формуванню у молоді навичок медійної та інформаційної грамотності. Починаючи з 2016 р. організацією надається спеціальна платформа для проведення Форуму під час щорічного Всесвітнього тижня медійної та інформаційної грамотності, який покликаний активізувати участь юнаків і дівчат у програмах, ініціативах та заходах щодо МІГ, а також залучити молодь до створення і поширення знань, ресурсів МІГ як лідерів та наставників. Свій виступ А. Рубан супроводжувала віртуальною презентацією, в якій було представлено інформаційні ресурси українського сегмента

Інтернету з медійної та інформаційної грамотності. Доповідачка відзначила, що найновішим, актуальнішим, ресурсом сьогодні є Національний проєкт із медіа грамотності «Фільтр» (<https://filter.mkp.gov.ua/>), який заснований Міністерством культури та інформаційної політики України у 2021 р. Головна ідея проєкту – об'єднати зусилля держави, громадських організацій та медіаспільноти задля піднесення рівня медіаграмотності українців. На платформі проєкту зібрано корисні матеріали для всіх, хто прагне зробити медіаграмотність своєю життєвою навичкою.

Модератор заходу І. Хемчян доповнила виступ А. Рубан, зазначивши, що для шкільних бібліотекарів буде особливо цікавим розділ «Медіаосвіта», який складається з п'яти тематичних кейсів (учителям та учням, батькам, викладачам та студентам, журналістам, для всіх). У кейсі «Учителям та учням» можна знайти курси з медіаграмотності для дітей від GOOGLE. Програма включає навчальні ігри, які допомагають дітям розпізнавати дезінформацію – фейкові URL-адреси та заголовки новин, що вводять користувачів в оману, Діти будуть вчитися розуміти різницю між джерелами, котрі заслуговують довіри та джерелами з дезінформацією тощо. Стане у нагоді мультимедійний посібник «МедіаДрайвер», який містить текстову інформацію про різні типи медіа, інфографіку, відео, мультфільми. Що важливо, наголосила доповідачка, тут присутній ігровий елемент у вигляді тестів, проходження яких дає змогу отримати «Посвідчення медіа-драйвера» – водія, котрий добре орієнтується у складних лабіринтах світу медіа.

До кейсу «Батькам» входить курс для батьків з орієнтації в інформаційному медіапросторі. Він викладений у формі лекцій та історій, які зручно розповідати дітям, навчаючи їх фільтрувати інформаційний вплив та менше сприймати шкідливий контент. Тут представлено метощоденник з інформаційної грамотності, інтернет-безпеки та змістовного дозвілля, а також ігри, квести з медіаграмотності, подкасти на дотичні теми та багато іншого корисного матеріалу.

Готуючись до Всесвітнього тижня медіа та інформаційної грамотності Національний проєкт із медіаграмотності «Фільтр» організував зустріч за участю представників медіа, міжнародних і громадських організацій. Заступник міністра культури та інформаційної політики **Т. Шевченко** та очільниця проєкту **В. Ковтун** розповіли про заплановані заходи у рамках Всесвітнього тижня медіа та інформаційної грамотності, зокрема, про спільний телевізійний проєкт із Суспільним: флешмоб *#яфільтрую*, серію онлайн-дискусій «Медіаграмотність та освіта, медіа, бізнес», про запуск національного конкурсу «Репортер» у співпраці з UNICEF і Шведським посольством, публікацію тулкіту з медіаграмотності для шкіл від Шведського інституту на сайті «Фільтра». Важливо й те, що 9 вересня 2021 р. Міністр культури та інформаційної політики О. Ткаченко і Міністр освіти і науки України С. Шкарлет домовилися про співпрацю у рамках Національного проєкту з медіаграмотності «Фільтр». Підписаний ними Меморандум передбачає спільні заходи щодо піднесення інфомедійної грамотності українців. Серед домовленостей варто виокремити: популяризацію офіційної онлайн-платформи «Фільтру»: сприяння запуску та проведенню національного конкурсу

«Репортер» для учнів 9–11 класів; підтримку в інтеграції освітніх матеріалів від Шведського інституту з елементами критичного мислення в освітні програми та навчальні предмети.

Після огляду ресурсів, розміщених на сайті проєкту «Фільтр», **А. Рубан** ознайомила учасників вебінару з ресурсами сайтів «Медіапсихологія. Медіаосвіта» лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, Академії української преси, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України для дітей. Також доповідачка зробила огляд матеріалів, представлених у тематичних рубриках своєї віртуальної презентації («Стан медіаосвіти в Україні», «Медійна та інформаційна грамотність учнів і батьків», «Медійна та інформаційна грамотність студентів», «Медійна та інформаційна грамотність педагогів і бібліотекарів», «Посібники, навчальні програми, плани занять з формування медійної та інформаційної грамотності»). З презентацією «Медіаосвіта та медіокультура України» можна ознайомитися на вебсайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (<http://dnpb.gov.ua/ua/?events=29800>).

Підбиваючи підсумки, **І. Хемчян** наголосила, що бібліотеки – важливі суб'єкти медійно-інформаційної освіти, формальної та неформальної. Вони набули значного досвіду з просування культури споживання інформації, активно працюючи у цьому напрямі зі своїми користувачами. Участь освітянських бібліотек у Всесвітньому тижні медіа- та інформаційної грамотності – чудова нагода продемонструвати внесок своєї бібліотеки у розбудову медійно- та інформаційно грамотного суспільства, довести, що бібліотеки – важливі агенти змін у цій царині. Для всіх бібліотекарів, зацікавлених у популяризації своєї діяльності у цьому напрямі, на порталі проєкту розміщено інтерактивну мапу ініціатив, яку можна наповнити власним контентом. Було висловлено сподівання, що всі учасники вебінару візьмуть на озброєння напрацювання, якими щиро поділилися учасники заходу, а також скористаються актуальними інформаційними ресурсами, розміщеними на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (сторінка «На допомогу професійній самоосвіті», рубрика «Інформаційна та медіаграмотність» (<http://dnpb.gov.ua/ua/на-допомогу-професійній-самоосвіті/інформаційна-та-медіаграмотність/>)).

Ірина Хемчян,

завідувачка відділу

Державної науково-педагогічної бібліотеки України

імені В. О. Сухомлинського

Олена Гончаренко,

наукова співробітниця

Державної науково-педагогічної бібліотеки України

імені В. О. Сухомлинського

НАУКА ТА БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА

Віддалений безкоштовний доступ під час війни до міжнародних баз даних наукової інформації для українських учених

Українським науковцям надано безкоштовний доступ до повнотекстових електронних ресурсів

Прагнучи надати підтримку науковій спільноті України в умовах повномасштабної війни, яку розв'язала неонацистська Російська Федерація, видавництва наукової літератури відкрили українським вченим до кінця 2022 р. безкоштовний доступ до повнотекстових електронних ресурсів у межах проекту Research4Life.

Доступ до електронних колекцій книг та журналів відкрили, зокрема, такі великі видавничі компанії як Elsevier, Springer Nature, John Wiley & Sons, Taylor & Francis, Emerald, Sage Publications, Oxford University Press, Cambridge University Press, IOP Publishing та ін.

Для отримання доступу необхідно зареєструватися, заповнивши форму за посиланням. Після підтвердження реєстрації на платформі Research4Life усі співробітники наукової установи мають змогу отримати доступ до вмісту платформи, звернувшись до відповідального підрозділу або контактної особи установи для отримання інституційного логіну та паролю для входу, а також інструкції зі створення персонального облікового запису користувача платформи.

<https://cutt.ly/YJOmNJo>

Підтримка України світовим академічним середовищем

Web of Science стала недосяжною в терористичній державі

Міжнародна наукометрична база даних Web of Science стала недоступною вкладах вищої освіти та наукових центрах Російської Федерації. Відповідно до офіційної інформації, Web of Science припиняє підписку для російських резидентів.

Управляє базою Web of Science компанія із США Clarivate Analytics, заснована у 2016 р. Фірмі належать інші інформаційні системи: Cortellis, Derwent Innovation, Derwent World Patents Index, CompuMark, MarkMonitor, Techstreet, Publons, EndNote, ProQuestruen.

Наприкінці березня найбільші наукові видавництва світу заявили про зупинення продажу своєї продукції та послуг російським та білоруським організаціям. Серед авторів заяви була компанія Elsevier – оператор однієї з найбільших баз наукових статей Scopus, а також Clarivate Analytics.

[https://nrftu.org.ua/news/
web-of-science-stala-nedosyazhnoyu-v-terorystychnij-derzhavi/](https://nrftu.org.ua/news/web-of-science-stala-nedosyazhnoyu-v-terorystychnij-derzhavi/)

Канада ввела додаткові санкції проти наукових установ Російської Федерації

Рішенням уряду Канади введені додаткові санкції проти ряду науково-виробничих підприємств та наукових установ держави-терориста, які займаються військовими

розробками для Російської Федерації. Серед них – Московський фізико-технічний інститут (МФТИ), науково-виробниче підприємство «Исток» та інші.

Уряд Канади оголосив, що Канада вводить нові санкції відповідно до «Регламенту про спеціальні економічні заходи (Росія)» у відповідь на незаконне та невинуватене вторгнення російського режиму в Україну.

В урядовому релізі зазначається: «Ці організації надали непряму або пряму підтримку російським військовим, а отже, є причетними до болю і страждань, спричинених безглуздою війною Володимира Путіна в Україні.

Оскільки світ реагує на жахливі події в Бучі та по всій Україні, ці заходи слугують нагадуванням про те, що Канада буде лідером у притягненні до відповідальності Володимира Путіна та його помічників за їхні кричущі, незаконні та невинуватені дії. Канада використовуватиме всі наявні в її розпорядженні інструменти, щоб забезпечити повне розслідування порушень міжнародного права в Україні.

Канада продовжує стежити за ситуацією, координувати дії зі своїми міжнародними партнерами та вивчати варіанти нових заходів у відповідь на невинуватені дії російського режиму».

Як повідомила міністр закордонних справ Канади Мелані Жолі: «Канада завжди підтримувала і буде підтримувати Україну. Сьогоднішні заходи є останнім прикладом нашої непохитної підтримки України та її народу. Ми продовжуватимемо підтримувати хоробрих чоловіків і жінок, які борються за свою свободу, і вимагаємо притягнення до відповідальності винних у звірствах».

<https://cutt.ly/TJPrZPZ>

Найбільший державний заклад вищої освіти США розірвав наукові зв'язки з державою-агресором

Ректор Техаського університету А&М Джон Шарп повідомив, що університет припинив будь-яку взаємодію з Росією, включаючи повне припинення спільних науково-дослідних робіт, у зв'язку з агресією проти України, повідомляє «Voice of America».

TexasA&M University є найбільшим державним американським університетом. Він займається дослідженнями у галузі землекористування, океанології та космонавтики. Багато проєктів фінансуються такими організаціями, як НАСА, Національні інститути охорони здоров'я США, Національний науковий фонд та Управління військово-морських досліджень. Університет входить до числа 20 закладів вищої освіти США, які отримують найбільше фінансування, і зробив значний внесок у такі галузі, як клонування тварин і рослин та нафтопромислова справа.

Серед відомих викладачів університет – дев'ять лауреатів Нобелівської премії: Дерек Бартон, Шелдон Глешоу, Роберт Граббс, Дадлі Хершбах, Джек Кілбі, Девід Лі та Вернон Сміт.

<https://cutt.ly/CJPdC46>

Австралійський національний університет розірвав наукові зв'язки з державою-агресором

Австралійський національний університет (The Australian National University, ANU) в Канберрі повідомив, що розірвав всі зв'язки з Росією, включаючи спільну наукову діяльність з російськими науковими установами у зв'язку з агресією проти України.

ANU є одним із провідних університетів країни, він входить до складу «Групи восьми» (об'єднання восьми провідних університетів Австралії). При університеті ведуть наукову роботу Дослідницька школа астрономії та астрофізики, Дослідницька школа біологічних наук, Дослідницька школа хімії, Дослідницька школа наук про землю, Дослідницька школа інформаційних наук та інжинірингу, Дослідницька школа тихоокеанських та азійських досліджень, Дослідницька школа фізичних наук та інжинірингу, Дослідницька школа соціальних наук, Школа медичних досліджень Джона Кертіна, Центр досліджень природних ресурсів та оточуючого середовища.

<https://cutt.ly/XJpOJg>

Допомога вченим України під час війни

Стипендія солідарності

у збереженні культурної спадщини України

1 червня завершився прийом заявок кандидатів на отримання «Стипендії солідарності у збереженні культурної спадщини України», започаткованої Загальноєвропейською федерацією асоціацій культури Європа Ностра (Europa Nostra) та Фондом світової спадщини (Global Heritage Fund) у партнерстві з Міжнародним альянсом із захисту спадщини в зонах конфлікту ALIPH та Штабом порятунку спадщини (Heritage Emergency Response Initiative).

На стипендію можуть претендувати співробітники українських закладів культури: музеїв, бібліотек, архівів та інших закладів культури, а також особи, які виявили професійність і громадянську активність у захисті культурної спадщини України під час війни.

Українська бібліотечна асоціація/Ukrainian Library Association
<https://www.facebook.com/ula.org.ua/>, 23.05.2022

Австрійська академія наук

допомагає постраждалим від війни українським науковцям

Австрійська академія наук (Österreichische Akademie der Wissenschaften) повідомляє, що через розв'язану Російською Федерацією війну в Україні вони пропонують екстрений виклик українських дослідників у рамках своєї програми академічної мобільності «Спільні досягнення в галузі науки та гуманітарних наук» (JESH).

Метою JESH-Україна є підтримка українських учених, які змушені були залишити свою країну, для тимчасового виконання наукового проєкту в австрійській дослідній установі.

<https://cutt.ly/dJO28mD>

Британська академія (British Academy)

виділила стипендії для постраждалих від війни українських науковців

Стипендії надаються як науковцям, котрі знаходяться на території України, так і тим, хто був вимушений виїхати закордон.

Детальна інформація та відповіді на питання щодо отримання стипендій доступні за посиланням: <https://cutt.ly/9JOs5kA>.

<https://cutt.ly/ZJOdokR>

Французька академія наук створила Комітет учених для України

Французька академія наук (Academie des sciences) виступила з такою заявою щодо солідарності з Україною та створення Комітету вчених для України:

Глибоко шоковані вторгненням армії Російської Федерації в Україну, Академія наук неодноразово публічно висловлювала свою солідарність з українськими академіями (Національною академією наук України, Малою академією наук України), а через них і всіма науковцями і взагалі українським народом.

Сьогодні, завдяки національним та міжнародним науковим зв'язкам Академія наук створює Комітет учених (термін «учені» охоплює дослідників і науковців, а також медичний персонал, інженерів, викладачів та студентів) для України (CSU) щоб:

- зустрічати, супроводжувати та підтримувати українську наукову спільноту та вимушено переміщені родини вчених у Франції;
- створити платформу для обміну інформацією з українськими науковими установами та підтримки дослідників, які залишилися в Україні;
- надавати супровід освітнім командам, які залучають дітей з України до занять у Франції, у співпраці з Фондом La main à la pâte.

Наприклад, для людей, які нещодавно прибули до Франції або тих, хто контактує з людьми, які нещодавно прибули, Комітет учених для України пропонує:

- ✓ персоналізовану підтримку в усіх сферах гуманітарної допомоги, які існують на території країни;
- ✓ онлайн-посилання на загальні чи спеціалізовані сайти (з характеристикою дій CSU на цих сайтах);
- ✓ забезпечення матеріально-технічної підтримки через свої зв'язки з науковою спільнотою України, вченим, котрі залишилися в Україні і потрапили в скрутне матеріальне становище;
- ✓ пропонує індивідуальну фінансову допомогу родинам українських біженців у Франції, головою сім'ї яких є науковець. Кожен запит вивчатиметься індивідуально. Ця підтримка надаватиметься одноразово на період трьох місяці з можливістю поновлення залежно від розвитку ситуації.

Комітет учених для України бажає підтримати вчених, які залишилися в Україні через:

- надання можливості українським ученим у Франції продовжувати взаємодію зі своїми колегами, які залишилися в Україні;
- надає фінансову допомогу НАН України для підтримки вчених, які залишаються в Україні.

Ця програма є частиною міжнародної мережі підтримки науковців і загалом системи допомоги громадянам України пліч-о-пліч з:

- Європейською федерацією академій наук і гуманітарних наук (ALLEA);
- Міжнародною науковою радою (ISC);
- Національною академією наук, техніки та медицини (США);
- Науково-консультативною радою європейських академій (EASAC);
- Міжакадемічним партнерством (IAP).

Французькі школи вже приймають або будуть приймати дітей-біженців, які вимушено покинули Україну.

Комітет учених для України за підтримки Фонду *La main à la pâte* та компанії *Trapèze Digital* пропонує першу серію педагогічних засобів для вчителів початкової та середньої школи. Перекладені українською мовою членами Малої академії наук у Києві, вони покликані сприянню діалогу з дітьми, на уроках чи особисто. Буде запропоновано другу серію з математики.

Також надає підтримку асоціації Українська школа Парижа для реалізації освітніх проєктів (зокрема наукових) для дітей-біженців з України.

<https://cutt.ly/xJPq4hf>

Шведська королівська академія наук

допомагає постраждалим від війни українським науковцям

Шведська королівська академія наук (*Kungliga Vetenskapsakademien, KVA*) виступила з заявою щодо підтримки українських науковців в умовах розв'язаної Російської Федерації війни і оголосила конкретні заходи щодо їх підтримки.

Так, у заяві KVA зазначається:

«Академічна свобода та автономний пошук знань є важливими наріжними каменями функціонуючої демократії та життєво важливими для розвитку суспільства. Поряд із людськими стражданнями та труднощами, під загрозою знаходяться й умови для науки в Україні. Академія працює як окрема організація, так і у співпраці з іншими академічними організаціями для науковців України.

Академія та шведські заклади вищої освіти зараз спільними зусиллями залучають українських дослідників. Об'єднана група представників наукової спільноти Швеції заявляє, що в ці складні часи ми повинні зробити все можливе, щоб допомогти країні, яка перебуває у стані війни».

Детальна інформація щодо порядку подачі українськими науковцями на грантове фінансування KVA та необхідні контакти за посиланням: <https://cutt.ly/jJ03vOL>.

<https://cutt.ly/MJ03mDj>

Фінське товариство наук та літератури

допомагає постраждалим від війни українським науковцям

Фінське товариство наук та літератури, або Фінське наукове товариство (*фин. Suomen Tiedeseura, швед. Finska Vetenskaps-Societeten*) відкрило конкурс на отримання грантів для українських науковців у Фінляндії. Гранти можуть надаватися українським науковцям у Фінляндії або фінським дослідникам для запрошення українських дослідників до наукової роботи у Фінляндії. Неоподатковувані гранти можна використати на витрати на відрядження та проживання до 2040 євро на місяць.

Заявки розглядаються в порядку їх подання.

Гранти будуть пропонуватися, допоки триває війна Російської Федерації проти України.

Фінське наукове товариство займається природничими, суспільними та гуманітарними науками.

Товариство було засноване в 1838 р. і є найстарішою з чотирьох національних академій, що входять до Академії Фінляндії.

Академія поділена на 4 відділення: I – математика та фізика, II – біологія, III – гуманітарні науки, IV – суспільні науки.

<https://cutt.ly/sJ03WxZ>

**Американське хімічне товариство приєднується
до Національної академії наук США,
щоб підтримати дослідників, які змушені були покинути Україну**

Завдяки пожертві в розмірі 500 000 доларів США Американське хімічне товариство (American Chemical Society, ACS) приєдналося до Національної академії наук США (United States National Academy of Sciences, NAS), щоб допомогти дослідникам, які змушені покинути Україну через російське вторгнення. Пожертвування підтримає програму NAS Scientists and Engineers in Exile or Displaced (SEED), яка допомагає вченим переїхати та продовжити свою роботу в Польщі та інших сусідніх країнах.

<https://cutt.ly/wJ03TOL>

**Німецька служба академічних обмінів запустила сайт
Національного академічного контактного центру для України**

Німецька служба академічних обмінів (DAAD) запустила сайт Національного академічного контактного центру для України. Платформа пропонує велику кількість корисної інформації та актуальних пропозицій підтримки для українських студентів та науковців. Інформацію наведено німецькою, англійською та українською мовами. На порталі реалізовано також контактний формуляр для індивідуальних консультацій українською мовою.

Сайт містить інформацію для українських студентів та науковців про проживання, доступ до університетів, навчання та дослідження, а також про повсякденне життя в Німеччині. Також Національний академічний контактний центр для України пропонує інформацію для індивідуальних запитів на основі консультаційної роботи DAAD: українські студенти та науковці можуть одразу звертатися українською мовою, доступ безпосередньо інтегрований на сайт. Університети, дослідницькі організації та фонди також можуть надсилати свої пропозиції щодо підтримки студентів та дослідників безпосередньо до DAAD.

«У зв'язку з тим, що кількість людей з України, які шукають у нас притулку та захисту, а також продовження навчання чи академічної кар'єри, постійно збільшується, наслідки російської загарбницької війни ще більше відбиваються на німецьких університетах. Зараз ми припускаємо, що до 100 000 українських студентів і дослідників будуть найближчим часом шукати підтримку та академічні можливості в Німеччині. Для цього потрібне відповідне фінансування програм допомоги, а також єдиний академічний інформаційний центр для українців. На прохання Конференції міністрів освіти та культури та за підтримки Федерального міністерства освіти ми швидко запустили сайт Національного академічного контактного центру для України. Студенти-біженці та науковці можуть знайти на ньому найважливішу інформацію для свого шляху у Німеччині. Крім того, ми розміщуємо для них різноманітні варіанти підтримки від німецьких наукових організацій та ЗВО», – сказав президент DAAD професор доктор Джойбрато Мукерджи.

«Від початку нападу Росії на Україну DAAD вже отримала та відповіла на понад 1000 запитів по всіх каналах зв'язку. Тому ми розширюємо наш спектр консультаційних послуг в умовах великого попиту також і стосовно персоналу, і незабаром запропонуємо додаткові консультації з основних питань доступу до університетів, навчання та досліджень у Німеччині українською мовою», – зазначила доктор Урсула Пайнтнер, директор із комунікацій DAAD.

<https://cutt.ly/DJPr20H>

UAScience.Reload:

Опитування з метою визначення потреб учених в Україні

Опитування є початковим етапом проєкту UAScience.Reload, ініціатори якого прагнуть максимально допомогти кожному вченому з України в ці складні часи та планують організувати всебічну підтримку української науки, залучивши усіх стейкхолдерів, у т. ч. міжнародних партнерів.

Опитування є анонімним, його результати будуть використані в узагальненому вигляді.

<https://cutt.ly/BJ03Ssu>

SNSF пропонує українським дослідникам взяти участь у програмах грантового фінансування

Швейцарський національний науковий фонд (The Swiss National Science Foundation, SNSF) був створений як приватний фонд у 1952 р. з метою підтримки фундаментальної науки в усіх дисциплінах, від історії до медицини та інженерних наук.

У тісній співпраці з вищими навчальними закладами та іншими партнерами, серед яких – і Національний фонд досліджень України, SNSF прагне створити оптимальні умови для розвитку міжнародного наукового співробітництва.

Фонд пропонує українським дослідникам взяти участь у програмах грантового фінансування. Вся інформація, включаючи особливості, умови та терміни подачі заявок, доступна на сайті SNSF або в інформаційному бюлетені за посиланням.

<https://cutt.ly/CJOsk68>

Найбільша науково-дослідна організація Німеччини – Асоціація Гельмгольца – допомагає з фінансами та працевлаштуванням як науковцям України, так і тим, хто зайнятий у сфері наукового менеджменту

Асоціація Гельмгольца (Helmholtz-Gemeinschaft Deutscher Forschungszentren) засуджує військовий напад Росії на Україну, який порушує міжнародне право, і підтримує послідовні дії федерального уряду. Наукова співпраця з державними установами та бізнес-підприємствами Росії була заморожена. Нові проєкти співпраці не розпочинаються. Організація висловлює солідарність із народом України. З метою підтримки тих науковців, які перебувають у Німеччині, рятуючись від війни в Україні, з'явилася низка ініціатив – від житла до програм підтримки та навчання. Примітно, проте, що ці ініціативи відкриті, крім біженців з України, також для громадян Росії і Білорусі.

<https://cutt.ly/vJIRDtB>

Звернення Фундації польської науки до українських науковців

Шановні колеги-науковці!

У зв'язку з російською збройною агресією проти України Фундація польської науки на знак солідарності з Україною і підтримки представників наукової спільноти виступила з ініціативою фінансувати до 6 наукових проєктів у галузі соціальних і гуманітарних наук. Проєкти будуть реалізовані спільно парою науковців з Польщі і

України. Бюджет кожного проєкту тривалістю 12 місяців становить 268 800 злотих – він включає в себе як винагороди, так і витрати на дослідження. Від українських учених ми вимагаємо лише науковий внесок та підписану заяву у вигляді сканованого документа.

Приєм заявок відбудеться на два конкурси: до 29 квітня 2022 р. (I конкурс) і до 30 вересня 2022 р. (II конкурс).

<https://cutt.ly/zJPwLGV>

Сага (the Council for At-Risk Academics) – рятівне коло для вчених, які знаходяться в групі ризику

Сага (Рада вчених із ризиком, благодійна британська організація) надає термінову необхідну допомогу вченим, які опинилися в безпосередній небезпеці, та багатьом, хто вирішив працювати у своїх країнах, незважаючи на серйозні ризики.

Як ідеться на сайті Сага, світ був шокований неспровокованим вторгненням Росії в Україну та шкодою, яка щоденно їй завдається. Багато людей загинуло або важко поранено. Ще мільйони були переміщені, а тисячі будівель зруйновані або сильно пошкоджені. Серед переміщених є багато вчених; серед будівель – багато університетів і науково-дослідних інститутів.

Сага отримала щедрі пропозиції підтримки від своїх партнерів із британських університетів для їхніх українських колег. ...

Сага вже допомагає майже ста заявникам і планує робити це надалі.

Як і будь-яка благодійна організація, Сага значною мірою покладається на пожертви для підтримки своєї роботи і засвідчує, як багато людей звертається для того, щоб допомогти у такий спосіб.

<https://cutt.ly/DJPrig0>

Тимчасова підтримка Fonds National de la Recherche (FNR) для дослідників, які втекли від війни в Україні

FNR (Національний фонд досліджень, Люксембург) виділив 1 млн євро на надання грантової допомоги для підтримки дослідників, які втекли від війни в Україні. Отримання гранту дозволить переможцям працювати в державних науково-дослідних установах Люксембургу в поточних проєктах FNR упродовж максимум шести місяців на основі запитів на додаткове фінансування. Крім того, п'ять грантів INTER Mobility в рамках конкурсу на 2020–2022 рр. призначені для дослідників з України.

<https://cutt.ly/5JIYqhi>

ALLEA офіційно повідомили про початок прийому заявок до Європейського фонду переміщених учених (EFDS)

Європейська федерація академій наук і гуманітаристики (All European Academies, ALLEA), що представляє понад 50 академій з близько 40 країн ЄС та країн, що не входять до ЄС, оголошує конкурс на першу лінію фінансування Європейського фонду для вчених-переселенців (European Fund for Displaced Scientists, EFDS)). Перша лінія фінансування надає кошти академічним установам (включаючи університети,

академії та інші дослідницькі організації), які бажають і можуть прийняти переміщених українських науковців.

Приймаючі установи долучатимуть українських науковців до існуючих або нових дослідницьких проєктів і відділів та зобов'язуватимуться підтримувати їх, щоб вони могли продовжувати свою дослідницьку роботу в безпечному середовищі. Програма EFDS пропонуватиме щомісячну стипендію на термін до 12 місяців.

Заявки прийматимуться у два етапи. Перший етап розгляду заявок триватиме до 1 липня 2022 р.

Окремий конкурс на другу лінію фінансування, який надасть кошти постраждалим українським установам, буде запущено незабаром.

Національний фонд досліджень України <https://www.facebook.com/UANRFU/posts/570580904453512>, 31.05.2022; <https://cutt.ly/WJIPtiO>

PAUSE-ANR: узгоджена програма для розміщення українських науковців

Із початком війни в Україні в рамках програми PAUSE (Французька наукова програма) під керівництвом Колежу де Франс за підтримки Міністерства вищої освіти, досліджень та інновацій Франції (MESRI) була започаткована спеціальна програма PAUSE-Ukraine, зосереджена на забезпеченні короткострокової (упродовж трьох місяців) допомоги українським науковцям, які потерпають від війни в Україні.

Французьке національне дослідницьке агентство (The French National Research Agency, ANR) також розробило механізм для збору інформації про потреби у підтримці наукових спільнот, які стикаються з проблемами у зв'язку з нинішньою ситуацією в Україні, у підготовці чи проведенні проєктів.

Pause-Ukraine та ANR під керівництвом MESRI розробляють спільно скоординовану схему підтримки та посилення допомоги українським ученим у французьких лабораторіях.

Ця програма проводитиметься у співпраці з Національним фондом досліджень України, щоб забезпечити, коли дозволять обставини, повернення тих науковців, яким вдалося продовжити свою науково-дослідницьку діяльність, та розглянути можливість продовження співпраці для підтримки відновлення дослідницького потенціалу в Україні.

<https://cutt.ly/xJIPMhN>

Можливість дистанційного стажування в Німеччині

Інститут перспективних досліджень (Hanse-Wirtschaftskolleg. HWK) підтримує українських Учених та пропонує стипендії для дослідників, яким війна в Україні завадила продовжувати свою наукову роботу.

Кандидати на отримання стипендії повинні мати ступінь доктора філософії (або його еквівалент) та до війни працювати в закладі вищої освіти чи науково-дослідній установі України.

Період фінансування становить від 6 до 10 місяців.

Сума фінансування – 1500 євро на місяць.

<https://cutt.ly/hJIG4Ho>

Громадські організації польських науковців оголосили збір коштів для допомоги Україні

Громадські організації польських науковців National Science Center та Fundacja na rzecz Nauki Polskiej виступили із заявою щодо збору коштів серед науковців для допомоги Україні:

Шановні члени робочої групи Science Europe Horizon!

Дорогі колеги,

Дорогі друзі,

З 24 лютого 2022 р. Україну охопила війна. Мільйони людей змушені були бігти. Міста зрівнюються з землею, невинних мирних жителів вбивають, катують і примусово переміщують.

В одному зі своїх виступів Ольга Полоцька, виконавчий директор Національного фонду досліджень України (НФДУ), колись доцент Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна сказала: «Україна кровоточить».

Наші організації проводили різноманітні заходи для підтримки дослідників з України.

Наразі ми хочемо піти далі і запропонувати дії, які не можуть бути здійснені нашими організаціями, оскільки це виходить за рамки їхніх законодавчо визначених цілей.

Ми віримо, що як люди та особистості, ми можемо багато чого досягти, просто поділивши частину того, що маємо, з тими, хто був позбавлений усього, що колись було для них дорогоцінним – домівки, сім'ї, здоров'я.

Ми хочемо запросити велику спільноту людей, які займаються дослідженнями, управлінням дослідженнями та науковою політикою, долучитися до діяльності зі збору коштів для України. Покажемо нашим колегам і друзям з Національного фонду досліджень України, НАН України, українських науково-дослідних інститутів та університетів нашу щедрість і підтримку.

<https://cutt.ly/dJPqYIC>

Допомога українським науковицям у Франції

Французька асоціація науковиць Femmes&Sciences для допомоги постраждалим від розв'язаної Російською Федерацією війни українським науковицям, які опинилися чи планують тимчасово виїхати до Франції, створили спеціальний сайт.

Шлях допомоги українським колежанкам французькі науковиці визначили так: «Кожна з нас, у наших університетах, наших школах та на наших підприємствах готові визначити приймаючі факультети, проводити супроводження, щоб скористатися перевагами програми PAUSE або інших програм, допомогти знайти роботу, переконати наших президентів, наших директорів та наших колег боротися за те, щоб вітати їх якнайкраще і пропонувати робоче середовище, яке дозволяє продовжувати навчання для студентів, свої дослідження та викладання для вчених, продовжувати свою професійну кар'єру для випускників».

<https://cutt.ly/xJPqntH>

Підтримка українських редколегій (Supporting Ukrainian Editorial Staff, SUES)

Європейська дослідницька інфраструктура з розвитку відкритого доступу до видань у галузі суспільних та гуманітарних наук започаткувала проект «Підтримка

українських редколегій» (Supporting Ukrainian Editorial Staff, SUES), який є ініціативою європейських інституцій, інфраструктур та організацій і має на меті підтримати та зміцнити наукову комунікацію в Україні.

У рамках проєкту пропонується допомога науковим журналам та академічним видавцям України у вирішенні різних аспектів діяльності, сприянні міжнародній видимості, розвитку інфраструктури, організації співпраці на майбутнє.

З метою кращого визначення потреб спільноти редакторів та видавців підготовлено короткий опитувальник: <https://forms.gle/KT9YWx9DhswsTKBj9>.

<https://www.operas-eu.org/projects/sues/>

Допомога українцям від Fundacja Ukraina

Фундація Україна – це молода та активна громадська організація, яка діє на території Нижньої Сілезії (Польща). Щодня вони створюють простір для освіти, розвитку та інтеграції мігрантів: надають їм підтримку, знання, зв'язки та можливості, допомагають знайти своє місце в польському середовищі.

На сайті та сторінках Фонду у соціальних мережах можна знайти актуальну інформацію про допомогу біженцям з України: контакти для біженців, які потребують допомоги, та організації, які її пропонують.

<https://cutt.ly/qJPr17r>

Нові конкурси для підтримки українських учених від Товариства імені Макса Планка

У рамках спеціальних заходів для підтримки українських учених Товариство імені Макса Планка (Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften e.V., незалежна німецька неприбуткова дослідницька установа та провідна неуніверситетська організація) для сприяння розвитку наук запустило 2 спеціальні нові конкурси:

- SPECIAL CALL FOR NOMINATIONS FOR EIRENE A MAX PLANCK-UKRAINE COOPERATION & MOBILITY GRANT;

- SPECIAL CALL FOR NOMINATIONS FOR MAX PLANCK PARTNER GROUPS WITH UKRAINE FOR POSTDOCS / YOUNG FACULTY.

<https://cutt.ly/zJOiRaX>

Стипендіальна програма для українських науковців

Leibniz Institute for Educational Media | Georg Eckert Institute (GEI)

У перший період (2016–2018) у програмі брали участь 25 фахівців. З огляду на ситуацію в Україні заявки від аплікантів прийматимуться і надалі, не дивлячись на те, що строк подачі спливає у вересні 2021 р.

<https://cutt.ly/BJ03BcS>

Переможці програми NCN

Національний науковий центр (Narodowe Centrum Nauki, NCN, Польща) оголосив результати спеціальної програми, спрямованої на вчених, які рятуються від війни в Україні. Гранти отримають понад 50 дослідників.

Програма орієнтована на українських учених та інших дослідників, незалежно від громадянства, які шукають притулку в Польщі через російську агресію. Національ-

ний науковий центр фінансуватиме їхнє річне перебування в польських академічних та наукових установах, забезпечуючи фінансування заробітної плати та витрат на дослідження. Програма охоплює як фундаментальні, так і прикладні дослідження.

За результатами цього раунду, Польща незабаром прийме 38 жінок і 13 чоловіків.

<https://cutt.ly/0J08fvW>

DOE допомагає постраждалим українським науковцям

Національний фонд досліджень України (НФДУ) отримав листа Управління науки (SC) Департаменту енергетики США (United States Department of Energy, DOE). Виконавчий директор Управління пан Стівен Бінклі звернувся до американських дослідників із проханням підтримати українських колег, постраждалих через розв'язану Російською Федерацією війну.

SC пропонує розглянути можливість прийому студентів та/або вчених, які постраждали від війни в Україні, залучивши їх до своїх досліджень, що наразі фінансуються SC. Для розміщення або співпраці із постраждалими від війни студентами та вченими, будуть виділені додаткові кошти. SC також прагне створити умови для відновлення у подальшому досліджень українських учених після їх повернення на Батьківщину.

Детальна інформація та відповіді на поширені питання доступна за посиланням: <https://science.osti.gov/external/Ukraine-FAQ>.

<https://cutt.ly/5J08kki>

Міжнародна підтримка бібліотечної справи в Україні Українська бібліотечна асоціація взяла участь у VIII Бібліотечному конгресі у Лейпцигу

У доповіді на сесії *Ukrainian libraries in wartime*, присвяченій Україні у межах VIII Бібліотечного конгресу у Лейпцигу, була представлена інформація про нинішню ситуацію в Україні та роботу вітчизняних бібліотек у воєнний час, про участь бібліотек у боротьбі за українську націю та майбутнє незалежної демократичної держави.

Зі свого боку присутні представники зарубіжних організацій і бібліотек висловили свою підтримку Україні та її бібліотечній спільноті.

Українська бібліотечна асоціація/Ukrainian Library Association
<https://www.facebook.com/ula.org.ua/>, 3.06.2022

Фонд допомоги бібліотекам України Американської бібліотечної асоціації

4 травня Про створення Фонду допомоги бібліотекам України оголосила Американська бібліотечна асоціація (The American Library Association, ALA). Благодійні кошти, які надходитимуть, щомісяця надсилатимуться Українській бібліотечній асоціації на допомогу вирішенню невідкладних потреб ремонту будівель та організації важливих послуг для українців.

Американська бібліотечна асоціація закликає вносити посильні пожертви.

Українська бібліотечна асоціація/
Ukrainian Library Association
<https://www.facebook.com/ula.org.ua/>, 4.05.2022

Міжнародні партнери можуть допомогти у відновленні українських бібліотек

Міжнародні партнери можуть допомогти відновити українські бібліотеки в межах різних проєктів. Таке переконання висловила 13 травня 2022 р. під час кругового столу в Укрінформі на тему «Допомога постраждалим бібліотекарям та бібліотекам внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну» заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики Євгенія Кравчук.

«Важливо сконцентруватися на двох напрямках – допомозі бібліотекам, в тому числі міжнародній, які працюють за заході та у центрі України, де їхні послуги дуже зараз затребувані. Другий напрямок – це відновлення будівель бібліотек. Зараз багато міжпарламентських зв'язків, спілкувань з посольствами, муніципалітетами. Є бажання окремих муніципалітетів або брати під опіку якісь конкретні об'єкти, або в рамках партнерських відносин робити це разом з конкретною громадою. Це можна як для областей, що в тилу, так і для тих, які донедавна були окуповані, а зараз потребують відновлення», – сказала Є. Кравчук.

Принагідно вона зазначила, що мала розмову з представниками *посольства Британії* щодо бібліотеки в Чернігові, яка до того ж є пам'яткою архітектури. «І такі речі, сподіваюся, привернуть увагу до цієї проблеми. Є і фізичні особи, і фонди, які готові допомагати», – зауважила депутат.

Є. Кравчук також додала, що іншим варіантом може бути співпраця в масштабах областей.

«Є заяви окремих країн, які готові брати під шефство відновлення конкретних областей. У випадку Великої Британії – це Київська область. І якщо є вже конкретний запит на відновлення бібліотек, які були обстріляні чи зруйновані, ми можемо уже це робити. Естонія вже заявила, що може працювати по відновленню Житомирської області. І так кожна область може мати країну-донора», – припустила вона.

Депутат акцентувала, що після надання допомоги і відновлення бібліотек в областях, які не були окуповані або були звільнені, настане третій етап.

«Ми будемо додавати ті бібліотеки, до яких ми зараз взагалі не маємо доступу. Це – Донецька область, Луганська область, зараз Херсонська і частина Запорізької», – сказала Є. Кравчук.

<https://cutt.ly/CJ04ZLk>

Редактори *О. Косюк, О. Клименко, А. Малигон, В. Симкович*
Комп'ютерне верстання, дизайн *С. Головаха*
Дизайн обкладинки *Л. Огір*

Підп. до друку 5.10.2022. Формат 70x100/16.

Папір офс. Ум. друк. арк. 7,32.

Обл.-вид. арк. 8,81. Наклад 242 прим. Зам. № 11.

Видавець і виготівник Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Проспект Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна